Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας

Δημήτρης Μαυρίδης

Ντεμίρ Χισάρ (1890-1913):
Χώρος και Πληθυσμοί

Εξεταστική Επιτροπή: Ε. Ναξίδου (επιβλέπουσα)

Αι. Μάρκου

Πίνακας Περιεχομένων

Πρόλογος

Η συγκεκριμένη εργασία είναι πτυχιακή, και για την ολοκλήρωσή της επιστρατεύθηκαν όλες οι πληροφορίες των μαθήματων του προπτυχιακού κύκλου σπουδών που επέλεξα, και σε μεγάλο βαθμό υλικό από βιβλιοθήκες (διαδικτυακές και μη). Πολύ χρήσιμη ήταν η διαδικτυακή βιβλιοθήκη kroraina.com, με τεράστιο όγκο πληροφοριών σχετικά με την ιστορία της οθωμανικής Μακεδονίας, καθώς και η βιβλιοθήκη της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών και η Δημοτική Βιβλιοθήκη Σερρών, όπου μπόρεσα να βρω αρκετές λεπτομέρειες για το θέμα της εργασίας. Επισκέφθηκα, επίσης, την Δημοτική Βιβλιοθήκη Κομοτηνής και την Βιβλιοθήκη του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας. Αυτό που με παρακίνησε να ασχοληθώ με την συγγραφή ενός έργου σχετικά με μια μικρή οθωμανική επαρχία στην Μακεδονία ήταν η απουσία ενός αξιόπιστου ιστορικού έργου, και οι διαστρεβλώσεις της τοπικής ιστορίας που προέκυπταν. Συχνά πάλι, διάφοροι ιστοριοδίφες, διηγούνταν την τοπική ιστορία με βάση διάφορα φαινόμενα που δεν είχαν καμία σχέση με αυτήν ή τους πληθυσμούς της. Έτσι, σε αυτή την εργασία επιχειρείται μια προσέγγιση με κέντρο την γεωγραφική περιοχή του καζά Ντεμίρ Χισάρ και τους επιμέρους λαούς του, με σκοπό να αναδειχθούν γεγονότα, ζητήματα συμπεριφορών, αλλά και ταυτοτήτων κατά τη περίοδο των εθνικών ανταγωνισμών στη Μακεδονία, και όχι απλά να εξειδικευτούν μέσα από τη βιβλιογραφία φαινόμενα που έλαβαν χώρα σε μια κοντινή πόλη και στην ουσία δεν αντιπροσωπεύει καθόλου την συγκεκριμένη επαρχία. Έτσι, χρησιμοποιούνται κυρίως πρωτογενείς ιστορικές πηγές από οδοιπόρους, σταλμένα όργανα των εθνικών κρατών κ.ά. που στόχο έχουν να επισημάνουν κάποιες λεπτομέρειες που πολλοί σύγχρονοι αλλά και μεταγενέστεροι παρέλειψαν να λάβουν υπόψιν τους, εσκεμμένα ή μη. Κλείνω με την ελπίδα ότι θα αναλάβουν κι άλλοι να γράψουν εμπεριστατωμένα την τοπική τους ιστορία, αναδεικνύοντας κάτι που μέχρι σήμερα είναι άγνωστο.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να υπογραμμίσω ότι η μελέτη αυτή δεν θα είχε πραγματοποιηθεί χωρίς τη καθοδόγηση πρωτίστως της επιβλέπουσας καθηγήτριας μου, Ελεονώρας Ναξίδου, και έπειτα όλων των υπόλοιπων καθηγητών του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας, οι οποίοι μέσα από τις παραδόσεις τους, μου προκάλεσαν τα κατάλληλα ερεθίσματα ώστε να καταλάβω το υπόβαθρο τέτοιων φαινομενικά απλών θεμάτων, όπως αυτό των εθνικών ανταγωνισμών. Έυχαριστώ, επίσης, όλους όσους, έμμεσα ή άμεσα, βοήθησαν στην ολοκλήρωση αυτής της μελέτης, παρέχοντάς μου υλικό, παραπέμποντάς με σε ειδικούς, προκαλώντας μου απορίες σχετικά με τα εξεταζόμενα ζητήματα κ.ά.. Τέλος, ευχαριστώ τους γονείς μου για την ανοχή και

την ενθάρρυνση, και ελπίζω αυτή η μελέτη να αποτελέσει έστω και μια μικρή ανταμοιβή των κόπων τους.

Δημήτρης Μαυρίδης

Κομοτηνή, Ιούνιος 2018

Η μεταγραφή στα γράμματα από τους τίτλους, τα ονόματα κ.ά. από το κυριλλικό αλφάβητο στο λατινικό, στο οποίο δεν υπήρχαν αντίστοιχα σύμφωνα και φωνήεντα, έγινε ως εξής:

Κυριλλικό αλφάβητο	**Λατινικό αλφάβητο**
ж	zh
ч	ch
ц	c
ш	sh
щ	sht
ъ	a
ю	yo
я	ya
й	y

Εισαγωγή

Κινούμαστε στα νότια Βαλκάνια κατά την περίοδο (1890-1913), δηλαδή 20 χρόνια μετά τη δημιουργία της Εξαρχίας (1870), μια δωδεκαετία μετά τη δημιουργία του βουλγαρικού κράτους (1878) μέχρι το τέλος του Β' Βαλκανικού Πολέμου. Ο εν λόγω συνδυασμός του χώρου και του χρόνου μας φέρνει στο μυαλό εικόνες από εξαθλιωμένους χωρικούς σε μια μεσαιωνική κατάσταση, αμέτρητες συγκρούσεις ένοπλων σωμάτων, τακτικών και άτακτων, την εικόνα του "φοβερού" κομιτατζή, ο οποίος τρομοκρατούσε και έσφαζε τους χωρικούς, και από την άλλη την εικόνα του "θεόσταλτου" μακεδονομάχου, ο οποίος, αντίθετα με τον κομιτατζή, βοηθούσε πάντα τους χωρικούς με κίνδυνο της ζωής του, του "διεφθαρμένου" Οθωμανού αξιωματούχου, ο οποίος αρέσκετο στο αλληλοφάγωμα των Ελλήνων και των Βουλγάρων, των "αρνησιπατρίδων" Ρουμανόβλαχων, οι οποίοι αρνήθηκαν τον ελληνισμό για τα λεφτά κ.ο.κ.. Αυτές οι εικόνες θα έρθουν στον καθένα, εάν ξεφυλλίσει μερικά ελληνικά βιβλία σχετικά με τον εθνικό ανταγωνισμό των βαλκανικών λαών κατά τη παραπάνω περίοδο σε Οθωμανικά εδάφη, αυτό δηλαδή που είθισται να αποκαλούν πολλοί ως Μακεδονικό Αγώνα.

Οι παραπάνω εικόνες αναπαράγονται εδώ και τουλάχιστον 60 χρόνια με απίστευτη λεπτομέρεια από πολλά νέα σχολικά εγχειρίδια, γεγονός που δείχνει την ανάγκη μιας νέας προσέγγισης στο συγκεκριμένο θέμα, γκρεμίζοντας τα υπάρχοντα στερεότυπα που προέρχονται από την πρόχειρη μέχρι τώρα έρευνα. Δυστυχώς, ακόμη και η αναφορά ορισμένων ψηγμάτων πρωτογενών πηγών δεν είναι αρκετή να ρίξει φως στα γεγονότα που έλαβαν χώρα εκείνη τη περίοδο στην τότε Ευρωπαϊκή Τουρκία, γιατί απλούστατα ακόμη και αυτά που παρατίθενται, είναι ελάχιστα και προσαρμόζονται από τον εκάστοτε συγγραφέα στην ιδέα που έχει εκείνος για τον Μακεδονικό Αγώνα. Ένας υγιής τρόπος προσέγγισης του θέματος θα μπορούσε να είναι η εξέταση όλων των σχετικών πρωτογενών πηγών, αρχικά, χωρισμένων σε κατηγορίες (πολιτικές, εκκλησιαστικές, οικονομικές, δημογραφικές, στρατιωτικές κ.ά.), η διασταύρωσή τους και έπειτα η διασταύρωση των συμπερασμάτων που προέκυψαν από την εξέτασή τους με δευτερογενείς και σύγχρονες πηγές, επιστρατεύοντας ταυτόχρονα και άλλες επιστήμες, όπως η κοινωνιολογία για παράδειγμα.

Ωστόσο, κι αυτός ο τρόπος προσέγγισης του θέματος, θα μπορούσε να μην αγγίξει καθόλου την αλήθεια, εάν ο εκάστοτε συγγραφέας δεν προβληματιστεί με τα κατάλληλα ερωτήματα, όπως: Τι ήταν αυτό που έκανε τον Μακεδόνα χωρικό να ακολουθήσει την βουλγαρική

εθνική προπαγάνδα, και τι τον έκανε να συνεχίζει να ακολουθεί την ελληνική; Διεξαγόταν ο Μακεδονικός Αγώνας σε θρησκευτικό μόνο πλαίσιο; Πόσο στέρεη ήταν η "εθνική συνείδηση" των Μακεδόνων; Τί κινητοποίησε τους χωρικούς της Μακεδονίας να συμμετάσχουν στον εθνικό ανταγωνισμό των Βαλκανικών κρατών και με ποιούς τρόπους συμμετείχαν; Γιατί οι Βούλγαροι και οι Έλληνες διεκδικούσαν τον ίδιο πληθυσμό; Τί ξεχώριζε τους "Έλληνες σλαβόφωνους" από τους "Βούλγαρους εξαρχικούς"; Γιατί οι Βούλγαροι θεωρούσαν μόνο τους σλαβόφωνους ως αδέλφια τους, ενώ οι Έλληνες θεωρούσαν αδέλφια τους όλους όσους υπάγονταν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο (σλαβόφωνους, Βλάχους, Αλβανούς, τουρκόφωνους, κ.ά.); Γιατί κάθε φορά που ένα χωριό άλλαζε εθνικό στρατόπεδο, άλλαζε και εκκλησιαστική υπαγωγή; Ποιός ήταν ο ρόλος των Μητροπολιτών και των Πρόξενων και ποιος αυτός των Εμπορικών Αντιπροσώπων; Πώς λειτουργούσαν πραγματικά τα ένοπλα σώματα του κάθε κράτους στην Μακεδονία; Κατά πόσο οι Έλληνες είχαν δίκαια στη Μακεδονία ενώ οι Βούλγαροι όχι; Είναι ορθός ο ισχυρισμός ότι οι Οθωμανοί αξιωματούχοι δεν έκαναν καλά τη δουλειά τους; Αυτά είναι μερικά από τα ερωτήματα τα οποία θα μπορούσαν να δώσουν λίγο νόημα στην πληθώρα πληροφοριών, συχνά άσχετων μεταξύ τους, ενώνοντας με αυτόν τον τρόπο το νήμα της Ιστορίας από την αρχή μέχρι το τέλος.

1. - Η γεωγραφική θέση του καζά

1.1. - Διοικητικά

Η περιοχή που εξετάζουμε υπαγόταν μετά την διοικητική μεταρρύθμιση του 1864 στο βιλαέτι Θεσσαλονίκης. Αμέσως επόμενη υποδιαίρεση ήταν το σαντζάκι Σερρών, το οποίο εκτεινό-



Figure 1 Το βιλαέτι της Θεσσαλονίκης και οι υποδιαιρέσεις του. Στο χάρτη ο καζάς του Ντεμίρ Χισάρ γράφεται ως Timur Hisar. Πηγή: Aydin Veli H., "Το σαντζάκι των Σερρών κατά τις Οθωμανικές επετηρίδες", στα Σερραϊκά Σύμμεικτα, τ. Α', Σέρρες, 2010, σ. 134.

ταν στους σημερινούς νομούς Σερρών, Δράμας και Καβάλας συμπεριλαμβάνοντας ταυτόχρονα όλη τη Βουλγαρική Μακεδονία, δηλαδή από το Πέτριτς μέχρι το Κιουστεντίλ. Γειτονικοί καζάδες του Ντεμίρ Χισάρ ήταν αυτοί του Πέτριτς και του Μελενίκου βορειοδυτικά και βορειοανατολικά αντίστοιχα, ο καζάς των Σερρών σε όλο το νότιο μέρος του μέχρι τα όρη της Βροντούς στα ανατολικά και ο καζάς Αβρετ Χισάρ (περιοχή του Κιλκίς) στα δυτικά.

Ο καζάς Ντεμίρ Χισάρ διαιρείτο σε 3 ναχιγιέδες το 1889[1], οι οποίοι έγιναν 2 στις αρχές του 20[ου] αιώνα[2]. Αντίστοιχα ο αριθμός των χωριών ποικίλει από ερευνητή σε ερευνητή είτε λόγω προχειρότητας είτε εξαιτίας συχνών αλλαγών των διοικητικών ορίων. Το σίγουρο είναι ότι από τα τέλη του 19[ου] αιώνα μέχρι περίπου το 1904 τα χωριά του καζά ήταν σχεδόν 80[3], ενώ μετά το 1904 περίπου 20 χωριά που βρίσκονταν στο βόρειο μέρος του καζά ενσωματώθηκαν στο καζά Μελενίκου.

1.2. - Φυσική γεωγραφία

Το μεγαλύτερο μέρος του καζά ήταν ημιορεινό, με μια μακριά λωρίδα γης κατά μήκος του όρους Μπέλες (ή Μπελάστιτσα), το οποίο ήταν το βορειοδυτικό σύνορο με τον καζά του Πέτριτς. Σε εκείνο το σημείο οι κάτοικοι, χριστιανοί και μουσουλμάνοι, επωφελούνταν από την ξυλεία και τα πάμπολλα ρέματα που κατέρχονταν από το Μπέλες, χτίζοντας νερόμυλους, οι οποίοι προσέλκυαν ανθρώπους από τις γύρω περιοχές[4].

---

[1] Συγκεκριμένα αναφέρεται από τον Στρέζοφ το 1889 ότι: *«... ο καζάς του Ντεμίρ Χισάρ διαιρείται σε τρία κολ* (υποδιοικήσεις**)**. *Το κολ των Ποροΐων στους πρόποδες του όρους Μπελάσιτσα, στου Τιμουρτζί γύρω από τη Μπέλιτσα* (αναφέρεται με το σλαβικό του όνομα στο ποταμό που διαρρέει το Ντεμίρ Χισάρ) *και το Οβά-κολ στη πεδιάδα νοτίως του Ντεμίρ Χισάρ*.» Georgi Strezov, "Dva Sandzakya ot Iztochna Makedoniya"*, Periodicno spisanie na Bulgarskoto knizhovno druzhestvo v Sredec*, kn. XXXVI, 1891, σ. 851.

[2] Μπάκας Ιωάννης Θ.*, Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 45.

[3] Ο Σχινάς το 1886 αναφέρει 79 χωριά: Θ. Νικόλαος Σχινάς, *Οδοιποροικαί Σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, Νέας Οροθετικής Γραμμής και Θεσσαλίας, Messager D' Athenes*, Τεύχος Β', εν Αθήναις, 1886, σ. 424. Ο Κάντσοφ το 1891 σημειώνει 74 χωριά: Vasil Kanchov, "Patuvane po dolinite na Struma, Mesta i Bregalnica, Bitolsko, Prespa i Ohridsko", v *Izbrani proizvedeniya*, Tom 1, Sofiya, 1970, σ. 102-116. Ξανά ο Κάντσοφ το 1900 κάνει λόγο για 78 χωριά: Vasil Kanchov, *Makedoniya. Etnografiya I Statistika*, Sofiya, 1900, σ. 183-186. Ωστόσο, το 1905 ο Ντιμίταρ Μίσεφ αναφερόμενος μόνο στα χριστιανικά χωριά σημειώνει μόλις 42: Brancoff D. M**.**, *La Macedoine et la population Chretienne*, Paris, 1905, σ. 188-189. Ο Χαλκιόπουλος το 1910 εντοπίζει 59: Αθ. Χαλκιόπουλος, *Μακεδονία. Βιλαέτια Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου*, εν Αθήναις, 1910, σ. 53-55. Ο Ιγγλέσης ξανά το 1910 σημειώνει 58 χωριά: Νικόλαος Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος, απάσης της Μακεδονίας, της Μικράς Ασίας μετά των νήσων του Αρχιπελάγους, των νήσων Κρήτης-Κύπρου-Σάμου*, τ. 1, Αθήναι, 1910-1911, σ. 64. Το πιθανότερο σενάριο είναι να μεταβλήθηκαν τα όρια στα πλαίσια των μεταρρυθμίσεων της Μυρστέγης για την επίτευξη μεγαλύτερης εθνικής ομοιογένειας: τα χωριά που ενσωματώθηκαν στο καζά Μελενίκου ήταν εξαρχικά, όπως και η συντριπτική πλειοψηφία των χωριών του συγκεκριμένου καζά.

[4] Βλ. Νικηφορίδου Κ. - Νικηφορίδης Ν. – Παπαδοπούλου Δ. – Περπερίδου Β. – Τσομίδου Μ., «Οι Νερόμυλοι του Δήμου Κερκίνης. Εργασία στο πλαίσιο του μαθήματος: Τοπική Ιστορία», στο έργο *Ο μαθητευόμενος μάγος*, τεύχος



Figure 2 Φύλλο χάρτη του λιθογραφείου Κοντογόνη με τίτλο: Θεσσαλονίκη, εκδοθέν το 1910. Εδώ φαίνεται όλος ο καζάς Ντεμίρ Χισάρ με αρκετή λεπτομέρεια.

Αυτή η λωρίδα γης στα ανατολικά της χωριζόταν από την ρου του ποταμού Στρυμόνα (τουρκ. *Καρα-Σού*, βουλγ. *Στρούμα*), ανατολικά του οποίου υπήρχε ένας ακόμη ορεινός όγκος, το όρος Τσεγγέλ[5] (τουρκ. *Τσεγγέλ Νταγ*, βουλγ. *Μπες πλανινά*). Αυτό το όρος διαδέχεται ένας ακόμη ποταμός στα νοτιοανατολικά ο Κρουσοβίτης, όνομα που έλαβε καθώς οι πηγές του βρίσκονται κοντά στο χωριό Κρούσοβο. Αυτός ο ποταμός διασχίζει τη πόλη του Ντεμίρ Χισάρ και εξαιτίας αυτού αναπτύχθηκαν τα βυρσοδεψεία εκεί κατά τα μέσα του 19ου αιώνα, φέρνωντας πλούτο στους μουσουλμάνους, οι οποίοι, όπως σημειώνεται, δεν επέτρεπαν στους χριστιανούς να μάθουν κοντά τους την τέχνη του ταμπάκη[6]. Ανατολικά της πόλης και απ' όπου πήγαζε ο Κρουσοβίτης ήταν ο ορεινός όγκος Σαρλίγια. Εκεί υπήρχαν πολλοί μικροί και διασκορπισμένοι μαχαλάδες Γιουρούκων οι οποίοι ασχολούνταν με τη κτηνοτροφία. Νοτίως της πόλης εκτείνεται μια πεδιάδα

2ο, Σύμπραξη του προγράμματος Αγωγής Υγείας: «Αποφασίσω υπεύθυνα για τη ζωή μου», 2007, σ. 10-11. Για τους νερόμυλους των Άνω Ποροΐων βλ. Πέννας Πέτρος, *Άνω Πορόια, Το Διαμάντι του Μπέλες*, Αθήνα, 1989, σ. 26-29. Ζιώγας Παναγιώτης Χρ., *Άνω Πορόια - Γενεαλογίες και εικόνες*, Θεσσαλονίκη, 2005, σ. 429-435.

[5] Ονομάστηκε έτσι εξαιτίας της μορφής του ορεινού όγκου, η κάτοψη του οποίου θυμίζει αγκίστρι (τουρκ. τσιγγέλ).

[6] Δημητριάδης Σωτήριος, "Υπομνηματικαί τινές σημειώσεις περί Δεμίρ Ισσαρίου", *Παρνασσός*, 1878, σ. 535.

με πολύ εύφορα εδάφη, χάρη στον Στρυμόνα, όπου καλλιεργούνταν κυρίως σουσάμι και βαμβάκι, ενώ στις βαλτώδεις περιοχές καλλιεργείτο ρύζι[7].

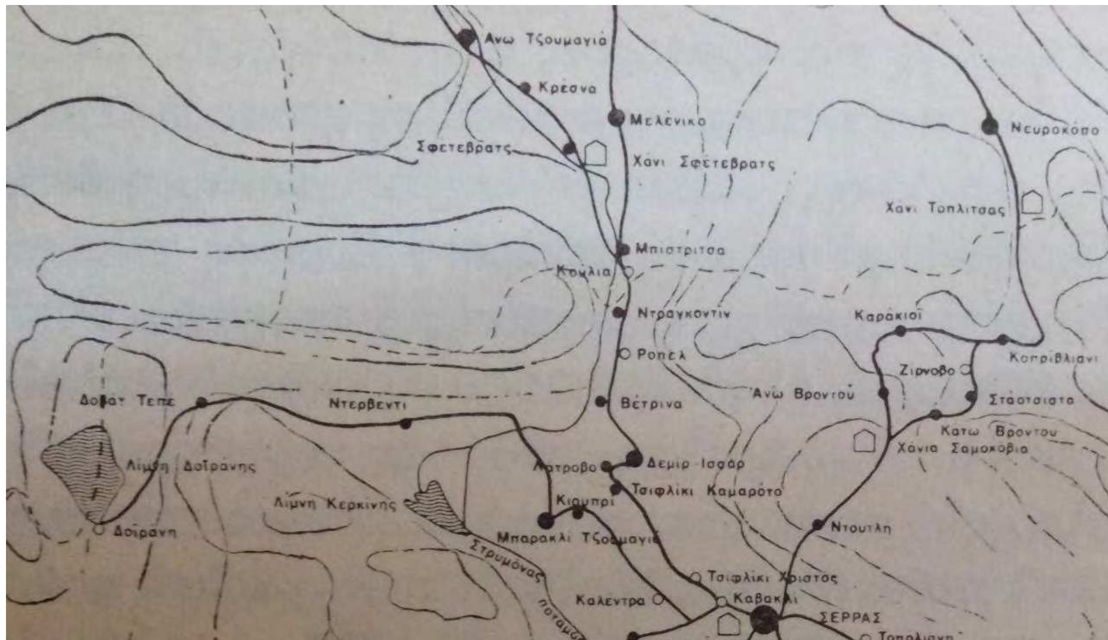


Figure 3 Το οδικό δίκτυο με βάση τα διαθέσιμα χάνια και καραβάν σεράγια . Πηγή: Γαβρά Ελένη, "Χάνια και καραβάν σεράγια από τη Θεσσαλονίκη έως την πόλη των Σερρών και γύρω απ' αυτήν από το 1774 έως το 1913, Μακεδονικά, τ. 25, Θεσ/νίκη, 1986, σ. 146.

[7] Για αναλυτικές πληροφορίες βλ. Kanchov 1891,ό.π., καθώς και Strezov 1891, ό.π..

2. - Τα βαλκανικά κράτη και η Μακεδονία

Η Μακεδονία, ή πιο συγκεκριμένα η περιοχή των κεντρικών Βαλκανίων, υπήρξε κατά τον Μεσαίωνα πεδίο δράσης και παρουσίας του σλαβικού-βουλγαρικού στοιχείου, εκτός από τις παράκτιες ζώνες της, οι οποίες παρέμειναν συνδεδεμένες με τον βυζαντινό πολιτισμό, τόσο δημογραφικά όσο και πολιτισμικά. Καθώς, λοιπόν, οι βαλκανικοί λαοί το 19ο αιώνα κινούνταν με τις επαναστάσεις τους για ανεξαρτησία και επέκταση, να ανασυστήσουν τα μεσαιωνικά τους κράτη που κατέλυσε η τουρκική κατάκτηση, ήταν επόμενο οι Βούλγαροι να κινηθούν προς τη Μακεδονία. Αντίστοιχα, η παρουσία των Βλάχων στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κινητοποίησε τους "εκείθεν του Ίστρου Βλάχους", δηλαδή τους Ρουμάνους, προς την εθνική "αφύπνιση" των πρώτων.

Γενικά, οι επαναστάσεις των βαλκανικών εθνών προσπάθησαν να πιάσουν το νήμα από τους τελευταίους σπουδαίους ηγέτες τους. Οι Αλβανοί από τον Σκεντέρμπεη[8], οι Βούλγαροι από τους ηγεμόνες του 13ου αιώνα[9], οι Σέρβοι από τον Στέφανο Ντουσάν[10], οι Ρουμάνοι από τους Ρωμαίους και τον πρώιμο Μεσαίωνα[11] και οι Έλληνες από το Βυζάντιο. Μάλλον, αυτή η αναγωγή στο μεσαιωνικό παρελθόν ήταν ένας επιπλέον λόγος που δεν άφηνε περιθώρια στην ανάδυση μιας σλαβομακεδονικής ταυτότητας κατά την εποχή της ανόδου του εθνικισμού στα νότια Βαλκάνια (19ος-αρχές 20ου αιώνα). Σχετικά μ' αυτούς που υποστήριζαν την ύπαρξη της σλαβομακεδονικής ταυτότητας, οι Βούλγαροι και οι Έλληνες εθνικιστές απαντούσαν ότι ουδέποτε υπήρξε κάποιου είδους σλαβομακεδονικό έθνος στο παρελθόν. Ωστόσο, αυτό το γεγονός δεν στάθηκε εμπόδιο στο να δημιουργηθεί ένα στις αρχές του 20ου αιώνα.

2.1. - Ποια ήταν η μορφή του ελληνικού έθνους το 1821 και ποιοι θα ήταν οι αλύτρωτοι αδελφοί και το χρέος του μέλλοντος;

Μπορεί τα βαλκανικά έθνη να κινούνταν για την «αποκατάσταση» των εδαφών που έλεγχαν οι Οθωμανοί στη κατάσταση που βρίσκονταν πριν από την εμφάνιση των τελευταίων στα Βαλκάνια, αλλά κανένα δεν είχε τον 19ο αιώνα τη μορφή που είχε τον 14ο. Ούτε ελληνικό έθνος υπήρχε πρωτύτερα με τη μορφή που εμφανίστηκε το 1821. Ήταν απλά μια μετεξέλιξη του Ορθόδοξου

[8] Σφέτας Σπυρίδων, *Εισαγωγή στη Βαλκανική Ιστορία, Τόμος Α', Από την Οθωμανική κατάκτηση των Βαλκανίων μέχρι το Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1354-1918)*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2009, σ. 272-275.

[9] ό.π., σ. 238-247.

[10] ό.π., σ. 137-145.

[11] Βλ. ό.π. σ. 205-222 καθώς και *Επίσημα έγγραφα περί της εν Μακεδονία οδυνηρής καταστάσεως*, εν Κωνσταντινουπόλει, Οικουμενικό Πατριαρχείο, 1906, σ. 97-99, όπου παρατίθεται προκήρυξη με τίτλο "Προκήρυξις του Βλαχικού Κομιτάτου 1862".

γένους, όπως αυτό διαμορφώθηκε στους όψιμους οθωμανικούς αιώνες, μιας μεγάλης ομάδας χριστιανών (κυρίως ελληνόφωνων και έπειτα Αρβανιτών, Βλάχων, σλαβόφωνων ακόμη και τουρκόφωνων) με συναίσθηση του ανήκειν στην ίδια ομάδα: αυτήν που φέρει τη κληρονομιά της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, με ελληνική παιδεία κ.ά[12]. Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, ότι:

"*...τα έθνη δεν είναι παρά κατασκευάσματα του νου μας τα οποία επινοήθηκαν αρκετά πρόσφατα. Μολονότι εξακολουθεί να διεξάγεται μια ζωηρή συζήτηση γύρω από αυτό το ζήτημα, ενισχύεται σταθερά η κοινή πεποίθηση μεταξύ των μελετητών πως τα "έθνη" και οι εθνικές ταυτότητες δεν είναι κάποιες αυθύπαρκτες ή "αώνιες οντότητες", αλλά αντίθετα αποτελούν φαινόμενα τα οποία εξελίσσονται ιστορικά και τα οποία εμφανίστηκαν μέσα σε συγκεκριμένα ιστορικά πλαίσια και υπόκεινται, στο πέρασμα του χρόνου, σε διαδικασίες εξέλιξης και ασυνέχειας καθώς και σε αλλεπάλληλα επεισόδια δόμησης, αποδόμησης και αναδόμησης. Οι νεότεροι εθνικισμοί συχνά χρησιμοποίησαν παλαιότερες εθνοτικές ευαισθησίες[13] και σύμβολα στα οποία προσέθεσαν νέα νοήματα συνδυασμένα με καινούργια στοιχεία και τα οποία στο τέλος τα ενέταξαν όλα μαζί σε νέα διανοητικά και ιδεολογικά πλαίσια.*[14]"

Ενώ λοιπόν, οι Βλάχοι, οι Αρβανίτες ή "Αλβανίται"[15] (όπως δηλαδή αναφέρονται σε χρονικά της ύστερης Βυζαντινής περιόδου οι Αλβανοί[16]), οι Βούλγαροι κ.ά., οι οποίοι επέδραμαν

[12] Πάνω σ' αυτό, βλ. Καραγεώργου Μαρία Κ., "Ελληνική Εθνική Ταυτότητα και Εθνικισμός. Η ιστορική συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας του νεοέλληνα και ο ρόλος της Ευρώπης" στα πρακτικά του διεθνούς συνεδρίου *European Identity and Nationalism*, Rutgers State University of New Jersey, Center of Russian and Eastern European Studies, Μάϊος, 2001, σ. 6-13. Οι παραπάνω σελίδες παραπέμπουν στο έγγραφο της Καραγεωργίου όπως το βρήκα στην ιστοσελίδα https://dokumen.tips/documents/-56d6bd341a28ab30168d0e82.html (4-3-2017).

[13] Προκειμένου να χρησιμοποιηθούν οι συγκεκριμένες ευαισθησίες, προϋπόθεση είναι να υπάρχουν. Εννοώ πως το ελληνικό έθνος του 19ου αιώνα ήταν συνδεδεμένο με το παρελθόν του και δεν έσβησε ποτέ, όπως το μαρτυρεί η προφορική και γραπτή παράδοσή του (μύθοι για τη Πόλη και τον Μεγαλέξανδρο, για βασιλιάδες, αυτοκράτορες, αρχαία έθιμα και πρακτικές που ενσωματώθηκαν στη κουλτούρα του, η γραμματεία του, τα ονόματα άλλων λαών τα οποία έδειχναν τις σχέσεις των Ελλήνων με αυτούς κ.ά.). Ωστόσο, μετεξελίχθηκε. Άλλαξε το μεσαιωνικό του όνομα (Ρωμηοί), επηρεάστηκε από ρεύματα της εκάστοτε εποχής και ήρθε σε πολιτισμική όσμωση με άλλα έθνη. Λαοί που παλαιότερα ήταν ξένοι σε αυτό, τον 19ο αιώνα είχαν εν μέρει ενσωματωθεί (Αρβανίτες, Βλάχοι, Σλάβοι, τουρκόπουλοι/εκχριστιανισμένοι Τούρκοι του μεσαίωνα, Λαζοί κ.ά.). Το αποτύπωμα που άφησαν ποικίλει από περιοχή σε περιοχή, και περιορίζεται απο τοπωνύμια, σε παραδόσεις κ.ά. Σχετικά με τους μη ελληνόφωνους πληθυσμούς, αυτοί περιορίζονται σήμερα σε μερικές δεκάδες χιλιάδες διάσπαρτοι ανά την Ελλάδα, που σώζουν κάποια λείψανα της μητρικής τους ή φτάνουν το στάδιο της διγλωσσίας.

[14] *Βιβλίο Εργασίας 2. Έθνη και κράτη στη Νοτιοανατολική Ευρώπη*, Επιμέλεια: Μιρέλα-Λουμινίτα Μουργκέσκου, Θεσσαλονίκη, Κέντρο για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, 2006, σ. 14.

[15] Βλ. Σχετικά Alain Ducellier, *Οι Αλβανοί στην Ελλάδα (13ος-15ος αι.), Η μετανάστευση μιας κοινότητας*, μετάφραση Κατερίνα Νικολάου, εκδ. Ίδρυμα Γουλανδρή – Χορν, Αθήνα, 1994, σ. 16-24.

[16] Για τη σύνδεση των Αλβανών της Μακεδονίας με τον ελληνισμό, ο Ι. Καλοστύπης αναφέρει: «*Αλλά μη δυνάμεθα να διασπάσωμεν τους ιερούς δεσμούς προς τον ελληνισμόν, την ελληνικήν παιδείαν και ιδίαν των εν Μακεδονία αλβανικών κοινοτήτων; Ο φρονών τούτο είτε Έλληνας, είτε αλλοδαπός αγνοεί τα πράγματα, αγνοεί την αλήθειαν. Ο ελληνόφρων Αλβανός της Μακεδονίας αδύνατον ν'αποσπασθή του ελληνισμού, ως αδύνατον ν'αποσπασθούν οι Υδραίοι, οι Σπετσιώται, οι εν Πελοποννήσω Δολιανίται και Βερβενιώται και άλλοι αλβανικής καταγωγής, αυτοί τέλος οι πρώτοι κάτοικοι της ελληνικής πρωτευούσης*». Καλοστύπης Ι., *Μακεδονία, ήτοι μελέτη Οικονομολογική, Γεωγραφική, Ιστορική*

ή εγκαθίσταντο κατά χιλιάδες στη βυζαντινή επικράτεια, παρουσιάζονται ως ξεχωριστοί λαοί από τους Βυζαντινούς του 14ου και 15ου αιώνα, στις αρχές του 19ου αιώνα κυρίως εξαιτίας της υπαγωγής όλων αυτών των χριστιανικών λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο δημιουργήθηκε μια ενιαία ταυτότητα, αυτή του "Ρουμ", του ορθόδοξου χριστιανού[17], χωρίς ωστόσο παραπέμπει μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα σε κάτι ελληνικό με την εθνική έννοια του όρου[18]. "*Οι Έλληνες, οι Βούλγαροι, οι Βλάχοι, οι Σέρβοι και οι Αλβανοί σχηματίζουσι την σήμερον Έθνη εξ ων έκαστον έχει την γλώσσαν του. Όλοι όμως ούτοι οι λαοί και όσοι άλλοι κατοικούν την Ανατολήν ενούμενοι δια της πίστεως και της Εκκλησία σχηματίζουσιν εν σώμα και έθνος εν υπό το όνομα των Γραικών ή Ρωμαίων. Ούτως, η οθωμανική Διοίκησις, όταν κοινώς αποτείνεται προς τους υπηκόους της Χριστιανούς Ορθοδόξους, τους καλεί γενικώς Ρωμαίους, και τον Πατριάρχην, Πατριάρχην των Ρωμαίων ονομάζει πάντοτε. Όταν δε μερικώς εις ένα τούτων των λαών έχη να ομιλήση, τότε τον διακρίνει με το κύριόν του όνομα*[19]."

Έτσι, καθώς η ομάδα που επαναστάτησε και αποτέλεσε το ελληνικό έθνος του 19ου αιώνα ήταν μέρος του μέχρι τότε ορθόδοξου μιλέτ, οι ελληνόφωνοι Καθολικοί και Μουσουλμάνοι δεν αποτέλεσαν μέρος του νέου αυτού ελληνικού έθνους. Άλλωστε οι πρώτοι διαχώριζαν τους εαυτούς τους από τους ορθόδοξους, ενώ οι ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι (Τουρκοκρητικοί & Βαλαάδες της

και Εθνολογική, δημοσιευθείσα εν τη «Εφημερίδη» κατά τον παρελθόντα Δεκέμβριον, εκδ. Κάρολος Βίλμπεργ, Εν Αθήναις, 1886, σ. 65. Σχετικά με τους χριστιανούς Αλβανούς στην ευρύτερη περίοχή του Ντεμίρ Χισάρ, ο Μπάκας αναφέρει ότι κατά το 1884-1885 στην πόλη του Πετριτσίου, η πατριαρχική κοινότητα αποτελείτο από Βλάχους και λίγους Αλβανούς βλ. Μπάκας Ιωάννης Θ., *Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 139-140.

[17] "*Η οργάνωση των υποδούλων έγινε με βάση όχι την εθνοτική καταγωγή αλλά το σύστημα της αυτόνομης θρησκευτικής κοινότητας (Μιλλέτ). Ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ήταν όχι μόνο ο θρησκευτικός, αλλά και ο πολιτικός ηγέτης των Ορθοδόξων (Ελλήνων, Σλάβων, Αλβανών, Αράβων). Η εκκλησία διευθετούσε αστικές και δικαστικές υποθέσεις και μόνο για ποινικά αδικήματα ήταν αρμόδια τα τουρκικά δικαστήρια. Τα εθνικά αισθήματα των Ορθοδόξων εξασθένησαν και σφυρηλατήθηκε μία υπερεθνική συνείδηση του ορθόδοξου χριστιανού έναντι του μουσουλμάνου και του λατίνου.*[...]*Εισήχθηκε η έννοια του ορθόδοξου Γένους (η καθ' ημάς ανατολή) που όμως εμπεριείχε και την εθνική ταυτότητα: ορθόδοξη πίστη και υπαγωγή στη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, χρήση της ελληνικής γλώσσας, ελληνορθόδοξη παιδεία, αντίληψη της πολιτιστικής συνέχειας από το Βυζάντιο.*" Σφέτας Σπυρίδων, *Εισαγωγή στη Βαλκανική Ιστορία, Τόμος Α', Από την Οθωμανική κατάκτηση των Βαλκανίων μέχρι το Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1354-1918)*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2009, σ. 64-65.

[18] Αυτό συμβαίνει διότι πρωτίστως η ιδέα του έθνους όπως αυτά είναι γνωστά σε εμάς σήμερα γεννήθηκε κατά την Γαλλική Επανάσταση το 1789 και έπειτα εξαπλώθηκε σταδιακά στους επόμενους αιώνες. Αντίθετα, η διοίκηση του Οθωμανικού κράτους στα Βαλκάνια βασιζόταν για αιώνες στον διαχωρισμό των υπηκόων του με βάση το θρήσκευμα: Ορθόδοξοι, Μουσουλμάνοι, Αρμένιοι, Ρομά. Οι καθολικοί απέκτησαν ξεχωριστό μιλέτ το 1852. Έπειτα, ως αποτέλεσμα της ανόδου του εθνικισμού στα Βαλκάνια, δημιουργήθηκαν το 1870 το βουλγαρικό μιλέτ, το 1905 το βλαχικό μιλέτ κ.ο.κ. με εθνικό χαρακτήρα, ενώ παράλληλα, το Ορθόδοξο μιλέτ μετουσιωνόταν από τα μέσα του 19ου αιώνα σε ένα καθαρά ελληνικό μιλέτ και οι μουσουλμάνοι αντίστοιχα εκτουρκίζονταν πλήρως.

[19] Πατριάρχης Ουγγροβλαχίας Ιγνάτιος, *Απολογία. Ιστορική και Κριτική υπέρ του Ιερού Κλήρου της Ανατολικής Εκκλησίας κατά των Συκοφαντιών του Νεοφύτου Δούκα*, 1815, σ. 108-109.

Μακεδονίας) ταυτίζονταν με τους Μουσουλμάνους[20]. Το αποτέλεσμα ήταν η "απελευθέρωση" των Ορθόδοξων πληθυσμών να αποτελέσει την εθνική αποστολή του ελληνικού κράτους μέχρι το 1922. "*Στα τέλη του αιώνα* (εννοεί του 19ου) *έγιναν σύντονες προσπάθειες, που πήγαζαν κυρίως μέσα από το βασίλειο, να ενσταλαχθεί ένα αίσθημα ελληνικής ταυτότητας όχι μόνο στους Έλληνες (και σε μερικούς μη Έλληνες) της Μακεδονίας, αλλά και στους μεγάλους και συχνά τουρκόφωνους, ελληνικούς πληθυσμούς της Μικράς Ασίας*[21]."

2.2. - Το βουλγαρικό εθνικό κίνημα ως πρώτο εμπόδιο προς την ελληνική εθνική ολοκλήρωση

Στη Μακεδονία υπήρχαν εκατοντάδες χιλιάδες ορθόδοξοι χριστιανοί, οι οποίοι γι' αυτό και μόνο τον λόγο, για το ορθόδοξο δόγμα τους, πληρούσαν τα κριτήρια για να ενταχθούν στο ελληνικό έθνος, ανεξαρτήτως μητρικής γλώσσας, κοινωνικής τάξης ή άλλων παραγόντων, κατά την οπτική του ελληνικού βασιλείου[22]. Τροχοπέδη στα σχέδια του τελευταίου αποτέλεσε πρωτίστως το βουλγαρικό εθνικό κίνημα, το οποίο εξαπλώθηκε κυρίως μετά τα τέλη της δεκαετίας του 1870. Αρχής γενομένης από τις επικλήσεις του Βούλγαρου μοναχού Παΐσιου, ο οποίος μέσω του βιβλίου του με τον τίτλο Σλαβοβουλγαρική Ιστορία, γραμμένο το 1762, καλούσε τους Βούλγαρους να σταματήσουν να μιλούν ελληνικά και να θυμηθούν το ένδοξο μεσαιωνικό τους παρελθόν[23], οι

---

[20] Σε επιστολή προς τον Περικλή Αργυρόπουλο για τα γεγονότα σχετικά με τους Ρουμανίζοντες στα Γρεβενά, οι Βαλαάδες παρουσιάζονται από τον ίδιο ως εξής: «*Οι ρουμανίζοντες, μη δυνάμενοι εξ ομοφρόνων να καταρτίσωσιν ίδιον σώμα εν τη επαρχία Γρεβενών, εσχημάτησαν συμμορίαν εκ τριών Αλβανών, τριών ρουμανιζόντων εκ Περιβολίου και επτά Βαλαάδων, ώς καλούνται οι Τούρκοι των μερών τούτων οι λαλούντες την ελληνικήν. Υπάρχει και ετέρα συμμορία εκ τεσσάρων Βαλαάδων, ήτις ενίοτε συμπράττει μετά της πρώτης. Οι Βαλαάδες ούτοι λησταί, οι μισθωτοί της ρουμανικής προπαγάνδας κατάγονται εκ του χωρίου Κρίφτσι της επαρχίας Γρεβενών*». Αργυρόπουλος Περικλής Α., *Ο Μακεδονικός Αγών (Απομνημονεύματα),* εκδ. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1957, σ. 72.
Το παράδειγμα, δε, των Τουρκοκρητικών ανταρτών δεν αφήνει περιθώρια για την οθωμανική τους συνείδηση. "*Ωσάν να μη ήρκει η απροκάλυπτος κατά των Ελλήνων έχθρα των Τουρκικών Αρχών και η έκδηλος βουλγαροφιλία των Γάλλων μεταρρυθμιστών, οι Τούρκοι εξαπέστειλαν ανά το Σαντζάκιον* [Σερρών] *επταμελή συμμορίαν αποτελουμένην από Τουρκοκρήτας, ομιλούντας την Ελληνικήν απταίστως. Ενδεδυμένοι με ελληνικάς φουστανέλλας και ωπλισμένοι ως οι Έλληνες, παρίστανον τους Έλληνας αντάρτας. Εμφανιθείσα κατ' αρχάς εις Νιγρίταν προωθήθη προς βορράν φθάσασα μέχρι Κρουσόβου (Αχλαδοχωρίου), όπου εζήτει παρά των κατοίκων δια της βίας τροφάς. Παρουσιαζομένη αυτή ως ελληνική, διαβεβαίωνε τους χωρικούς ότι απεστάλη υπό του Μακεδονικού Κομιτάτου, επιμόνως δ' εζήτει όπως οδηγηθή εις τα κρυσφήγετα των ανταρτών, δια να έλθη εις συναντησιν μετ' αυτών. Αποκαλυφθείσης όμως της προελεύσεως και των σκοπών αυτής ειδοποιήθησαν εγκαίρως τα χωρία, ώστε ουδαμού εγένοντο δεκτοί από τους Έλληνας.*" Πέννας Πέτρος, *Ιστορία των Σερρών από της αλώσεως αυτών υπό των Τούρκων μέχρι της απελευθερώσεως των υπό των Ελλήνων (1363-1913), Εκδ. δευτέρα βελτιωμένη και επηυξημένη, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρία Σερρών-Μελενίκου*, Αθήναι, 1966, σ.276, όπως και Λαούρδας Β., Πέννας Π., "Ο Μακεδονικός Αγών εις την περιοχήν των Σερρών κατά το 1907 (Εκθέσεις του προξένου Σαχτούρη)", σε *Σερραϊκά Χρονικά*, τομ. Γ', Αθήνα, 1959, σ. 48.
[21] Richard Clogg, *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας, 1770-2000, Δεύτερη έκδοση*, εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα, 2003, σ. 96.
[22] Ένα τέχνασμα της εξωτερικής πολιτικής του ελληνικού κράτους ήταν να ταυτίζει τους ορθόδοξους πληθυσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τους Έλληνες μέσα από τους όρους "Ελληνορθόδοξος" (ή Greek-Orthodox, που παραπέμπει στην υπαγωγή στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, χωρίς καμία εθνική σημασία), "Γραικός" ή "Ρωμαίος" (όροι που χαρακτήριζαν τους πιστούς στο Οικουμενικό Πατριαρχείο) κ.ά..
[23] Το παρακάτω απόσπασμα του μοναχού Παΐσιου Χιλενδαρινού αποτυπώνει λεπτομερώς το μεσαιωνικό

Βούλγαροι εθνικιστές έδωσαν βάση στην μητρική τους γλώσσα, θεωρώντας την ως συνδετικό κρίκο αυτών με το ένδοξο παρελθόν τους και ως ακρογωνιαίο λίθο της αναβίωσης του βουλγαρικού έθνους. Έτσι, γι' αυτούς αντίστοιχα, εν δυνάμει Βούλγαροι ήταν όλοι αυτοί που μιλούσαν σλαβικές διαλέκτους[24].

Συνεπώς, το αντικείμενο προς διεκδίκηση ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Βουλγαρία ήταν οι ορθόδοξοι που μιλούσαν σλαβικά, είτε αυτοί βρίσκονταν στην Ανατολική Ρωμυλία και τη Θράκη, είτε στην Μακεδονία: η Ελλάδα τους διεκδικούσε με κριτήριο την Ορθοδοξία και η Βουλγαρία πρόβαλε ως κριτήριο την σλαβική τους γλώσσα. Από νωρίς, η βουλγαρική προεπαναστατική ανώτερη τάξη κατάλαβε ότι προκειμένου να αναδείξουν την βουλγαρική τους ταυτότητα, έπρεπε οι Βούλγαροι να απαγκιστρωθούν από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, το οποίο κρατούσε τους ορθόδοξους χριστιανούς των Βαλκανίων σε μια κατάσταση, η οποία δεν τους διαχώριζε από τους Έλληνες, και άρα κινδύνευαν να εξελληνιστούν.

2.3. - Η απουσία του εθνικισμού από τις Οθωμανικές κτήσεις των Βαλκανίων μέχρι τα μέσα του 18ου αιώνα και η “Βαλκανική Ορθοδοξία”

Ποια ήταν όμως η κατάσταση στα μέσα του 19ου αιώνα και εξής, και γιατί δεν εμφανίστηκε η βουλγαρική αντίδραση νωρίτερα; Από τα τέλη του 18ου αιώνα έχουμε στα Βαλκάνια την ανάδυση

προσανατολισμό της βουλγαρικής εθνογέννεσης.

"*Υπάρχουν όμως κι άλλοι άνθρωποι που ξεχνάνε τη βουλγαρική τους γενιά, και στρέφονται σε ξένες κουλτούρες και ξένες γλώσσες και δε φροντίζουνε τη βουλγαρική τους γλώσσα. Μαθαίνουνε λοιπόν να διαβάζουν και να γράφουν στα ελληνικά και ντρέπονται να πουν πως είναι Βούλγαροι. Αχ, άνθρωπε παράξενε και ανόητε! Γιατί ντρέπεσαι να πεις ότι είσαι Βούλγαρος και γιατί δε διαβάζεις και δε μιλάς τη δική σου γλώσσα; Ή μήπως νομίζεις πως οι Βούλγαροι δεν είχανε κάποτε και αυτοί το δικό τους βασίλειο και τη δική τους χώρα; Χρόνια πολλά βασίλεψαν και δοξάστηκαν κι έγιναν ξακουστοί σ' όλο τον κόσμο κι έκαναν τους δυνατούς Ρωμαίους και τους σοφούς Έλληνες να τους πληρώνουν φόρους. Και οι τσάροι και οι βασιλιάδες αυτών των λαών έδιναν τις θυγατέρες τους για παντρειά στους δικούς μας τσάρους, για να έχουν ειρήνη με τους Βούλγαρους τσάρους. Βούλγαροι ήταν οι πρώτοι, ανάμεσα σ' όλες τις σλαβονικές φυλές, που ανακηρύχτηκαν τσάροι, που απέκτησαν πατριάρχη, που έγιναν χριστιανοί, που κατάχτησαν τη μεγαλύτερη χώρα. Οι πρώτοι άγιοι των Σλαβόνων ήταν Βούλγαροι και αυτοί ήταν οι πιο δυνατοί απ' όλους και λαυτρεύονταν απ' όλες τις σλαβονικές φυλές. Το ίδιο και η βουλγαρική γλώσσα, όπως έγραψα σε τούτο το βιβλίο ιστορίας, παίρνοντας τα πράγματα με τη σειρά που έγινε το καθένα.*" *Βιβλίο Εργασίας 2. Έθνη και κράτη στη Νοτιοανατολική Ευρώπη*, Επιμέλεια: Μιρέλα-Λουμινίτα Μουργκέσκου, Θεσσαλονίκη, Κέντρο για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, 2006, σ. 29

[24] Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται σε υπόμνημα του Οικουμενικού Πατριάρχη Ιωακείμ Γ' με ημερομηνία 10 Ιουλίου 1904 προς τον Οθωμανό Υπουργό Δικαιοσύνης και Θρησκευμάτων και τους Πρεσβευτές των Μεγάλων Δυνάμεων: "*Η εξαρχία αύτη, λαβούσα την υπόστασιν αυτής δια πράξεως πολιτικής, βασίζει την ύπαρξιν και την επέκτασιν των ιδίων αυτής βουλευμάτων επί της αρχής του φυλετισμού, συνισταμένης εις το δόγμα τούτο, ότι: όπου λαλείται υπό οσηςδήποτε μερίδος των κατοίκων βουλγαρικόν τι ιδίωμα, εκεί εν τω οργανισμώ της εκκλησιαστικής επισκοπικής διοικήσεως δέον ίνα υποχωρήση, η απ' αιώνων κρατούσα εκκλησιαστική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, αντικαθισταμένη υπό της δικαιοδοσίας της βουλγαρικής Εξαρχίας.*" *Επίσημα έγγραφα περί της εν Μακεδονία οδυνηράς καταστάσεως*, Εν Κωνσταντινουπόλει, Οικουμενικό Πατριαρχείο, 1906, σ. 15-16. Βλ. επίσης την συνέντευξη του πρέσβη της Βουλγαρίας στη Γαλλία, Ιβάν Γκέσωφ στις αρχές του 1898 στην οποία η μητρική γλώσσα υιοθετείται ως κριτήριο διαχωρισμού των εθνοτήτων στη Μακεδονία: Σφέτας Σπυρίδων, *Ελληνοβουλγαρικές αναταράξεις 1880-1908*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2008, σ. 261-263.

μιας ελληνικής αστικής και εκκλησιαστικής τάξης με παράλληλη την σταδιακή προώθηση της ελληνικής παιδείας. Αποτέλεσμα αυτού του φαινομένου ήταν αυτό που ονόμαζαν οι Βούλγαροι του 19ου αιώνα ως "γραικομανία"[25], δηλαδή τον εκούσιο εξελληνισμό αυτών που επιθυμούσαν να ανέλθουν κοινωνικά[26]. Επρόκειτο στην ουσία για μια ενσωμάτωση στην κυρίαρχη κουλτούρα της εποχής, καθώς ο όρος Έλληνας είχε ακόμη κοινωνικό περιεχόμενο. Ωστόσο, στα τέλη του 18ου αιώνα το φαινόμενο της γραικομανίας ήταν περιορισμένο στα ανώτερα στρώματα, γεγονός που δεν προκαλούσε αντιδράσεις. Υπήρχαν διάσπαρτα σχολεία σε όλα τα βαλκάνια, τα οποία είχαν όλα ως γλώσσα διδασκαλίας τα ελληνικά, όπως για παράδειγμα το 1810 υπήρχαν 2 μόνο σχολεία στο πασαλίκι του Βελιγραδίου, την καρδιά της μελλοντικής Σερβίας[27].

---

[25] "*Σε επιστολή του (1844) προς τον ελληνιστή Ράϊνο Πόποβιτς, ο οποίος επέμενε στην ανάγκη της κυριαρχίας ακόμα της ελληνικής γλώσσας στη Βουλγαρία - "και η σλαβική πρέπει να προτιμάται ως μια μητέρα, αλλά η ελληνική πρέπει να είναι η αφετηρία, να γίνεται σεβαστή ως μια τροφός, να τρέφει και να ποτίζει τις τωρινές και μελλοντικές γενιές, ώστε να μεγαλώσουν με το γλυκό της γάλα" - ο Απρίλωφ επισήμανε ότι η ελληνική γλώσσα αποτελεί πνευματικό ζυγό για τους Βούλγαρους και όσοι Βούλγαροι αποκτούν πλούτο και ελληνική παιδεία μετατρέπονται σε προδότες του γένους τους. Για την εκρίζωση της γραικομανίας, οι Βούλγαροι πρέπει να στραφούν προς τους Ρώσους.*" Σφέτας Σπυρίδων, *Εισαγωγή στη Βαλκανική Ιστορία, Τόμος Α', Από την Οθωμανική κατάκτηση των Βαλκανίων μέχρι το Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1354-1918)*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2009, σ. 246.

[26] Ο Κοζαρίδης προσεγγίζοντας το φαινόμενο της γραικομανίας, σημειώνει ότι: "*Ο Έλληνας (Γραικός) είχε αποκτήσει εκτός από θρησκευτική και ταξική σημασία, ταυτισθείς με τον έμπορο, τον τραπεζίτη, τον εκπρόσωπο του οθωμανικού κράτους. Τους εμπόρους κυρίως βοήθησε ο εξελληνισμός των ανώτερων στρωμάτων των μη ελληνόφωνων χριστιανικών βαλκανικών λαών, οπότε δημιουργήθηκε μια ενιαία εμπορική τάξη.*" Κοζαρίδης Χρ. Στ., *Εμείς οι Γκαγκαβούζηδες, Ταυτότητες - Ιστορικές Πηγές - Η πορεία μας μέσα στο χρόνο*, εκδ. Παρατηρητής της Θράκης, Κομοτηνή, 2009, σ. 170.

[27] Μαζάουερ Μαρκ, *Τα Βαλκάνια*, για την ελληνική έκδοση, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2002, σ. 148.



Figure 4 Βλ. Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη Γ' Γυμνασίου, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα, 1991, σ. 117.

Έτσι, σταδιακά αμβλύνθηκαν οι υπάρχουσες εθνοτικές ιδιαιτερότητες και την θέση τους

πήρε η ταυτότητα της «Βαλκανικής Ορθοδοξίας» με έμφαση στην ελληνοβυζαντινή παράδοση. Το παράδειγμα του Ιώσηπου Μοισιόδακα είναι χαρακτηριστικό. "*Ταυτόχρονα όμως με τη διαφθορά που κατέτρωγε τους θεσμούς της εκκλησίας ανθούσε μια βαλκανική ορθοδοξία, της οποίας οι ορίζοντες απλώνονταν από τη Μεσόγειο ως τη Μαύρη Θάλασσα και από τη βόρεια Ιταλία ως τη Ρωσία. Η ελευθερία κινήσεων και σκέψης που είχαν οι μορφωμένοι μέσα σε αυτή την ορθόδοξη βαλκανική κοινοπολιτεία μπορεί να ανιχνευτεί στις σταδιοδρομίες και στα ταξίδια ανθρώπων όπως ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ, ένας διακεκριμένος παιδαγωγός και λόγιος μεγαλοβλαχικής καταγωγής, από τη νότια όχθη του Δούναβη, στη σημερινή Ρουμανία. Γεννημένος το 1725, μαθήτευσε και εξελληνίστηκε σε σχολεία της Θεσσαλονίκης, της Σμύρνης και του Αγίου Όρους, προτού σπουδάσει στη Πάδουα και μετά διδάξει στις ηγεμονικές ακαδημίες του Ιασίου και του Βουκουρεστίου, που ήταν τα κέντρα της ελληνικής παιδείας στα Βαλκάνια*[28].”

Στο πνεύμα της εποχής εντάσσονται τόσο τα ελληνικά ιδρύματα των Δραγουμάνων στην Μολδοβλαχία, όσο και η άνθιση της ελληνικής παιδείας στη Μοσχόπολη και σε άλλα αστικά κέντρα από Βλάχους, οι οποίοι όντας μακριά από την ιδέα του εθνικισμού, δεν ανέπτυξαν εκείνη τη περίοδο μια ξεχωριστή εθνική ταυτότητα, αλλά στήριξαν τον ελληνικό πολιτισμό νοώντας τον ως κομμάτι του Ορθόδοξου Γένους, όπως και άλλοι μη ελληνόφωνοι πληθυσμοί. Αντίστοιχα παραδείγματα αποτελούν οι Γκρίγκορ Παρλίτσεφ[29], τα αδέλφια Μιλαντίνοβι[30] κ.ά.. Όλα αυτά έγιναν στο πλαίσιο αυτού του ρεύματος ενότητας της Βαλκανικής Ορθοδοξίας. Στη περίπτωση των Βλάχων, η κίνηση για εθνικό διαχωρισμό από τους Έλληνες ξεκίνησε μετά τα μέσα του 19ου αιώνα, λίγο μετά από αυτήν των Βουλγάρων.

Κατ' επέκταση, τα ελάχιστα ελληνικά σχολεία και μερικές ελληνικές ακαδημίες στα Βαλκάνια δεν μπορούσαν γίνουν απειλητικά για τον πολιτισμό των άλλων εθνοτήτων και η μη ελληνόφωνη μάζα των Βαλκανίων δεν επηρεαζόταν από αυτό[31]. Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου, τα σχολεία πολλαπλασιάζονταν, σε σημείο που στις αρχές του 20ου αιώνα σχεδόν κάθε

---

[28] Μαζάουερ Μαρκ, *Τα Βαλκάνια*, για την ελληνική έκδοση, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2002, σ. 119. Στα ίδια πλαίσια προώθησης της ελληνικής παιδείας κινούνταν και ο Βασίλε Λούπου, ηγεμόνας της Μολδοβλαχίας και αρβανίτης στη καταγωγή, βλ. Σφέτας Σπυρίδων, *Εισαγωγή στη Βαλκανική Ιστορία, Τόμος Α', Από την Οθωμανική κατάκτηση των Βαλκανίων μέχρι το Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1354-1918)*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2009, σ. 72, καθώς και Iorga N., *Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1989, σ. 172-192.

[29] Danford Loring M., *Η Μακεδονική Διαμάχη, Ο εθνικισμός σε έναν υπερεθνικό κόσμο*, Μετάφραση Σπύρος Μαρκέτος, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1999, σ. 69-70.

[30] ό.π., σ. 70-71.

[31] "*Όσο καιρό οι ανώτερες τάξεις ελλήνιζαν και οι κατώτερες τάξεις παρέμεναν στην αφάνεια όποια γλώσσα και αν μιλούσαν, αποφεύχθηκαν οι συγκρούσεις μεταξύ των φυλών*." Κοζαρίδης Χρ. Στ., *Εμείς οι Γκαγκαβούζηδες, Ταυτότητες - Ιστορικές Πηγές - Η πορεία μας μέσα στο χρόνο*, εκδ. Παρατηρητής της Θράκης, Κομοτηνή, 2009, σ. 170.

χωριό της Μακεδονίας είχε ένα και παραπάνω σχολεία ενώ δεν έλειπαν τα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα (παρθεναγωγεία, γυμνάσια κ.ά.) από τα κατά τόπους κεφαλοχώρια. Έτσι, οι ιδέες του εθνικισμού έφτασαν στους χριστιανούς της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ο γραμματέας της Εξαρχίας, Ντιμίταρ Μίσεφ σημειώνει την παρακάτω αλλαγή στον αριθμό των ελληνικών σχολείων στη Μακεδονία[32]:

1877	256 σχολεία
1896	907 σχολεία
1904	998 σχολεία

Αυτή η κατάσταση ήταν επιθυμητή από την ελληνική πλευρά, καθώς η διατήρηση της ελληνικής εκπαίδευσης σε μη ελληνόφωνους πληθυσμούς αξιοποιώντας το δίκτυο του Οικουμενικού Πατριαρχείου παράλληλα με την ραγδαία εξάπλωση των εκπαιδευτικών φορέων, θα είχε ως αποτέλεσμα τον γλωσσικό εξελληνισμό αυτών των πληθυσμών. Η ανερχόμενη βουλγαρική αστική τάξη του 19ου αιώνα παρατηρώντας αυτή την αλλαγή ήδη πολύ πριν προλάβει να εδραιωθεί η ελληνική εκπαιδευτική εκστρατεία στους βόρειους καζάδες, προσπάθησε να στηρίξει το δικό της εκπαιδευτικό έργο, με σκοπό να αποτρέψει τον εξελληνισμό των σλαβόφωνων στη Βουλγαρία, τη Θράκη και τη Μακεδονία. Το ίδιο έπραξε και η Ρουμανία σχετικά με τους Βλάχους ανοίγοντας ρουμανικά (επισήμως γνωστά ως βλαχικά) σχολεία στην Ήπειρο, τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία με πρωτοστάτη τον Απόστολο Μαργαρίτη[33]. Η Σερβική εκπαιδευτική προπαγάνδα στη Μακεδονία περιορίστηκε στους βόρειους καζάδες του βιλαετίου του Μοναστηρίου και των Σκοπίων. Διεκδικούσαν και αυτοί τους σλαβόφωνους ως Σέρβους, υστερούσαν, ωστόσο, σε πολλά σημεία συγκριτικά με την βουλγαρική εθνική προπαγάνδα[34].

[32] Brancoff D. M., *La Macedoine et la population Chretienne*, Paris, 1905, σ. 63.

[33] НА БАН, ф. 175, оп. 1, а. е. 33, л. 1-302. "*Οι Ρουμάνοι ξεκίνησαν να εργάζονται στη Μακεδονία μετά τους Σέρβους. Η κύρια ώθηση ανάμεσα στους τοπικούς φορείς, απ' όσα μπορώ να θυμηθώ, δόθηκε από τον Απόστολο Μαργαρίτη, ο οποίος έχοντας έρθει σε αντίθεση με το Πατριαρχείο, ρίχτηκε στην αγκαλιά της Ρουμανίας και έγινε ένθερμος πράκτοράς της. Το πρώτο του μέλημα ήταν η ίδρυση ρουμανικών σχολείων εδώ κι εκεί στη Μπίτολα, η διάδοση της ρουμανικής γλώσσας και η παρότρυνση των Κουτσόβλαχων να εκκλησιάζονται σε βουλγαρικές εκκλησίες, εξαιτίας της ως τότε έλλειψης αντίστοιχων ρουμανικών. Σταδιακά μερικά χωριά με πιο συμπαγή κουτσοβλαχικό πληθυσμό, ξεκίνησαν να εγκαταλείπουν το Πατριαρχείο.*" Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον Απόστολο Μαργαρίτη βλ. Τρίτος Μιχαήλ Γ., *Το τάγμα των Λαζαριστών και η Ρουμανική Προπαγάνδα*, εκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη, 2004, σ. 14, σημ. 17.

[34] Για λίγα λόγια για τη σερβική προπαγάνδα στη Μακεδονία βλ. Μιχαηλίδης Ιάκωβος Δ., *Μετακινήσεις Σλαβόφωνων πληθυσμών 1912-1930. Ο πόλεμος των στατιστικών*, Αθήνα, 2003, σ. 290-291, όπου παρατίθεται ένα απόσπασμα από

2.4. - Ο ρόλος της θρησκείας των Οθωμανών υπηκόων

Σε αυτό το σημείο δέον είναι να διευκρινιστεί κάτι. Οι ορθόδοξοι χριστιανοί υπήκοοι του οθωμανικού κράτους μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα, όπως σημειώνεται παραπάνω, δεν είχαν χωριστεί σε εθνικές ομάδες, αλλά διατηρούσαν την ταυτότητα του "Ρουμ". Ακόμη και η δημιουργία του ελληνικού και του σερβικού κράτους μερικές δεκαετίες νωρίτερα δεν προέκυψε τόσο ως αποτέλεσμα της εξάπλωσης του εθνικισμού στα Βαλκάνια, αλλά, παράλληλα με το εθνικό αίσθημα, εκφράστηκε περισσότερο με ένα θρησκευτικό πρόσημο ορθόδοξων χριστιανών υπηκόων κατά μουσουλμάνων κρατικών αξιωματούχων[35]. Γι' αυτό άλλωστε και στους ανταγωνισμούς στη Μακεδονία, στόχος ήταν οι ορθόδοξοι για την Ελλάδα.

Σταδιακά από το 1850 και έπειτα ο εθνικισμός φαίνεται να είχε στεριώσει στα βαλκανικά κράτη εκείνης της περιόδου (Ελλάδα, Σερβία, Ρουμανία), τα οποία λειτούργησαν ως κέντρα προς την εξάπλωση της εθνικής ιδεολογίας στους χριστιανούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η περίπτωση της Βουλγαρίας είναι ακόμα πιο ενδιαφέρουσα. Είχε δημιουργηθεί εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ένα δίκτυο που προωθούσε την βουλγαρική εθνική ιδέα. Όταν μερικές περιοχές, στις οποίες απλωνόταν αυτό το δίκτυο αυτονομήθηκαν και αποτέλεσαν την φόρου υποτελούς στη Πύλη Βουλγαρία (μαζί με το μόρφωμα της Ανατολικής Ρωμυλίας), τότε και αυτή έστρεψε το ενδιαφέρον της προς τους σλαβόφωνους πληθυσμούς της Μακεδονίας και της Θράκης.

2.5. Η σημασία της γλώσσας

Όταν ξεκίνησαν οι διάφορες βαλκανικές δυνάμεις να προωθούν την εθνική τους προπαγάνδα μέσα από τα σχολεία που ίδρυαν, ιδιαίτερη βαρύτητα δινόταν στην γλώσσα του εκάστοτε πληθυσμού, που βρισκόταν στο εθνικό στόχαστρο της κάθε χώρας. Ο λόγος γι' αυτήν τη κίνηση φανερώνει την μορφή της νέας εποχής που φέρνει ο εθνικισμός στα Βαλκάνια του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα. Καταρρέει σταδιακά η ταυτότητα του Ορθόδοξου χριστιανού και την θέση του παίρνουν οι εθνικές ταυτότητες οι οποίες βασίζονται στη γλώσσα (του Έλληνα, του Βλάχου-

---

το βιβλίο του Βίκτωρ Μπεράρ, *Ο Μακεδονικός αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη. 1904-1908*, Τόμος Α', Αθήνα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2014, σ. 57-58, Σφέτας Σπυρίδων, *Ελληνοβουλγαρικές αναταράξεις 1880-1908*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2008, σ. 248-281, Σφέτας Σπυρίδων, *Εισαγωγή στη Βαλκανική Ιστορία, Τόμος Α', Από την Οθωμανική κατάκτηση των Βαλκανίων μέχρι το Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1354-1918),* εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2009, 388-397.

[35] Ενδιαφέρον παρουσιάζουν στην Ελληνική Επανάσταση οι περιπτώσεις σύγκρουσης Αρβανιτών με Τουρκαλβανούς, στην ουσία της ίδιας εθνότητας, η οποία είχε μοιραστεί στα στρατόπεδα των ορθόδοξων Ελλήνων από τη μία και των μουσουλμάνων Οθωμανών από την άλλη.

Ρουμάνου[36], του Βούλγαρου[37], του Σέρβου[38]). Πρέπει, όμως, να διευκρινιστεί ότι η γλώσσα εισέρχεται ως ένα ισότιμο στοιχείο της εθνικής ταυτότητας μαζί με την εκκλησιαστική υπαγωγή, μόνο στους χριστιανούς. Ακόμη κι η Ελλάδα που προσπαθούσε στα τέλη του 19ου αιώνα να κρατήσει με κάθε τρόπο τους μη ελληνόφωνους Ορθόδοξους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κάτω από την δική της επιρροή στα πλαίσια μιας δήθεν Οικουμενικότητας, τους εξελλήνιζε γλωσσικά γνωρίζοντας ότι αργά η γρήγορα η γλώσσα τους θα τους οδηγήσει να ακολουθήσουν τους ομόγλωσσούς τους[39]. Τότε, όταν ερχόταν η ώρα να τους ακολουθήσουν, είτε εξαιτίας κάποιου

---

[36] "*Ήταν Μάρτιος του 1908. Ήμουν στη Λίμνη όταν πληροφορήθηκα ότι ένα σώμα ρουμανιζόντων βρισκόταν πάνω από τη Βέροια και γυρνούσε ανενόχλητο. Πραγματικά υπήρχε ένα σώμα που απετελείτο μόνο από ρουμανίζοντες και που τους κουμαντάριζε κάποιος Χατζηγώγος. Τους υποστήριζε, τους έδιδε χρήματα και συχνά έλεγε δυνατά περπατώντας στους δρόμους: "Μα είμαστε Ρουμάνοι, είμαστε Ρουμάνοι σας λέω, δεν βλέπετε τη γλώσσα μας". Το σώμα λοιπόν αυτό γυρνούσε και νεμόταν την περιοχή της Βέροιας." Ο Μακεδονικός Αγώνας, Απομνημονεύματα. Π. Αργυρόπουλος, Α. Ζάννας, Κ. Μαζαράκης-Αινιάν, Α. Σουλιώτης-Νικολαΐδης, Ναούμ Σπανός, Β. Σταυρόπουλος*, Θεσσαλονίκη, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1984, σ. 437.

[37]"*Στο Άρμενσκο [σημ. Άλωνα] είχαν αναπτυχθεί δύο κόμματα: οι μεν πατριαρχικοί, οι δε άλλοι -η μεγάλη πλειοψηφία- εξαρχικοί. Οι σχέσεις τους ήταν έτσι τεταμένες εξαιτίας της υποδαύλισης της ελληνικής προπαγάνδας, δεν ήθελαν να βλέπονται μεταξύ τους, συνεχώς αλληλοδιαβάλλονταν. Αναγκαστήκαμε με τον Κλιάσεφ να καλέσουμε όλο το χωριό σε γενική συνέλευση και να επιλύσουμε αυτή τη φιλονικία, να ιδωθεί καθαρά αν έχουν δίκιο αυτοί που ισχυρίζονταν πως είναι Έλληνες. Μιλήσαμε και τους εξηγήσαμε φαρδιά-πλατιά, ακόμη και ζωντανό τους δώσαμε παράδειγμα, παίρνοντας δέκα από τις πιο συνηθισμένες λέξεις που χρησιμοποιούνταν στο χωριό. Τις υπέδειξαν οι ίδιοι οι χωρικοί: πέτρα, αρνί, δέντρο, κρασί, νερό, χορτάρι, σανό, δάσος, άλογο και βόδι. Ήξερα ότι κάποιοι απ' αυτό το χωριό είχαν δουλέψει εποχιακοί μετανάστες στην Ελλάδα. Τους ζήτησα να πούνε πώς λέγονται οι παραπάνω λέξεις στην Ελλάδα, στην εκεί γλώσσα. Τότε όλοι κραύγασαν: Ο διάβολος μπήκε ανάμεσά μας. Αδέρφια είμαστε από δω και μπρος, ας δώσουμε τα χέρια και ας δουλέψουμε σύμφωνα με τον όρκο που έχουμε δώσει, μέχρι τη λευτεριά μας. Όλο το χωριό ενώθηκε και η υπόθεση άρχισε να πηγαίνει πιο δυνατά.*" Κωστόπουλος Τάσος, *Η απαγορευμένη γλώσσα, Κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην ελληνική Μακεδονία*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2008, σ. 48-49. Βλ. επίσης, *Ο Μακεδονικός αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη. 1904-1908*, Τόμος Α', Αθήνα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2014, σ .56.

[38] Όσον αφορά στις αλλαγές της γλώσσας ενός σλαβόφωνου χωριού προς την σερβική ο Κωστόπουλος παραθέτει ένα σχετικό απόσπασμα: "*Ένα ασκημένο αφτί μπορεί τώρα να επισημάνει φωνητική διαφορά ανάμεσα σε χωριά που απέχουν μεταξύ τους λίγα μόνο μίλια, ενώ ακόμη και ένας ξένος παρατηρεί ότι, ενώ οι βουλγαρόφιλοι αγρότες απαντούν σε μια ερώτηση με το καταφατικό "ντα", οι σερβόφιλοι λένε "γις".*" Κωστόπουλος Τάσος, ό.π., σ. 34.

[39] "*Ο πρόξενος της Αδριανούπολης, σε μία από τις επισκέψεις του στο βουλγαρόφωνο χωριό Οσμανλί, είχε έντονη συζήτηση με τους κατοίκους του. Χαρακτηριστικός για την εποχή είναι ο διάλογος, τον οποίο καταγράφουμε ως έχει:*

"- Πώς είναι δυνατόν να ονομαζόμαστε Έλληνες, αφού δεν γνωρίζουμε την ελληνική γλώσσα;" τον ρώτησε ένας από τους κατοίκους."

Ο πρόξενος του απάντησε διπλωματικά: "Όσοι είναι πιστοί στη Μεγάλη Εκκλησία και στο Πατριαρχείο, είναι Έλληνες στη καταγωγή και εντάσσονται αυτόματα στο ελληνικό έθνος".

Η απάντηση μπορεί να θεωρηθεί απλουστευτική, αλλά αντικατοπτρίζει το κλίμα της εποχής. Η ελληνική πλευρά ήθελε για τον εαυτό της, στην επερχόμενη διάλυση του οθωμανικού κράτους, το σύνολο των δηλωμένων χριστιανών πατριαρχικών, ανεξαρτήτου γλώσσας και καταγωγής. Σύμφωνα με τον πρόξενο: "με συστηματική δουλειά μέσα στα σχολεία και κατάλληλους δασκάλους, θα μπορούσε να μειωθεί η βουλγαρική επιρροή, μετά από 15 με 20 χρόνια, όπως συνέβη με τους αλβανόφωνους κατοίκους της ανατολικής Θράκης." Έμμεσα παραδέχεται την ύπαρξη βουλγαρικών πληθυσμών και την ανάγκη να ενταχθούν στο ελληνικό σύστημα εκπαίδευσης. Η ένταξή τους καθορίζεται κάθε φορά από τη στάση τους απέναντι στο Πατριαρχείο και τη βουλγαρική Εκκλησία. Οι περισσότεροι δηλώνονταν πατριαρχικοί ορθόδοξοι, διότι έτσι είχαν μάθει από τους γονείς και τους παππούδες τους. Αυτόματα η δήλωση αυτή τους εντάσσει στους ελληνικής συνείδησης πολίτες και, μέσω της εκπαίδευσης, προχωρούσε πιο γρήγορα η απόκτηση ελληνικής συνείδησης." Κοζαρίδης Χρ. Στ., *Εμείς οι Γκαγκαβούζηδες, Ταυτότητες - Ιστορικές Πηγές - Η πορεία μας μέσα στο χρόνο*, εκδ. Παρατηρητής της Θράκης, Κομοτηνή, 2009, σ. 272. Σχετικά με την ένταξη των μη ελληνόφωνων στο

οικονομικού αποκλεισμού, μίας διευκόλυνσης από την αντίπαλη ομάδα κ.ο.κ., υπάγονταν στον αντίστοιχο εκκλησιαστικό φορέα (Εξαρχία, Ρουμανική ή Σερβική εκκλησία). Αυτή ήταν η νέα εποχή, αυτή του βαλκανικού εθνικισμού.

2.6. - Η εκκλησιαστική υπαγωγή

Η ιδέα του έθνους στα Βαλκάνια, πέρα από τη θρησκεία και τη γλώσσα, περιστρεφόταν γύρω από έναν ακόμη ισχυρότερο παράγοντα, ο οποίος ήταν αλληλένδετος με τους παραπάνω: την εκκλησιαστική υπαγωγή. Οι Έλληνες, οι Βούλγαροι και οι Σέρβοι προωθούσαν την εθνική ιδέα τους με βάση την ελληνική, τη βουλγαρική και τη σερβική αυτοκέφαλη εκκλησία αντίστοιχα. Η Ρουμανία ως ένα σημείο στηριζόταν στην Εξαρχία, αλλά από το 1905 αναγνωρίστηκαν οι οπαδοί της ως ξεχωριστό βλαχικό μιλέτ και έτσι είχαν την ευκαιρία να λειτουργούν δικιές τους εκκλησίες, να εκλέγουν αντιπροσώπους κ.ά.[40].

Το σίγουρο είναι ότι η εκκλησιαστική υπαγωγή εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας παρείχε ως οργάνωση τα απαραίτητα εργαλεία για την προώθηση της κάθε εθνικής προπαγάνδας: με λίγα λόγια, γύρω από την θρησκεία ήταν οργανωμένες οι κοινότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για αιώνες[41]. Είναι γνωστό ότι, όσον αφορά στους χριστιανούς, οι ιερείς είχαν δικαστικές, φορολογικές κ.ά. αρμοδιότητες επί του ποιμνίου τους[42]. Κατ' επέκταση η υπαγωγή ενός σλαβικού χωριού της Μακεδονίας στην Εξαρχία, για παράδειγμα, δεν σήμαινε απλά μια μικρή αλλαγή στη θρησκευτική ζωή, αλλά τη δημιουργία μιας βουλγαρικής νησίδας. Η υπαγωγή αυτή άλλαζε τρεις βασικούς τομείς: τον εκκλησιαστικό, τον εκπαιδευτικό και τον αυτόν του ένοπλου ανταγωνισμού. Μιας που πέρα από την αλλαγή στο εκκλησιαστικό κομμάτι (οι λειτουργίες από την ελληνική γίνονταν πλέον στην εκκλησιαστική σλαβονική), εάν η κοινότητα συντηρούσε ένα σχολείο, δεχόταν πλέον Βούλγαρο δάσκαλο, ενώ οι αριστούχοι μαθητές στέλνονταν ως υπότροφοι στην Βουλγαρία, και η κοινότητα στήριζε χρηματικά τα δίκτυα των κομιτατζήδων. Ακριβώς το ίδιο γινόταν εάν μια κοινότητα εντασσόταν στο ελληνικό στρατόπεδο,

---

καζά Ντεμίρ Χισάρ, και συγκεκριμένα των βλαχόφωνων νηπίων των Άνω Ποροΐων βλ. Ζιώγας Παναγιώτης Χρ., *Γεώργιος Μ. Παπαηλιάκης και Άνω Πορρόϊα Σερρών*, Θεσσαλονίκη, 2015, σ. 162-180.

[40] *Επίσημα έγγραφα περί της εν Μακεδονία οδυνηρής καταστάσεως*, εν Κωνσταντινουπόλει, Οικουμενικό Πατριαρχείο, 1906, σ. 100.

[41] Ένας λόγος που οι μουσουλμάνοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν ανέπτυξαν διάφορες εθνικές συνειδήσεις με βάση τη γλώσσα τους, έγκειται στο γεγονός ότι στη περίπτωση των χριστιανών, τα αντίστοιχα ενδιαφερόμενα βαλκανικά κράτη προώθησαν αυτές τις ιδέες. Οπότε, καθώς δεν υπήρχαν αντίστοιχα κράτη που να τους διεκδικούν και κατ' επέκταση να τους προωθούν μια άλλη εθνική προπαγάνδα, οι μουσουλμάνοι κράτησαν για καιρό ενιαία την ταυτότητά τους.

[42] Για τις αρμοδιότητες του Οικουμενικού Πατριάρχη επί των ορθόδοξων χριστιανών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας βλ. Brailsford H. N., ό.π., σ. 64-65.

του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Επιπλέον, οι ιερείς προπαγάνδιζαν υπέρ των εθνικών κρατών που αντιπροσώπευαν, προωθώντας και την προπαγάνδα που αυτό αναπαρήγαγε για τον εκάστοτε πληθυσμό. Ορίστε ένα απόσπασμα μιας συνομιλίας του Γερμανού Καραβαγγέλη με τον Κώττα: "*Εσείς είσαστε Έλληνες από την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου και πέρασαν οι Σλάβοι και σας εκσλάβισαν. Η μορφή σας είναι ελληνική και η γη που πατάμε είναι ελληνική. Το μαρτυρούνε τα αγάλματα που είναι κρυμμένα μέσα της. Και αυτά είναι ελληνικά και τα νομίσματα που βρίσκουμε είναι ελληνικά κι οι επιγραφές είναι ελληνικές*[43]." Όπως στην προκειμένη περίπτωση, παράλληλα με τους εκπαιδευτικούς, οι πατριαρχικοί ιερείς δασκάλευαν το σλαβόφωνο ποίμνιο ότι έχει ελληνική καταγωγή, ενώ οι εξαρχικοί ότι έχει βουλγαρική. Αντίστοιχα, οι Βλάχοι άκουγαν από τους πατριαρχικούς ιερείς ότι είναι Έλληνες, ενώ από τους Ρουμάνους ότι είναι Ρουμάνοι κ.ο.κ.. Αυτή, λοιπόν, ήταν η σημασία της εκκλησίας στον αγώνα των εθνικών συνειδήσεων και γι' αυτόν τον λόγο οι εμπλεκόμενες παρατάξεις, προσπάθησαν να συνοδεύσουν το εκπαιδευτικό τους έργο με την αντίστοιχη εκκλησιαστική δραστηριότητα, η οποία πάντα έφερε τη σφραγίδα του εκάστοτε εθνικού κράτους. Η προώθηση της ελληνικής προπαγάνδας από μέρος του Μητροπολίτη Αιμιλιανού φαίνεται, μεταξύ άλλων, σε μια επιστολή του προς τον πατριάρχη, με ημερομηνία 26 Φεβρουαρίου 1907, στην οποία αναφέρεται στην επανένταξη 20 ρουμανίζουσων οικογενειών στην πατριαρχική κοινότητα. "[...] *Δεύτερον, δε, απαντών, ούτως ειπείν, εις τους θέλοντας δια διαφόρων εκνόμων και διαστροφών της τε ιστορίας και της καταγωγής των Κουτσοβλάχων και δια λόγους υστεροβούλους από ετών ματαίως καταγιγνομένους να μεταβάλωσι την προγονικήν αυτών ελληνικήν εκκλησιαστικήν γλώσσαν, πληροφορώ τη Υ.Θ.Π. ότι εις άπαντα τα χωρία, εν οις οικούσι Ελληνόβλαχοι της ταπεινής επαρχίας μου και απάσης της Μακεδονίας, όχι μόνον η εκκλησιαστική αυτών γλώσσα είναι ελληνική, αλλά και απάσα η ποιητική αυτών γλώσσα είναι επίσης ελληνική. Διότι και τα ειδυλλιακά και τα ηρωικά και τα γαμήλια και τα θρηνώδη ή επικήδεια αυτών άσματα είναι άπαντα ελληνικά, τα οποία διετηρήθησαν από στόματος εις στόμα και από γενεάς εις γενεάν μέχρι σήμερον εις μαρτύριον και απόδειξιν της αρχαίας ελληνικωτάτης αυτών καταγωγής. Οι κοπτόμενοι υπέρ της μεταβολής της εκκλησιαστικής αυτών γλώσσης, διότι λέγουσι δεν εννοούσιν αυτήν, διατί δεν προσπαθούσι να αλλάξωσι την ασματολογίαν αυτών και ανέχονται αυτούς ευθυμούντας να τραγωδώσιν ελληνιστί, θλιβομένους επίσης να ψάλλωσιν ελληνιστί, και βοσκόντας*

[43] *Ο Μακεδονικός αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη. 1904-1908*, Τόμος Α', Αθήνα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2014, σ. 125.

ακόμη τα ποίμνια αυτών να εξυμνώσι την φύσιν και την παντοδυναμίαν του Δημιουργού επίσης ελληνιστί. Αλλά μήπως η λαλουμένη αυτών γλώσσα είναι ξένη προς την ελληνικήν; Εκ των εκατόν λέξεων τας οποίας προφέρουσι, αι 80 είναι ελληνικαί, εις τας οποίας προσθέτουσι ξένας καταλήξεις[44]."

Πέρα από τον αγώνα του εξελληνισμού, εκβουλγαρισμού κ.ο.κ., πολλοί ήταν οι ιερείς που συντελούσαν στον ένοπλο αγώνα, αναλόγως σε ποιά μερίδα ανήκαν[45]. Παρακάτω παρατίθεται ένα παράδειγμα, όσον αφορά την συνεργασία εξαρχικών μητροπολιτών και κομιτατζήδων: "*Εάν οι κομιτατζήδες δεν μπορούσαν να υπάγωσι εις μίαν επαρχίαν, έστελλον τους βουλγαροπαπάδες, τους πράκτοράς των και ανήγγειλον τα θελήματά των. Μερικοί ψευδοπαπάδες και ψευδοϊεροκύρηκες, επήγαιναν εις τα χωριά, υπό το πρόσχημα να κάμνουν μίαν ιεροτελεστίαν παρά τας απαγορεύσεις του Πατριαρχείου, και προέβαινον εις περισυλλογή εράννων υπέρ του κομιτάτου.* [...] *Το έτος 1904, οπότε μητροπολίτης Μελενίκου ήτο ο Ειρηναίος, μπήκε με την συμμορίαν μαζί και ο σχισματικός μητροπολίτης Νευροκοπίου, εις (Άνω) Τζουμαγιάν, τάχα να μοιράση εις τους πτωχούς χρήματα. Εμπήκε δια να συλλέξη χρήματα. Επιπροσθέτως, προέβαινε εις ιεροτελεστίας. Μόλις επληροφορήθη ταύτα ο Ειρηναίος, πήγε εις τον Διοικητήν Σερρών, απέσπασε "Μπουγιουρουλντί", τρέχει εις Τζουμαγιάν και με το χαρτί στα χέρια κατηυθύνθη εις την αστυνομίαν, το έδωσε και συγχρόνως διεμαρτυρήθη δια τας πράξεις του μητροπολίτου, Η Αστυνομία φυσικά τον εκάλεσε και διέταξε να φύγη. Έτσι και έγινεν*[46]." Έτσι, οι ιερείς ήταν αυτοί που, μετά από τους

[44] Πέννας Πέτρος, *Τα Άνω Πορόια Σερρών. Το διαμάντι του Μπέλλες, Ιστορία και Λαογραφία*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Σερρών - Μελενίκου, Αθήνα, 1989, σ. 74- 75. Βλ. επίσης το εξής απόσπασμα: "*Ο μακεδονικός ελληνισμός ωφελήθηκε πολύ από τους μητροπολίτες και τους υπόλοιπους ιεράρχες που προωθήθηκαν στη Μακεδονία. Η ιστορία της δράσης τους παρέμεινε σχεδόν άγνωστη εξαιτίας των ειδικών συνθηκών μυστικότητας που κάλυπταν τα γεγονότα και της ειδικής θέσης των ιεραρχών που όφειλαν να παρουσιάζονται στις Τουρκικές Αρχές ως περιορισμένοι στα θρησκευτικά και μόνο καθήκοντά τους. Οι εθνικοί όμως αγώνες αρκετών ιεραρχών διέσπασαν το πέπλο της σκόπιμης μυστικότητας, κι η ιστορία τους, θαυμαστή και μεγαλειώδης, έφτασε μέχρι σε εμάς. Πολύ πριν την ουσιαστική επέμβαση του ελληνικού κράτους στον αγώνα, οι ιεράρχες του υπόδουλου ελληνισμού ανέπτυξαν υπέροχη εθνική δράση κι αντιμετώπισαν με επιτυχία τη λαίλαπα της σλαβικής επιβουλής*." *Ο Μακεδονικός αγώνας και τα γεγονότα* στη Θράκη. 1904-1908, Τόμος Α', Αθήνα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2014, σ. 113.

[45] Βλ. Παπακυριάκου Κυριάκος, Ο Μακεδονικός Αγώνας στο νομό Σερρών, Σέρρες, 2012, σ. 112-117 "Η προσφορά της τοπικής εκκλησίας στο Μακεδονικό αγώνα" και σ. 140-142 "Ο καπετάν Παπαπασχάλης". (*Ο Μακεδονικός αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη*. 1904-1908, Τόμος Α', Αθήνα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2014, σ. 114-115: "[...] *ο Μητροπολίτης Πελαγονίας (Μοναστηρίου) Ιωακείμ Γ', ο οποίος ως Μητροπολίτης Μελενίκου (1901-1903) και Πελαγονίας στη συνέχεια (1903-1909), δεν δίστασε να οργανώσει ένοπλα αντίποινα κατά των κομιτατζήδων, όταν άρχισαν να πληθαίνουν οι δολοφονίες στην ύπαιθρο και τις πόλεις, και έλεγε στο δοκιμαζόμενο από τα κομιτάτα ποίμνιό του: Ηκούσατε ότι ερρέθη, οφθαλμός αντί οφθαλμού και οδούς αντί οδόντος. Εγώ δε λέγω υμίν οφθαλμούς αντί οφθαλμού και οδόντας αντί οδόντος*."

[46] Γκισδαβίδης Αποστόλος Κ., *Σελίδες του Μακεδονικού ελληνισμού. Το Μελένικον ως φωτοδότρα πηγή πολιτισμού, Μελέτη λαογραφική και ιστορική*, Τόμοι Β' & Γ', Θεσσαλονίκη, 1959, σ. 44.

δασκάλους, γίνονταν ο στόχος της αντίπαλης ομάδας[47]. Οι επιθέσεις κατά αυτών δεν αφορούσαν την θρησκεία αυτή καθαυτή, αλλά το εθνικό κράτος το οποίο αντιπροσώπευαν και εξυπηρετούσαν.

2.7. - Τα έθνη στη Μακεδονία μέσα από την οπτική των αντιμαχόμενων μερίδων

Το βιβλίο του Βούλγαρου επιθεωρητή σχολείων στη Μακεδονία, Βασίλ Κάντσοφ, με τον τίτλο Μακεδονία, Εθνογραφία και Στατιστική είναι το πιο τρανό παράδειγμα που αποδεικνύει την σημασία της γλώσσας και της θρησκείας ως εθνικά κριτήρια. Αφιερώνει πολλές σελίδες σε ενός είδους εθνογραφία επάνω στους λαούς της Μακεδονίας, ξεχωρίζοντάς τους ως εξής[48]: Βούλγαρους, *Βούλγαρους Μωαμεθανούς* (Πομάκους), Τούρκους, *Τούρκους Χριστιανούς* (Γκαγκαούζους κ.ο.κ.), Έλληνες, *Έλληνες Μωαμεθανούς* (Βαλαάδες και άλλοι), *Αρναούτηδες* (Αλβανούς χριστιανούς και μουσουλμάνους), Βλάχους, Εβραίους, Τσιγγάνους, Τσερκέζους, Νέγρους, Αρμένιους, Γεωργιανούς, Ρώσους, Δυτικο-Ευρωπαίους και Σέρβους, 17 διαφορετικούς λαούς στο σύνολο. Έχει σημασία η προτεραιότητα που δίνει ο Κάντσοφ στη γλώσσα, ξεχωρίζοντας τους λαούς με βάση αυτήν, γεγονός που δεν συνέβαινε ακόμα σε μεγάλο βαθμό μέσα στα οθωμανικά Βαλκάνια (βρισκόμαστε στο 1900). Φανερώνει, όμως, τις προθέσεις του, να παρουσιάσει όλους τους Βούλγαρους ως ένα έθνος, ενσωματώνοντας σε αυτούς και τους σλαβόφωνους Πατριαρχικούς, πολλοί από τους οποίους είχαν δεχθεί την ελληνική επιρροή ένιωθαν ακόμα ότι αποτελούν κομμάτι του ελληνικού έθνους[49]. Μπορεί όντως να μην διέφεραν στη γλώσσα, στις παραδόσεις κ.ά., αλλά τα στοιχεία του Κάντσοφ χρησιμοποιήθηκαν για να ευνοήσουν την ιδέα της σύνδεσης μιας γλώσσας μεταξύ ενός έθνους. Ταυτόχρονα, η περιγραφή

---

[47] "*Οι Μητροπολίται δυστυχώς επωμίζοντο όλα τα βάρη των Ελλήνων κατοίκων. Πολλάκις παρημέλουν τα εκκλησιαστικά των καθήκοντα, και ανελάμβανον καθήκοντα φρουρού, πολιτικού, συμφιλιωτού κ.ο.κ. Καθ' εκάστην εκινδύνευεν η ζωή των. Και υβρίζοντο και ελοιδορούντο, και εις ενέδρας ενέπιπτον και ετραυματίζοντο, και πολλοί εξ αυτών εδολοφονούντο αγρίως. Άλλοι εξωρίζοντο, ως ο Μητροπολίτης Δράμας Χρυσόστομος, ο μετέπειτα Σμύρνης (1922), ο οποίος τρις εξωρίσθη, ο Καραβαγγέλης της Καστορίας, ο Αιμιλιανός του Μελενίκου κινδυνεύσας πολλάκις να δολοφονηθή.*" Γκισδαβίδης Απόστολος Κ., ό.π., σ. 42.

[48] Χρησιμοποιώ παρακάτω τα ονόματα που δίνονται από τον Κάντσοφ στο βιβλίο του.

[49] Σε αυτό το σημείο ταιριάζει ένα απόσπασμα από το έργο του Abbott G. F., *The tale of a tour in Macedonia*, London, 1903, σ. 109-110, ο οποίος περιγράφει δύο σλαβόφωνα χωριά στο δρόμο από το Ντεμίρ Χισάρ στο Μελένικο: *Πίσω από αυτούς τους βράχους, χωρίς να φαίνονται από το μονοπάτι, βρίσκονται δύο σλαβονικά χωριά* (ενν. σλαβόφωνα)*, η Ράντοβα και η Πούλιοβα, και ολόκληρη η περιοχή και από τις δύο μεριές του ποταμού* (ενν. του Στρυμόνα) *κατοικείται από μια αγροτιά που μιλάει σλαβονικά, φτωχή, αλλά εργατική με σκυθρωπά πρόσωπα, αντικατοπτρίζοντας στην αυστηρή ακαμψία τους τη σκιά της μακρόχρονης σκλαβιάς, χαρακτηριστικά που εύκολα διαφέρουν από τα σβέλτα χαρακτηριστικά του Έλληνα φίλου μου, φιλοσόφου και ημιονηλάτη, και από αυτά των συμπατριωτών του από το Ντεμίρ Χισάρ και το Μελένικο. Κατά γενικό κανόνα, σε μεγάλο μέρος της Κεντρικής Μακεδονίας* (στα πλαίσια της ευρύτερης Μακεδονίας)*, η σλαβική γλώσσα κυριαρχεί στις ανοιχτές πεδιάδες, ενώ τα ελληνικά στις πόλεις. Αλλά η γλώσσα δεν είναι ένας αλάνθαστος οδηγός για τον εξερευνητή των εθνικοτήτων, καθώς υπάρχουν πολυάριθμοι βουλγαρόφωνοι χωρικοί, οι οποίοι θεωρούν ότι έχουν ελληνική καταγωγή, εξηγώντας ότι η ομιλία τους οφείλεται στην επαφή με τους Βούλγαρους γείτονές τους. «Δεν θα μάθαιναν τη γλώσσα μας, οπότε εμείς έπρεπε να μάθουμε τη δική τους».*

των Πομάκων ως Βουλγάρων μουσουλμάνων, με διάφορες σκόρπιες πληροφορίες ότι δεν ταυτίζονταν με τους Τούρκους αλλά τους μισούσαν, δείχνει ότι ο Κάντσοφ ήθελε να τους παρουσιάσει ως ένα ακόμη κομμάτι του βουλγαρικού έθνους, τακτική που εφαρμόστηκε και από την ελληνική πλευρά κατόπιν εορτής (γύρω στα μέσα του 20ου αι.) με τους Βαλαάδες της Δυτικής Μακεδονίας[50]. Αντίθετα από τη γνώμη του Κάντσοφ, όπως θα φανεί στα επόμενα κεφάλαια, οι Πομάκοι της Μακεδονίας του 1900 δεν ήταν Βούλγαροι ως προς τη ταυτότητα και μουσουλμάνοι ως προς το θρήσκευμα, αλλά Μουσουλμάνοι ως προς τη ταυτότητα και σλαβόφωνοι ως προς τη γλώσσα. Τα στοιχεία της θρησκείας και της ταυτότητας έχουν μείνει ίδια, ενώ αυτό που έχει αλλάξει είναι η προσμαρμογή ενός από αυτά στην ταυτότητά τους: Παλαιότερα είναι η θρησκεία, τώρα η βουλγαρική γλώσσα. Παρόμοια βαρύτητα στη γλώσσα ως κριτήριο της εθνικής ταυτότητας δινόταν και στο θέμα των Βλάχων. Έτσι, οι Βλάχοι παρουσιάζονται ξεχωριστά από τους ελληνόφωνους.

Από την άλλη, τόσο η ελληνική όσο και η οθωμανική πλευρά έβλεπαν μόνο μερικά έθνη στη Μακεδονία. Ο Δημήτριος Φιλιππίδης, για παράδειγμα, στο βιβλίο του *Η Μακεδονία* σημειώνει ότι αυτή κατοικείται το 1906 από *Έλληνες* (μεταξύ αυτών υπάρχουν *Ελληνόβλαχοι* και *Ελληνομακεδόνες*), *Οθωμανούς* (στους οποίους συγκαταλέγει τους Βαλαάδες και τους Πομάκους), *Βούλγαρους* (που θεωρεί *φθαρέντες Έλληνες*) και *Σερβίζοντες ορθόδοξους*. Συμπληρώνει κινούμενος στην ιδέα της εποχής ότι "*έχει προκύψει και έτερον ζήτημα εν οξύτητι... καθ' ο επιδιώκεται η αυθαίρετος Ρουμανοποίησις των Ελληνόβλαχων*"[51], χωρίς να αναφέρει την ύπαρξη Ρουμάνων, ρουμανιζόντων ή Βλάχων ως ξεχωριστό έθνος στη Μακεδονία. Τέλος, συμπεριλαμβάνει τους *Εβραίους*, τους *Αθίγγανους* και τους *Δυτικο-Ευρωπαίους*, καταλήγοντας σε 7 διαφορετικούς λαούς. Είναι προφανής η προτεραιότητα στην εκκλησιαστική υπαγωγή των λαών, την οποία χρησιμοποιεί ως κριτήριο διαφοροποίησης των λαών της Μακεδονίας, οπτική που ευνοούσε την ελληνική πλευρά.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, όντως η συμπεριφορά ενός πληθυσμού επηρεαζόταν από την θρησκευτική του υπαγωγή, αλλά αυτή η θέση δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως ακρογωνιαίος λίθος για τη διεξαγωγή μιας εθνογραφικής έρευνας, διότι πολλοί διαφορετικοί

[50] Βλ. Τσούρκας, & Κυριακίδης, "Τραγούδια Βαλλαχάδων", στο περιοδικό *Μακεδονικά*, τομ. 2, 1941-1952, σ. 461-471. Στο έργο αυτό οι Βαλαάδες παρουσιάζονται ως εξής: "*Σχέσεις είχον μόνον με τους Έλληνας χριστιανούς, μισούσαν τους Τούρκους και τους Τουρκαλβανούς, ωρκίζοντο εις το όνομα τής Παναγίας, εδιδον λάδι εις τα παρακκλήσια, ήναπτον κηριά εις τα εικονίσματα, διασκέδαζαν με τραγούδια ελληνικά καί δεν τους ξεχώριζε τίποτε άπό τους χριστιανούς μόνον που ωνομάζοντο Τούρκοι. Ούτε γράμματα τουρκικά εγνώριζον ούτε προσευχάς.*" σ. 461.

[51] Φιλιππίδης, *Η Μακεδονία*, Εν Αθήναις, 1906, σ. 36-37.

πληθυσμοί αφομοιώνονται στα γραπτά του Φιλιππίδη τόσο με τους Έλληνες όσο με τους Οθωμανούς. Μια ιδανική προσέγγιση θα μπορούσε να δίνει βάση στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε πληθυσμού, όπως τη γλώσσα, τη θρησκεία, τις παραδόσεις και κυρίως την δική τους αντίληψη για το αίσθημα του ανήκειν, στάση που φαίνεται από το εάν διατηρούν καθεστώς ενδογαμίας, διαθέτουν πλήθος στερεοτύπων για τους υπόλοιπους πληθυσμούς κ.ά., ψάχνοντας το «εμείς» και οι «άλλοι» του κάθε λαού.

3. - Οι λαοί του Ντεμίρ Χισάρ

3.1. - Ελληνόφωνοι

Αποφεύγω να χρησιμοποιήσω τον όρο «Έλληνες», σε αυτό το σημείο όπου πρόκειται να εξεταστεί η ιστορία των ελληνόφωνων του Ντεμίρ Χισάρ, τόσο γιατί προσεγγίζω τον συγκεκριμένο πληθυσμό γλωσσικά, οπότε δέον είναι να χρησιμοποιήσω τον αντίστοιχο όρο και κυρίως γιατί ονομάζοντας «Έλληνες» μόνο τους ελληνόφωνους κατοίκους, αυτόματα αποκλείω εκείνους που ενώ δεν είχαν την ελληνική γλώσσα ως μητρική, ένιωθαν κομμάτι της ίδιας ομάδας με τους ελληνόφωνους: αυτής που φέρει την κληρονομιά της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Με τον όρο ελληνόφωνοι εννοώ εκείνους τους Οθωμανούς υπηκόους των οποίων η μητρική γλώσσα ήταν η ελληνική, πολύ κοντά στη σημερινή δημοτική με πολλούς ιδιωματισμούς, αναλόγως τον τόπο όπου ομιλείτο. Καθόλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα μέχρι τις αρχές του 20ου, οι ελληνόφωνοι της ευρύτερης περιοχής του σαντζακίου Σερρών κατοικούσαν στα εξής μέρη:

1. **Νότια**: Νοτιοδυτικά συμπαγείς πληθυσμοί γύρω από τη Νιγρίτα και στη νοτιοανατολική πλευρά του καζά Σερρών λίγο διασκορπισμένοι γύρω από τη Ζίχνη μέχρι τη Καβάλα δημιουργώντας εδώ μια λωρίδα βορείως της ακτογραμμής.
2. **Κεντρικά**: Στην πόλη των Σερρών, υπήρχαν περίπου 20.000 ελληνόφωνοι στις αρχές του 20ου αιώνα[52] (η άλλη γλώσσα με περίπου ίσο αριθμό ομιλητών ήταν τα τουρκικά λόγω της παρουσίας των τουρκόφωνων μουσουλμάνων στη πόλη[53]. Τα εβραϊκά, τα βουλγαρικά και

[52] Χαλκιόπουλος Αθ., *Μακεδονία. Βιλαέτια Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου*, εν Αθήναις, 1910, σ. 47.

[53] Όντως, ένα μεγάλο μέρος του κάμπου νοτίως των Σερρών και όλη η περιοχή βορείως της πόλης κατοικείτο από σλαβόφωνους χριστιανούς και τουρκόφωνους μουσουλμάνους. Είναι επίσης γεγονός ότι ένα μέρος των κατοίκων των Σερρών ήταν σλαβόφωνοι αλλά είχαν εξελληνιστεί γλωσσικά με τη πάροδο του χρόνου μέσα στο ελληνόφωνο περιβάλλον της πόλης. Με βάση τα στοιχεία του Γ.Ε.Σ. για το πληθυσμό κάθε χωριού του Νομού Σερρών το 1912 μαθαίνουμε ότι υπήρχαν:

Υποδιοίκησις	Μικτοί οικισμοί	Ελληνόφωνοι	Σλαβόφωνοι	«Μουσουλμανικοί» (βλ. παρακάτω)	Βλαχόφ.	Ρομ	Σύνολο
Σιδηροκάστρου	22	-	28	34	-	-	84
Σερρών	12	7	30	15	1	1	66
Ζίχνας	21	11	9	2	-	-	43
Νιγρίτης	20	20	1	33	-	-	74
Σύνολο	**75**	**38**	**68**	**84**	**1**	**1**	**267**

(Πηγή: Επιτελική Υπηρεσία του Ελληνικού Στρατού, *Στατιστικοί Πίνακες του πληθυσμού κατ' εθνικότητας των νομών Σερρών και Δράμας*, Αθήνα, 1919, σ. 4-10.)

Ακόμη και οι πίνακες του Γ.Ε.Σ. δεν περιγράφουν με ακρίβεια την γλωσσική κατανομή των οικισμών. Για παράδειγμα, μια νησίδα τουρκόφωνων χριστιανών κοντά στη Ζίχνη, καταγράφθηκαν ως «ελληνόφωνοι». Το μεγαλύτερο πρόβλημα δημιουργείται στους Μουσουλμάνους. Μπορεί να γνωρίζουμε εκ των προτέρων ότι η

οι υπόλοιπες γλώσσες δεν συγκέντρωναν πολλούς ομιλητές). Οι Σέρρες λειτουργούσαν, επίσης, ως κέντρο εξελληνισμού των σλαβόφωνων ερχόμενων εκ των πέριξ, εξαιτίας της δύναμης που συγκέντρωνε (πολιτική, εκπαιδευτική, εμπορική κ.ά), γεγονός που προκαλούσε δυσφορία στους Βούλγαρους και τους Σέρβους εθνικιστές του 19ου αιώνα[54]. Επίσης, υπήρχε μια ελληνόφωνη νησίδα 9 χωριών, τα Νταρνακοχώρια, ανατολικά των Σερρών[55].

3. **Βόρεια**: Εντός των πόλεων του Μελενίκου και δευτερευόντως του Ντεμίρ Χισάρ. Η ιστορία των ελληνόφωνων στο Μελένικο εκτείνεται σε τουλάχιστον 7 αιώνες (13ος-20ος αι.). Θα περιοριστώ να αναφέρω ότι κατά τα τέλη του 19ου αιώνα με αποκορύφωμα τις αρχές του 20ου, η πόλη αρχίζει να παρακμάζει. Ο αντίκτυπος των εθνικών ανταγωνισμών στον οικονομικό τομέα, οι αλλαγές στους δρόμους του εμπορίου κ.ά., κατέστησαν το παλαί ποτέ ένδοξο Μελένικο με τις 72 εκκλησίες σε μια κωμόπολη απομονωμένη μέσα τα βουνά ήδη από το 1910[56]. Μπροστά σ' αυτά τα δεδομένα, αρκετοί από τους κατοίκους του, έμποροι κυρίως, μετανάστευσαν προς το Πετρίτσι, την Άνω Τζουμαγιά, το Ντεμίρ Χισάρ, καθώς και άλλα μέρη, δημιουργώντας ελληνόφωνους πυρήνες σε σλαβόφωνες κωμοπόλεις. Έτσι, οι ελληνόφωνοι στο Ντεμίρ Χισάρ προέκυψαν από μέτοικους από το

συντριπτική πλειοψηφία των μουσουλμάνων στις παραπάνω περιοχές ήταν τουρκόφωνοι, αλλά υπήρχαν πολλοί που ήταν αθιγγανόφωνοι, σλαβόφωνοι ή μιλούσαν τσερκεζικά. Έτσι για παράδειγμα, πολλοί οικισμοί Ρομά, κυρίως κοντά στις εκβολές του Στρυμόνα, περιέχουν και μουσουλμάνους οπότε δεν είναι ξεκάθαρο αν είναι τουρκόφωνοι ή αθιγγανόφωνοι αυτοί οι μουσουλμάνοι. Επιπλέον, το σλαβόφωνο (πομακικό) χωριό Πάλμες καταγράφεται ως «μουσουλμανικό», χωρίς να παρατίθενται πληροφορίες για τη γλώσσα των κατοίκων κ.ο.κ..

[54] Βλ. σχετικά Kanchov Vasil, "Patuvane po dolinite na Struma, Mesta i Bregalnica, Bitolsko, Prespa i Ohridsko", v *Izbrani proizvedeniya*, Tom 1, Sofiya, 1970, c. 46-57 & Gopcevic Spyridon, *Makedonien und Alt-Serbien, Mit 67 original illustrationen (14 tafeln, 2 doppelbilder, 51 textbilder) und einer ethnographischen karte (1 : 300.000) in fünf blättern und Fünfzehnfachem Farbendruck*, Wien, 1889, σ. 173-. Για την επέκταση της βουλγαρικής εθνικής προπαγάνδας στις Σέρρες, τη δημιουργία της βουλγαρικής κοινότητας και για την αποτροπή των σλαβόφωνων από τον εξελληνισμό βλ. Salgadzhiev Stefan K., *Lichni dela i spomeni po vasrazhdaneto na solunskite i serski Bulgari ili 12-godishna zhestoka neravna borba s grcka propaganda*, Plovdiv, 1906, σ. 49-78.

[55] Kanchov Vasil, *Makedoniya. Etnografiya I Statistika*, Sosfiya, 1900, σ. 72-73, Χαλκιόπουλος Αθ., *Μακεδονία. Βιλαέτια Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου*, εν Αθήναις, 1910, σ. 48.

[56] Λίγα πράγματα για την ιστορία του Μελενίκου στους όψιμους Οθωμανικούς αιώνες βλ. Μπάκας Ιωάννης Θ., *Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2003. Χατζηκυριάκου Γεώργιος, *Εντυπώσεις εκ περιοδείας ανά την Μακεδονίαν μετά τοπογραφικών, ιστορικών και αρχαιολογικών σημειώσεων*, εν Αθήναις, 1906, σ. 223-231. Αγνώστου, «Φαειναί ιστορικές σελίδες Σερρών και Μελενίκου», στο περιοδικό *Μακεδονικόν Ημερολόγιον*, εν Αθήναις, 1910, σ. 52-62 καθώς και Π.Δ., «Μελένικον» σ. 325-326. Δ.Π., «Μελένικον», στο περιοδικό *Μακεδονικόν Ημερολόγιον*, εν Αθήναις, 1908, σ. 66-74. Abbott F. G., *Περιοδεία εν Μακεδονία: Μετάφρασις εκ του αγγλικού αποσπασμάτων περί Μελενίκου*, υπό Φιλίππου Δραγούμη, στα *Σερραϊκά Χρονικά*, τ. ΙΙ, Αθήναι, 1957, σ. 276-285. Lyubomir Miletic, "V polurazrusheniya Melnik (Patni belezhki ot 1914 godina)", στη σειρά *Makedonski Pregled*, god. 1, kn. 2, Sofia, 1924, σ. 85-96. Vasil Kanchov, "Patuvane po dolinite na Struma, Mesta I Bregalnica, Bitolsko, Prespa I Ohridsko, στο *Izbrani proizvedeniya*, t. 1, Sofia, 1970, σ. 137-155.

γειτονικό Μελένικο[57], αλλά και από αρκετούς Ηπειρώτες[58] (ελληνόφωνους και βλαχόφωνους οι οποίοι αφομοιώθηκαν γλωσσικά). Κοντά σ' αυτούς εξελληνίστηκαν αρκετές οικογένειες σλαβόφωνων από τα γύρω χωριά που μετοίκεσαν στη πόλη[59]. Πριν την εδραίωση της ελληνοφωνίας στο Ντεμίρ Χισάρ από τους μετοίκους στις αρχές του 19ου αι.[60], οι χριστιανοί του πρέπει ήταν σλαβόφωνοι, γεγονός που επιβεβαιώνει, εκτός από τον Στρέζοφ και τον Κάντσοφ[61], και ο Ι. Καλοστύπης[62].

Δείγματα της ελληνικής δημοτικής γλώσσας του Μελενίκου και κατ' επέκταση όλων των κοντινών κωμοπόλεων του μπορούν να βρεθούν σε καταγεγραμμένες συζητήσεις ανθρώπων και κυρίως σε λαογραφικό υλικό της εποχής. Έτσι, συναντάται στο Μακεδονικόν Ημερολόγιον του 1909 το εξής γαμήλιο τραγούδι από το Μελένικο:

Ακόμα σήμερ' είμαι δω, Παρασκευή, Σαββάτο

Την Κυριακή σ' αφήνω γεια, στα έρημα θα πάνου,

---

57 Δημητριάδης Σωτήριος, "Υπομνηματικαί τινές σημειώσεις περί Δεμίρ Ισσαρίου", *Παρνασσός*, 1878, σ. 530-531.

58 Weigand Gustav, *Aromune, etnograficesko-filologicesko-istoricesko izdirvaniya na tyi nareceniya narod Makedono-romune ili Tsintsare*, για τη βουλγαρική έκδοση Βάρνα, 1899, σ. 221. Για την συμβολή των Ηπειρωτών στην ελληνική εκπαίδευση του Ντεμίρ Χισάρ βλ. Δημητριάδης Σωτήριος, 1878, ό.π., σ. 543-546 καθώς και Μπάκας Ιωάννης Θ., *Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 152 & 181-185.

59 Strezov Georgi, *Dva Sandzakya ot Iztochna Makedoniya, Periodicno spisanie na Bulgarskoto knizhovno druzhestvo v Sredec*, kn. XXXVI, 1891, σ. 851-852 & Δημητριάδης Σωτήριος, "Υπομνηματικαί τινές σημειώσεις περί Δεμίρ Ισσαρίου", *Παρνασσός*, 1878, σ. 530.

60 Δημητριάδης Σωτήριος, 1878, ό.π., σ. 530. Αναφέρει ότι 60-70 χρόνια πριν (περ. 1807-1817) υπήρχαν 5-10 οικογένειες Ελλήνων. Επιπλέον, το 1836 μετά από μια μεγάλη πανώλη που προκάλεσε τον θάνατο πολλών μουσουλμάνων, ένα κύμα Ελλήνων από το Μελένικο εγκαταστάθηκε στη πόλη.

61 «*Επί του παρόντος* (1889-1890)*, η πόλη αριθμεί περίπου 5800 κατοίκους, εκ των οποίων 2.500 Τούρκοι, 1.750 Βούλγαροι, 250 Βούλγαροι και 300 Τσιγγανοί. Υπάρχουν 4-5 ελληνικές οικογένειες που μετοίκεσαν από τις Σέρρες και το Μελένικο. Κοντά σ' αυτές υπάρχουν 20 βουλγαρικές και 40 βλαχικές οικογένειες εξελληνισμένες. Ο υπόλοιπος πληθυσμός διατηρεί τη βουλγαρική του φυσιογνωμία, αλλά ο Ελληνικός Σύλλογος των Σερρών έδωσε μεγάλη προσοχή σε αυτή την κωμόπολη. Τα ελληνικά σχολεία λειτουργούν για πολλά χρόνια τώρα, και έχουν αναδιοργανωθεί πολύ καλά τα τελευταία χρόνια. Υπάρχει μια Σχολή αρρένων, ένα Παρθεναγωγείο και ένα δημοτικό σχολείο αρρένων. Το ¼ του μισθού των δασκάλων στέλνεται από τον ελληνικό* Σύλλογο». Kanchov Vasil, "Patuvane po dolinite na Struma, Mesta i Bregalnica, Bitolsko, Prespa i Ohridsko", v *Izbrani proizvedeniya*, Tom 1, Sofiya, 1970, σ. 103-104. «*Βορείως των Σερρών ο ελληνισμός προσπάθησε να εισέλθει στη πόλη Ντεμίρ Χισάρ ή Βαλόβιστα. Εδώ έχει 5-6 νεοφερμένες ελληνικές οικογένειες από τις Σέρρες, οι οποίες μαζί με τον τοπικό επίσκοπο και με τη βοήθεια των ελληνικών σχολείων, κατάφεραν να φέρουν την ελληνική γλώσσα στην πλουσιότερη βουλγαρική κοινωνία του τόπου. Τώρα έχει περίπου 30 σπίτια στη πόλη με δίγλωσσο πληθυσμό, που ήδη χρησιμοποιεί εντός των οικιών του την ελληνική γλώσσα. Το άνοιγμα του βουλγαρικού σχολείου στη τωρινή δεκαετία* (1890')*, σταμάτησε τον εξελληνισμό στις βουλγαρικές συνοικίες στα άκρα της πόλης*» Kanchov Vasil, *Makedoniya. Etnografiya I Statistika*, Sofiya, 1900, σ. 73.

62 Καλοστύπης Ι., *Μακεδονία, ήτοι μελέτη Οικονομολογική, Γεωγραφική, Ιστορική και Εθνολογική της Μακεδονίας,* δημοσιευθείσα εν τη «Εφημερίδι» κατά τον παρελθόντα Δεκέμβριον, εκδ. Κάρολος Βίλμπεργ, εν Αθήναις, 1886, σ. 72-74. Ενδέχεται, επίσης, μέχρι τον 18ο αιώνα, η κωμόπολη να ήταν καθαρά μουσουλμανική με Τούρκους και Ρομά να την κατοικούν και στις αρχές του 19ου να έφθασαν οι σλαβόφωνοι από τα κοντινά χωριά και Έλληνες από το Μελένικο και τις Σέρρες.

Θα πάν' στ' αηδόνια τα πολλά και στους χοντρούς τους ίσκιους,

Να πέσω να αποκοιμηθώ, να πάρω ώραν ύπνο,

Να ακούσ' τ' αηδόνια πως λαλούν και τα πουλιά πως κλαίγουν,

Πώς καταριούνται τον αητό για τα μικρά π' τ'ς αρπάχνει.

Αητέ να φας τα νύχια σου, τα νυχοπόδαρά σου,

Που μ' έφαγες το ταίρι μου από την αγκαλιά μου,

Που του 'χα και τ' αγκάλιαζα και το γλυκοφιλούσα[63].

Η ελληνική γλώσσα, πέρα από τα παραπάνω μέρη, ανθούσε σταδιακά και σε άλλους πληθυσμούς μέσα στο καζά Ντεμίρ Χισάρ, λόγω της επαφής αυτών των κατοίκων με τους ελληνόφωνους του Μελενίκου, του Ντεμίρ Χισάρ ή ακόμα και των Σερρών καθώς και λόγω της σχέσης τους με τα ελληνικά σχολεία. Έτσι, στο αμιγές βλαχικό χωριό Ράμνα, σημειώνονται ελληνόφωνοι ανάμεσα στους βλαχόφωνους το 1912, αποτέλεσμα που δεν είχε σχέση με μια πιθανή μετοικεσία ελληνόφωνων στο χωριό[64]. Επιπλέον, στα Άνω Πορόια πρέπει να συνέβη κάτι αντίστοιχο, μιας που και εκεί ο Μίσεφ συναντά 25 ελληνόφωνους[65]. Υπάρχουν αναφορές από την παράδοση ότι ένα μέρος των Ηπειρωτών που εγκαταστάθηκαν στο χωριό ήταν ελληνόφωνοι, ωστόσο η διαθέσιμη βιβλιογραφία δεν στηρίζει κάτι τέτοιο. Ο γλωσσικός εξελληνισμός της υπόλοιπης περιοχής συστηματοποιήθηκε μετά την ενσωμάτωση στον ελληνικό κορμό και με τον εποικισμό Ελλήνων προσφύγων ήδη μέχρι το καλοκαίρι 1915[66].

3.2. - Βλάχοι

Οι Βλάχοι μετακινήθηκαν από την Ήπειρο στην Μακεδονία σε κύματα κατά τα τέλη του 18ου αι. μέχρι τις αρχές του 19ου. Στον καζά του Ντεμίρ Χισάρ έφθαναν σε ξεχωριστές μεταξύ τους χρονικές περιόδους και από διαφορετικά μέρη. Θα μπορούσαν, σε αυτό το σημείο, να χωριστούν

63 Abbott G. F., «Ο Γάμος εν Μακεδονία», μετάφραση υπό Ζ. Κοτιώνη στο *Μακεδονικόν Ημερολόγιον*, Παμμακεδονικός Σύλλογος Αθηνών, Αθήνα, 1909, σ. 214.

64 Επιτελική Υπηρεσία του Ελληνικού Στρατού, *Στατιστικοί Πίνακες του πληθυσμού κατ' εθνικότητας των νομών Σερρών και Δράμας*, Αθήνα, 1919, σ. 9.

65 Brancoff D. M., *La Macedoine et la population Chretienne*, Paris, 1905, p. 98.

66 Επιτελική Υπηρεσία του Ελληνικού Στρατού, *Στατιστικοί Πίνακες του πληθυσμού κατ' εθνικότητας των νομών Σερρών και Δράμας*, Αθήνα, 1919, σ. 9-10.

οι μέτοικοι σε δύο κατηγορίες με βάση την κοινωνική τους θέση, γεγονός που καθόρισε τον τρόπο και την τοποθεσία της εγκατάστασής τους:

- Στους αγροτοκτηνοτρόφους. Αυτοί ήταν είτε εδραίοι είτε ημινομάδες[67]. Στη Ράμνα, για παράδειγμα, υπάρχει συνεχής παρουσία Βλάχων από το 1873, γεγονός που φανερώνει ότι ήταν εδραίοι, ενώ στα ορεινά χωριά βορειοανατολικά του Ντεμίρ Χισάρ, οι αριθμοί των κατοίκων μεταβάλλονται σε κάθε στατιστική, γεγονός που φανερώνει ότι μάλλον μετακινούνταν στα βοσκοτόπια τους χειμώνα-καλοκαίρι. Αυτή είναι και η κύρια αιτία που δεν μπορεί να υπολογιστεί ο ακριβής αριθμός των Βλάχων ημινομάδων.
- Στους εμπόρους. Αυτοί μετακινούνταν μέχρι να βρουν ένα σημείο και να εγκατασταθούν μόνιμα, από το οποίο θα μπορούσαν να ασκήσουν καλύτερα την εμπορική τους δραστηριότητα. Έτσι, από την τάξη των εμπόρων, αρκετοί εγκαταστάθηκαν στο Ντεμίρ Χισάρ, άλλοι στα Άνω Πορόια, άλλοι στην Τζουμαγιά (νοτίως του Ντεμίρ Χισάρ), την οποία μετέτρεψαν από ένα άσημο γιουρουκικό χωριό σε ένα εμπορικό κέντρο στο κάμπο των Σερρών, κ.ο.κ..

Η πορεία των Βλάχων αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στη περιγραφή της Ράμνας από τον Βάιγκαντ τον Απρίλιο του 1890: «*Η Ράμνα είναι βλαχικό χωριό με 65 σπίτια, ωστόσο πιο παλιά είχε 150. Οι μέτοικοι κατευθύνθηκαν κυρίως προς τη Τζουμαγιά και το Ντεμίρ Χισάρ. Όταν ρώτησα τους κατοίκους από που προέρχονται, μπορούσαν να μου πουν με ακρίβεια ότι αυτή η οικογένεια κατάγεται από τη Νεβέσκα* (Νυμφαίο)*, εκείνη από τη Σαμαρίνα, η τρίτη από την Αβδέλα κ.ο.κ.. Από τότε που εγκαταστάθηκαν εδώ δεν πέρασαν ούτε εκατό χρόνια. Η θέση του χωριού είναι πολύ απομονωμένη, επειδή πιο ψηλά δεν υπάρχει άλλο χωριό και από τη κοιλάδα σπάνια κάποιος έρχεται εδώ, έτσι και οι γυναίκες δεν καταλαβαίνουν άλλη γλώσσα πέρα από τα βλάχικα*[68]*, ενώ οι άνδρες μιλούν όλοι* (και) *βουλγαρικά*[69]».

Ζούσαν αμιγώς μόνο στην ορεινή Ράμνα (300-500 άτομα) ενώ ανάμεικτοι με τον ντόπιο πληθυσμό, είτε ήταν μουσουλμάνοι είτε χριστιανοί, στα Άνω Πορόια (1000 άτομα), στο Ντεμίρ Χισάρ (500 άτομα κατά τον Βάιγκαντ, 200 κατά τον Κάντσοφ και Στρέζοφ), στο Κρούσοβο (60

---

[67] Δηλαδή είτε είχαν οργανώσει την οικονομική τους δραστηριότητα σε ένα σταθερό σημείο, είτε μετακινούνταν στις πεδιάδες τους χειμερινούς μήνες και στα ορεινά τους καλοκαιρινούς για να βρουν βοσκοτόπια για τα κοπάδια τους.
[68] Ο όρος που χρησιμοποιεί για το χωριό και τη γλώσσα είναι «αρωμούνικο» (aromunen, аромънско).
[69] Weigand Gustav, *Aromune, etnograficesko-filologicesko-istoricesko izdirvaniya na tyi nareceniya narod Makedono-romune ili Tsintsare*, για τη βουλγαρική έκδοση Βάρνα, 1899, σ. 222-223.

άτομα), στο Σεγγέλοβο (περ. 70 άτομα ή 15 οικογένειες), στην Τσέρβιστα (10-15 οικογένειες ή 50-90 άτομα) και στο Πέτροβο (60 άτομα) [70]. Τα τέσσερα τελευταία χωριά βρίσκονταν στα ορεινά βορειοανατολικά της πόλης του Ντεμίρ Χισάρ, όπου υπήρχαν διαθέσιμα βοσκοτόπια[71]. Μετά το 1900 εμφανίζονται 20-25 οικογένειες και στο Λιπός, ορεινό χωριό λίγες ώρες ανατολικά των Άνω Ποροΐων.


Νεάνιδες Ἄνω Πορροΐων μὲ τοπικὰς ἐνδυμασίας

Figure 5 Νεανίδες Άνω Ποροΐων με τοπικές ενδυμασίες. Πηγή: Λιάος Γεώργιος Ι., "Το Νέον Πετρίτσιον και η ιστορία του", Σερραϊκά Χρονικά, τ. Β', Αθήνα, 1957, σ. 254.

Η παρουσία των Βλάχων δεν ήταν ιδιαίτερα δυναμική, συγκριτικά με τους τουρκόφωνους και σλαβόφωνους πληθυσμούς στο Ντεμίρ Χισάρ. Αυτό φανερώνεται από τους παραπάνω αριθμούς, τις αντίστοιχες κοινότητες κατά τη περίοδο 1890-1913, καθώς και από τα ελάχιστα βλαχικά τοπωνύμια που άφησαν στις περιοχές όπου κατοικούσαν ή διέσχιζαν συχνά, σε αντίθεση

[70] Brancoff D. M., *La Macedoine et la population Chretienne,* Paris, 1905, σ. 188-189 & Kanchov Vasil, “Patuvane po dolinite na Struma, Mesta i Bregalnica, Bitolsko, Prespa i Ohridsko”, v *Izbrani proizvedeniya*, Tom 1, Sofiya, 1970, σ. 105-113. Kanchov Vasil, *Makedoniya. Etnografiya I Statistika*, Sofiya, 1900, σ. 184-186.

[71] Για αυτά τα χωριά αναφέρονται τα εξής: «*Υπάρχουν ορισμένα σπίτια Βλάχων ποιμένων, επίσης, στα χωριά Τσέρβιστα, Κρούσεβο, Πέτροβο, Σεγγέλοβο, Πιρίν και Γκόρνο Σπάντσεβο (Ντεμίρ Χισάρ), στην Γκόρνα Σούσιτσα και στο Τζιγκούρεβο (Μελενίκου). Οι ποιμένες που ζουν σε καλύβες έχουν κρατήσει καλά την γλώσσα τους, αλλά στα υπόλοιπα χωριά δέχονται επιρροές από τον βουλγαρισμό*». Vasil Kanchov, 1900, ό.π., σ. 106.

με τη πληθώρα τουρκικών και σλαβικών τοπωνυμίων στις ίδιες περιοχές, τα οποία συνέχιζαν να χρησιμοποιούνται και από τους ίδιους τους Βλάχους[72].

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι δεν αποτελούσαν μεγάλο πληθυσμό, προώθησαν πολύ δυναμικά τα συμφέροντα του ελληνισμού, τόσο σε αυτό όσο και στα υπόλοιπα σημεία όπου εγκαταστάθηκαν. Ο Στρέζοφ γράφει σχετικά: «*Στη πόλη* (Ντεμίρ Χισάρ) *τα σπίτια αριθμούν σε 1100. Μεταξύ των οποίων 600 τουρκικά και 500 βουλγαρικά. Οι Βλάχοι έχουν μόνο 50 σπίτια. Αν και δεν υπάρχει ούτε ένας Έλληνας σε αυτή τη πόλη, δεν υπάρχει βουλγαρικό σχολείο. Οι Βλάχοι τα πήραν όλα. Έχοντας εξελληνιστεί οι ίδιοι, οδηγούν τους απλοϊκούς Βούλγαρους χωρικούς. Μόνο που η Βαλόβιστα δεν είναι τόσο εξελληνισμένη όσο οι Σέρρες και το Μελένικο. Εδώ τουλάχιστον έχει διατηρηθεί η βουλγαρική γλώσσα. Αλλά τα ελληνικά σχολεία δουλεύουν ακούραστα. Στη πόλη οι Έλληνες διατηρούν 2 σχολές αρρένων και ένα παρθεναγωγείο* (συνολικά) *με 184 μαθητές*[73]». Οι Βλάχοι ήταν στενά συνδεδεμένοι με τον ελληνισμό, τον οποίο υποστήριξαν σθεναρά κατά τη διάρκεια των εθνικών ανταγωνισμών. Παραπάνω, αναφέρθηκε ο ρόλος των Ηπειρωτών διδασκάλων στην ελληνική εκπαίδευση του Ντεμίρ Χισάρ. Να σημειωθεί ότι και η κωμόπολη Μπαρακλή Τζουμαγιά, αποτέλεσε ένα σημείο στο οποίο εγκαταστάθηκαν Βλάχοι έμποροι, οι οποίοι την ανέδειξαν σε οικονομικό κέντρο του κάμπου των Σερρών και επιπλέον, της έδωσαν έναν καθαρά ελληνικό χαρακτήρα, προχωρώντας στον εξελληνισμό των σλαβόφωνων και των Ρομά που συνέρευσαν σε αυτή[74].

Στο παρακάτω απόσπασμα, φαίνεται πως οι πατριαρχικοί Βλάχοι της Ράμνας αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους στο σύνολο του ελληνισμού: «*Οι βαθυσεβάστως υποσημειούμενοι κάτοικοι του χωρίου Ράμνας της θεοσώστου επαρχίας Μελενίκου, **πιστά και αφωσιωμένα τέκνα του Οικουμενικού Πατριαρχείου** και **πιστοί υπήκοοι της Α. Α. Μ. του***

---

[72] Ως παράδειγμα από τα Άνω Πορόια μπορούμε να πάρουμε το όνομα του χωριού Πορόι (βουλγ. χείμαρρος), το Ζίντοβο, Γκρόμπετο ή Γκρόμπιστε, Μάντρατα, Κράλετς, Ιμπρόβιτσα, Κάμενο-Γκούμνο κ.ά., καθώς και τα τουρκικά τοπωνύμια γύρω και μέσα στο χωριό: Κιτσμί Καγιά, Ντεμίρ Καπού, Κουρί Γκιόλ, Μαβί Γκιόλ, Τζαμί, Βαρός, Τζεμαάτ, Κιζ Μπουρνάρ, κ.ά. Στη Ράμνα, αντίστοιχα, ακούγονταν τα τοπωνύμια Κουρκούμ, Καλέ-Μπαίρ, Γκίντικ, Γκίνγκερ και Πρεσλάπ. Για τα τοπωνύμια βασίστηκα τόσο στη προφορική παράδοση, όσο σε χάρτες του ΓΕΣ καθώς και το βιβλίο με τον τίτλο «Μπελάσιτσα» (Μπέλες) με γεωγραφικό και ιστορικό περιεχόμενο (Blagoev Trayko, *Belasica*, Sofia, 1925).

[73] Strezov Georgi, *Dva Sandzakya ot Iztochna Makedoniya, Periodicno spisanie na Bulgarskoto knizhovno druzhestvo v Sredec*, kn. XXXVI, 1891, σ. 852.

[74] Καφταντζή Γιώργου – Τενεκετζή Θωμά, *Η Ιστορία της Ηράκλειας Νομού Σερρών (Α' Μέρος). Λαογραφικά Ηράκλειας (Β' Μέρος)*, εκδ. Δημαρχεία Ηράκλειας, Ηράκλεια, 1973, σ. 42-75. Μακεδνός Αμύντωρ, «Η πεδιάς των Σερρών και η πόλις Βαρακλή – Τζουμαγιά», στο *Μακεδονικόν Ημερολόγιον*, Παμμακεδονικός Σύλλογος Αθηνών, Εν Αθήναις, 1908, σ. 257-264.

Κραταιοτάτου ημών Άνακτος Σουλτάν Αβδούλ Χαμήτ Χαν*, δια της ταπεινής ημών ταύτης καθυποβάλλομεν τη Υμ. Θεοτάτη Παναγιότητι, ότι* ***ανέκαθεν υπό την κραταιάν αιγίδα του Άνακτος και τας ευχάς και ευλογίας της φιλοστόργου ημών Μητρός Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας πιστοί εμμένοντες εις τα πάτρια****, καίτοι εν τοις οίκοις ημών, ως ελληνόβλαχοι,* ***ομιλούμεν ελληνοβλαχικόν τι γλωσσικόν ιδίωμα όλως ανόμοιον τη Ρωμουνική γλώσση****, εν τε ταις* ***σχολαίς*** *ημών,* ***απ' αιώνων****, και εν ταις* ***εκκλησίαις*** *και ταις* ***κατ' οίκον ιεραίς τελεταίς χρώμεθα*** *μόνη τη υπό των σεπτών Πατριαρχείων καθιερωμένη* ***ελληνική γλώσση****. Κατά συνέπειαν,* ***διακηρύττοντες ημάς αυτούς Έλληνας ορθοδόξους (Ρουμ)*** *και βεβαιούντες την ακράδαντον ημών* ***πίστιν και αφοσίωσιν προς την Μητέρα Εκκλησίαν*** *και* ***τας πατρικάς παραδόσεις****, αποκηρύττομεν δημοσία τας ανοσίους ενέργειας της ρωμουνικής προπαγάνδας, ήτις, δια των επί των δακτύλων αριθμουμένων οργάνων της, προσπαθεί να εισαγάγη, εν τε τη εκκλησία και τη σχολή ημών****, την ρωμουνικήν γλώσσαν, ήτις όλως ξένη και ακατάληπτος τυγχάνει εις ημάς*** *και δια της οποίας* ***μόνον ζιζάνια και ταραχαί και σύγχυσις θέλει αναφύη μεταξύ ημών προς ζημίαν των τε εκκλησιαστικών και των υψηλών του σεβαστού οθωμανικού Κράτους συμφερόντων***»[75].

Από την άλλη, δεν έγινε κάτι αντίστοιχο με τα Άνω Πορόια. Αντιθέτως, οι σλαβόφωνοι (εξαρχικοί) του χωριού μάλλον επηρέασαν τους Βλάχους, απομακρύνοντάς ένα μέρος απ' αυτούς από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και συμβάλλοντας κατ' επέκταση στη δημιουργίας ρουμανικής κοινότητας ήδη από το 1900[76]. Επόμενο ήταν να επηρεαστεί και η γειτονική Ράμνα από αυτή τη κίνηση. Περιτριγυρισμένη από εξαρχικά χωριά, δεχόταν ποικίλες πιέσεις με σκοπό να αποσκιρτήσει και αυτή από το Οικουμενικό Πατριαρχείο[77]. Μπορεί το 1907 οι ρουμανικές κοινότητες στη Μητροπολιτική περιφέρεια Μελενίκου να διαλύθηκαν (μάλλον από το ένοπλο σώμα του Στέργιου Βλάχμπεη), όμως μετά το Κίνημα των Νεότουρκων τον Ιούλιο του 1908 οι

---

[75] Θα έλεγε κανείς ότι τόσο αυτή η επιστολή που φέρει το όνομα της πατριαρχικής κοινότητας της Ράμνας, όσο αυτή της αντίστοιχης κοινότητας των Άνω Προοΐων είναι σχεδόν πανομοιότυπες μεταξύ τους. Δεν αποκλείεται να συντάχθηκαν από την Μητρόπολη Μελενίκου και να δημοσιεύθηκαν στην Εκκλησιαστική Αλήθεια ως επιστολές από τα συγκεκριμένα χωριάς της επαρχίας. Για τις επιστολές βλ. Βλάχος Ιωάννης, "Ο Μακεδονικός Αγών εις την περιοχήν Μελενίκου (Εκθέσεις Μητροπολιτών Ειρηναίου και Αιμιλιανού)", στα *Σερραϊκά Χρονικά*, τομ. Η', Αθήνα, 1979, σ. 109-110 & 118-119.

[76] Βλ. Minov Nikola, *Vlashkoto prashanye I Romanskata propaganda vo Makedoniya (1860-1903)*, Skopje, 2013, σ. 321 & Μπάκας Ιωάννης Θ., *Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 107. Για πληροφορίες σχετικά με το ρουμανικό σχολείο των Άνω Ποροΐων βλ. Minov Nikola, 2013, ό.π., σ. 330. Brancoff D. M., *La Macedoine et la population Chretienne,* Paris, 1905, σ. 188-189. *Επίσημα έγγραφα περί της εν Μακεδονία οδυνηρής καταστάσεως*, εν Κωνσταντινουπόλει, Οικουμενικό Πατριαρχείο, 1906, σ. μστ'. Ζιώγας Παναγιώτης Χρ., *Άνω Πορόια - Γενεαλογίες και εικόνες*, Θεσσαλονίκη, 2005, σ. 50-51.

[77] Μπάκας, 2003, ό.π., σ. 246, 251-254, 285.

ρουμανόφιλοι επανήλθαν στο προσκήνιο[78] αριθμώντας περίπου 1000 άτομα σε όλο το σαντζάκι των Σερρών[79], εκ των οποίων 450 ήταν από τα Άνω Πορόια[80]. Φαίνεται ότι η άνοδος του βουλγαρισμού στα σλαβόφωνα χωριά (οικονομικά, μέσω συμμοριών, ασκώντας επιρροή μέσω μουχτάρηδων, προεστών κ.ά.) και η αποδυνάμωση του ελληνισμού είχε ως αποτέλεσμα την αντίστοιχη ενδυνάμωση του ρουμανισμού στους Βλάχους.

αὐξ. ἀριθ.	ἐπαρχία	πόλεις κωμοπόλεις χωρία	ἀριθ. ἑλληνοβλάχ. οἰκογενειῶν	ἀριθ. ρουμουνιζουσ. οἰκογενειῶν	οἰκογένειαι ἑλληνοβλάχων ἐν ὅλῳ	οἰκογένειαι ρουμουνιζόντων ἐν ὅλῳ	ἀριθμὸς σχολῶν	ἀριθμὸς διδασκάλων	ἀριθμὸς διδασκαλισσῶν	ἀριθμὸς μαθητῶν	ἀριθμὸς μαθητριῶν	Παρατηρήσεις
		μεταφορὰ			9828	2059	46	84	42	902	608	
59		Βαρκκλῆ Δζουμαγιᾶ	500	0			—	—	—	—	—	
60		Ἄνω Πορρόϊα	120	60			1	1	—	18	12	
61		Ράμνα	102	5			—	—	—	—	—	
62	Μελενίκου	Μποττόβον	120	0	1064	95	—	—	—	—	—	
63		Λόποβον	90	8			—	—	—	—	—	
64		Σάτροβον	80	6			—	—	—	—	—	
65		Ἄνω Δζουμαγιᾶ	40	30			2	1	1	30	20	
66		Κρούσοβον	12	0			—	—	—	—	—	

Figure 6 Πίνακας με τις βλαχικές οικογένειες στα χωριά της Μητροπολιτικής επαρχίας Μελενίκου χωρισμένες σε ελληνόφιλες και ρουμανόφιλες. Πηγή: Επίσημα έγγραφα περί της εν Μακεδονία οδυνηρής καταστάσεως, Οικουμενικό Πατριαρχείο, εν Κων/πόλει, 1906, σ. μστ'.

Δεν είναι λίγες οι φορές που διάφοροι ιστοριοδίφες προσπάθησαν να τονίσουν τις ελληνικές λέξεις που χρησιμοποιούσαν οι Βλάχοι, παρουσιάζοντας με αυτό το τρόπο τη βλαχική γλώσσα ως συγγενική της ελληνικής και τους Βλάχους ως Έλληνες, δικαιολογώντας τον γλωσσικό εξελληνισμό που διεξήγαν τα σχολεία. Λείψανα της αυτής της γλώσσας στο νομό Σερρών σήμερα μπορούν να εντοπιστούν για άλλη μια φορά ανατρέχοντας σε λαογραφικό υλικό. Το παρακάτω βλαχικό τραγούδι προέρχεται από το υλικό του Συλλόγου Βλάχων νομού Σερρών «Γεωργάκης Ολύμπιος».

[78] Μπάκας, 2003, ό.π., σ. 51.
[79] Μπάκας, ό.π., 2003, σ. 21 & Ριτζαλέος Βασίλης, "Το κίνημα των Νεότουρκων και ο αντίκτυπος στις Σέρρες", δημοσιευμένο στο *Σερραϊκά Ανάλεκτα,* Δημοτική Επιχείρηση Πολιτιστικής & Κοινωνικής Ανάπτυξης των Σερρών, τ. Δ', Σέρρες, 2006, σ. 162.
[80] Επιτελική Υπηρεσία του Ελληνικού Στρατού, *Στατιστικοί Πίνακες του πληθυσμού κατ' εθνικότητας των νομών Σερρών και Δράμας*, Αθήνα, 1919, σ. 10.

Τσίντσι τζίλι α Μάρτσουλου	Πέντε μέρες του Μάρτη
τικνιάζλι σι μουτάρα	η νεολαία σηκώθηκε
τικνιάζλι αρμανέστσα	οι νεολαίοι οι Βλάχοι
Τάσι άλου Στίλα	ο Τάσης του Στύλα
σι Στίλα αλ τσαλ-Τζόγα.	και ο Στύλας της Ζιώγαινας.
Λουάρα βάλια ν-σούσου	Πήραν το ρέμα κατά πάνω
μάρτζινα ντι αμάρι	δίπλα απ’ τη θάλασσα
σι ίσιρα Καβάλα.	και βγήκαν στη Καβάλα.
Ασιάρα πρίντου Πάστι	Χθες ξημερώνοντας Πάσχα
πρίντου γκράιλου μάρι	ξημερώνοντας η Μεγάλη Γιορτή
λ’-αμβαρτίρα φούρλι	τους κύκλωσαν οι κλέφτες
φούρλι σι-Αρμπινέσλι	οι κλέφτες οι Αρβανίτες
τας λα λιά μπιρμπέτσλι	να τους πάρουν τα κριάρια
μπιρμπέτσλι άτσελι καλέσλι.	τα κριάρια τα παρδαλά.
-Ντατς φιτσόρι, νου β-ασπαριάτς	-Παλέψτε παιδιά, μη φοβηθείτε
πάνου σα ινα λάλι	ώσπου να ρθει ο θείος
ντι λα γκράιλου μάρι	από τη Μεγάλη Γιορτή
κου τουφέκια απριάσα[81].	με το τουφέκι αναμμένο.

3.3. - Σλαβόφωνοι χριστιανοί

Η παρουσία των σλαβόφωνων φτάνει πολλούς αιώνες πίσω, από την Σκλαβηνία των Στρυμονιτών Σλάβων κατά μήκος του Στρυμόνα[82]. Αν και πιθανότατα δεν κυριάρχησαν στην ευρύτερη περιοχή με την πρώτη εμφάνισή τους, ο σλαβικός πληθυσμός ενισχύθηκε από νέους εποίκους από τις συχνές αλλαγές των συνόρων του Βυζαντίου με τη Βουλγαρική ηγεμονία του μεσαίωνα, καθώς και με τους Σέρβους εποίκους κατά τον 14ο αιώνα[83].

Κατά τον 19ο αιώνα οι σλαβόφωνοι κατοικούσαν σχεδόν σε κάθε άκρη του καζά, εκτός από ορισμένα αμιγώς μουσουλμανικά χωριά Γιουρούκων και τη βλαχική Ράμνα[84]. Ήταν από τη

---

[81] Κατσάνης Νίκος Α. - Ντίνας Κώστας Δ., *Οι Βλάχοι του Νομού Σερρών και της Ανατολικής Μακεδονίας. Γενική εισαγωγή, Βλάχοι Ανατολικής Μακεδονίας, Οικισμοί νομού Σερρών, Επαγγέλματα, Ενδυμασία, Τραγούδια*, Σέρρες, 2008, σ. 215-216.

[82] Καφταντζής Γιώργος Β., *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της, Τόμος Τρίτος. Βυζαντινή περιόδος – Τουρκοκρατία – Νεότεροι Χρόνοι*, εκδ. Μαλλιάρης παιδεία, Θεσσαλονίκη, 2010, σ. 174-178. Ivanov Iordan, *Naselenieto v Yugoiztochna Makedoniya. (Sersko, Dramsko i Kavalsko)*, Sofiya, 1917, σ. 5-19.

[83] Καφταντζής Γιώργος Β., 2010, ό.π., σ. 157-174, 182-226.

[84] Αυτό το συμπέρασμα εξάγεται διασταυρώνοντας τα στοιχεία του Ελληνικού (Στρατού Επιτελική Υπηρεσία του Ελληνικού Στρατού, *Στατιστικοί Πίνακες του πληθυσμού κατ' εθνικότητας των νομών Σερρών και Δράμας*, Αθήνα, 1919, σ. 9-10) με αυτά του Κάντσοφ από τα βιβλία του (Kanchov Vasil, *Makedoniya. Etnografiya I Statistika,* Sofiya,

πλευρά των χριστιανών η πολυπληθέστερη ομάδα με μεγάλη διαφορά. Σε γενικές γραμμές θα μπορούσε να γενικευτεί αυτό λέγοντας ότι ο χριστιανικός πληθυσμός του Ντεμίρ Χισάρ ήταν σλαβόφωνος και ότι πέρα από αυτούς υπήρχαν ορισμένοι Βλάχοι, Ρομά και ελληνόφωνοι χριστιανοί που ζούσαν διάσπαρτοί ανάμεσά τους[85].

Οι σλαβόφωνοι χριστιανοί είναι η πληθυσμιακή ομάδα, πάνω στην οποία έστρεψε τη προσοχή της το μεγαλύτερο μέρος των ερευνητών, οδοιπόρων, ιστοριογράφων και κάθε λογής ιστορικών της περιόδου μεταξύ 19[ου] και 20[ου] αιώνα παραθέτοντάς μας μια πληθώρα βιβλίων με πληροφορίες για κάθε γωνιά της Οθωμανικής Μακεδονίας. Η αιτία γι’ αυτό μπορεί να γίνει κατανοητή πολύ απλά: η πολιτιστική τους κληρονομιά έμοιαζε με την αντίστοιχη βουλγαρική και τη σερβική, ενώ οι Έλληνες τους διεκδικούσαν ως τέκνα του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Το σίγουρο είναι ότι όποια κι αν ήταν η ταυτότητά τους, το κράτος που μπορούσε να έλξει αυτή τη σλαβόφωνη μάζα προς τη δική του κατεύθυνση, θα έλεγχε όλη τη κεντρική Βαλκανική και μέρος της νότιας[86]. Οι ίδιοι οι σλαβόφωνοι από τη πλευρά τους, χαμένοι μέσα σε μια ιστορική λήθη, αυτοπροσδιορίζονταν ως «Χριστιανοί» με βάση το θρήσκευμά τους[87], ως Βούλγαροι επηρεασμένοι από την βουλγαρική εθνική προπαγάνδα ή και από τη γλώσσα που μιλούσαν[88], ως «Μακεδόνες» φέροντας τον όρο όχι ως εθνώνυμο αλλά βλέποντας τους εαυτούς τους ως ομιλητές των διαλέκτων της γεωγραφικής Μακεδονίας σε αντιδιαστολή με την επίσημη, καθιερωμένη (και στα μάτια πολλών κοινωνικά ανώτερη) βουλγαρική γλώσσα[89] ή και ως Βούλγαρους της

1900, σ. 184-186 & Kanchov Vasil, “Patuvane po dolinite na Struma, Mesta i Bregalnica, Bitolsko, Prespa i Ohridsko”, v *Izbrani proizvedeniya*, Tom 1, Sofiya, 1970, σ. 102-116), του Γκόπτσεβιτς (Gopcevic Spyridon, *Makedonien und Alt-Serbien, Mit 67 original illustrationen (14 tafeln, 2 doppelbilder, 51 textbilder) und einer ethnographischen karte (1 : 300.000) in fünf blättern und Fünfzehnfachem Farbendruck,* Wien, 1889, σ. 383-385.), του Courier d’ Orient (Courrier d' Orient, *Ethnographie des Vilayets d' Adrianople, de Monastir et de Salonique*, Constantinople, 1878, σ. 34-36.), του Χαλκιόπουλου (Χαλκιόπουλος Αθ., *Μακεδονία. Βιλαέτια Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου*, εν Αθήναις, 1910, σ. 53-55.) και του Mishev (Brancoff D. M., *La Macedoine et la population Chretienne*, Paris, 1905, σ. 188-189).

[85] Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος Α., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού – Μακεδονία*, Γ’ έκδοση, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α. Ε., Θεσσαλονίκη, 1996, σ. 264-265.

[86] Κινούμενος στην διασταύρωση των στοιχείων που αφορούν το μέγεθος του σλαβόφωνου πληθυσμού στην Ελλάδα κυρίως κατά τη περίοδο 1912-1930 ο Ιάκωβος Μιχαηλίδης έγραψε το εξής βιβλίο: Μιχαηλίδης Ιάκωβος Δ., *Μετακινήσεις Σλαβόφωνων πληθυσμών 1912-1930. Ο πόλεμος των στατιστικών*, Αθήνα, 2003.

[87] Μαζάουερ Μαρκ, *Τα Βαλκάνια*, για την ελληνική έκδοση, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2002, σ. 101.

[88] Κωστόπουλος Τάσος, *Η απαγορευμένη γλώσσα, Κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην ελληνική Μακεδονία*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2008, σ. 48-49.

[89] ό.π., σ. 41.

Μακεδονίας[90], και τέλος ως «Γραικοί βουλγαρόφωνοι»[91] ή απλά Έλληνες[92] έχοντας ενστερνιστεί τις ιδέες της ελληνικής εθνικής προπαγάνδας. Ως Σέρβοι προσδιορίζονταν όσοι γειτνίαζαν με τη Σερβία και έρχονταν σε επαφή με την εκείθεν εθνική προπαγάνδα.

Η γενική κατάσταση στη Μακεδονία και η θέση των σλαβόφωνων περιγράφεται με γλαφυρότητα από τον Μαζάουερ: «*Από μια άποψη» έγραφε ο σερ Τσαρλς Έλιοτ το 1900 «η φυλή στη Μακεδονία είναι απλώς ένα πολιτικό κόμμα». Ο αγώνας για να κερδηθούν οι Σλάβοι αγρότες δόθηκε ανάμεσα στη φιλελληνική και στη φιλοβουλγαρική παράταξη. Και οι δύο πλευρές ίδρυσαν σχολεία για να διαδώσουν τα εθνικά τους ιδεώδη, εκκλησίες πιστές στους «δικούς τους» επισκόπους, συνέταξαν χάρτες και εθνογραφικές μελέτες που δικαίωναν τις διεκδικήσεις τους, και χρηματοδότησαν ένοπλες πατριωτικές ομάδες -άλλες ντόπιες και άλλες που υποστηρίζονταν από ξένους παράγοντες- ώστε να πάρουν τους χωρικούς με το μέρος τους, όπου οι ειρηνικές μέθοδοι δεν μπορούσαν να εγγυηθούν την επιτυχία. Προπαγάνδα άσκησαν επίσης οι Σέρβοι και οι Ρουμάνοι, αλλά όχι με τόση ζέση*»[93]. Έτσι, ο αγώνας των εθνικών κρατών έλαβε διάφορες μορφές: οικονομικές και εκπαιδευτικές διευκολύνσεις, πιέσεις κάθε είδους (οικονομικές, φόβος των ένοπλων σωμάτων), δολιοφθορές από τη μία παράταξη στην άλλη, δολοφονίες, εκβιασμοί κ.ά., απλούστατα διότι δεν επρόκειτο για ένα θέμα που περιοριζόταν στα όρια της ιδεολογίας. Αντιθέτως, τα αποτελέσματα των παραπάνω μεθόδων ενδιέφεραν τον μέσο σλαβόφωνο χωρικό: Να λάβει το παιδί του υποτροφία από ένα σχολείο και να σπουδάσει στην Θεσσαλονίκη, να διασφαλίσει το ένοπλο σώμα της παράταξής του την απρόσκοπτη άσκηση του επαγγέλματός του και αν είναι εφικτό ακόμα να πλήξει τους ανταγωνιστές του κ.ά. Ελάχιστα ενδιαφερόταν για το αν η πολιτιστική του κληρονομία ήταν ελληνική ή σλαβική, τη στιγμή που ο ίδιος ήταν αγράμματος και μέσα στην ανέχεια[94].

---

[90] Τριανταφυλλίδης Μ., *Η γλώσσα μας στα σχολεία της Μακεδονίας*, Αθήναι, 1916, σ. 7-8: «*Καθώς όταν λέμε «χαμηλό» αντί για γάιδαρος και «δροσερό» αντί για αγγούρι, το πράγμα μένει απαράλακτα το ίδιο, έτσι κι όταν λέμε τους Βούλγαρους της Μακεδονίας βουλγαρόφωνους ή σλαβόφωνους Έλληνας (όπως συνηθίζουν οι εφημερίδες), εκείνοι καθόλου δεν αλλάζουν. Μόνον εμείς απατούμε τον εαυτό μας. Έλληνες είναι μόνον εκείνοι οι σλαβόφωνοι, που σαν τους τουρκόφωνους της Μικρασίας το θεωρούν καύχημά τους να ονομάζωνται Έλληνες και τιμή τους να μιλούν την ελληνική γλώσσα. Όχι όμως και τόσο άλλοι που δεν καταδέχονται ούτε να πουν ότι είναι Έλληνες, αλλά λέγουν πως είναι Μακεδόνες και μιλούν τη μακεδονική (δηλαδή σλαβική) που είναι η εθνική τους γλώσσα. Πολλοί απ' αυτούς στέλνουν τα παιδιά τους στα ξένα σχολεία όπου μαθαίνουν τα βουλγαρικά*».

[91] Μπάκας Ιωάννης Θ., *Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 208.

[92] Abbott G. F., *The tale of a tour in Macedonia*, London, 1903, σ. 109-110.

[93] Μαζάουερ Μαρκ, *Τα Βαλκάνια*, για την ελληνική έκδοση, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2002, σ. 181.

[94] Για την κατάσταση των χωρικών της Μακεδονίας στα τέλη του 19ου αιώνα βλ. Barbara Jelavich, *Ιστορία των Βαλκανικών Λαών ΙΙ. 20ος αιώνας*, Μετάφραση: Σταυρούλα Γιαννοπούλου, εκδ. Πολύτροπον, Αθήνα 2006, σ. 150-

Σε αυτό το πλαίσιο, δεν πρέπει να προκαλεί εντύπωση η παρακάτω αφήγηση: «*Οι πατεράδες μας ήταν Έλληνες και κανείς δεν τους ανέφερε για Βούλγαρους» εμυστηρευόταν κάποιος. «Εμείς γίναμε Βούλγαροι και νικήσαμε. Αν χρειαστεί να γίνουμε Σέρβοι, δεν υπάρχει πρόβλημα. Για την ώρα, όμως, είναι καλύτερα για μας να είμαστε Βούλγαροι*»[95]. Ακόμα και η περίπτωση του Στάρτσοβο, ενός σλαβόφωνου χωριού βορείως του όρους Μπέλες το οποίο έχει μείνει στην ιστορία ως το κατεξοχήν ελληνόφιλο στην βορειοανατολική Μακεδονία, αποδεικνύει ότι η «εθνική τοποθέτηση» δεν είχε να κάνει τόσο με το τι αισθανόταν ο κάθε χωρικός ξεχωριστά, αλλά ότι ήταν και θέμα επιρροής, την οποία ασκούσαν στους χωρικούς συγκεκριμένα σημαίνοντα πρόσωπα. Έτσι, όταν ένας ιερέας με καταγωγή από το Στάρτσοβο προσχώρησε το 1903 στην Εξαρχία, τον ακολούθησε ο μισός πληθυσμός του χωριού[96]. Αυτός είναι και ο λόγος που οι κομιτατζήδες πίεζαν τους μουχτάρηδες, τους ιερείς, τους εμπόρους κ.ά. να τους ακολουθήσουν: γιατί αυτόματα οι χωρικοί θα ακολουθούσαν πιστά[97].

157.

[95] Μαζάουερ Μαρκ, *Τα Βαλκάνια*, για την ελληνική έκδοση, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2002, σ. 182.

[96] Μπάκας Ιωάννης Θ., *Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 240.

[97] Για τις επιθέσεις κατά προκρίτων, εμπόρων, ιερέων κ.ά. στο καζά Ντεμίρ Χισάρ μεταξύ του Οκτωβρίου 1904 μέχρι τον Οκτώβριο του 1905 βλ. *Ο Μακεδονικός αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη. 1904-1908*, Τόμος Β', Αθήνα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2014, σ. 397. Έχει σημασία να παρατηρηθεί στον παραπάνω πίνακα ότι τα περισσότερα θύματα ήταν σημαίνοντα πρόσωπα που ασκούσαν επιρροή. Για την πίεση των προκρίτων στο Ράντοβο από τους κομιτατζήδες στις 30 Ιουνίου 1905 βλ. Πέννας Πέτρος, *Ιστορία των Σερρών. Από της αλώσεως αυτών υπό των Τούρκων μέχρι της απελευθερώσεώς των υπό των Ελλήνων 1383-1913*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Σερρών - Μελενίκου, Αθήναι, 1966, σ. 210-211.



Figure 7 Σλαβόφωνες χωρικές από το Ντεμίρ Χισάρ. Πηγή: La Macedoine illustree avec 483 reproductions autotypiques et une carte ethnographique, Comite pour l' etude des terres Bulgares, Sofia, 1919, σ. 101.

Για την διάλεκτο των σλαβόφωνων του Ντεμίρ Χισάρ δεν είναι γνωστά πολλά πράγματα. Γνωρίζουμε από τους σλαβόφωνους που διέσωσαν τη γλωσσική τους ποικιλία ότι ανήκει στις

νοτιοδυτικές βουλγαρικές διαλέκτους, με επιρροές από τα τουρκικά και τα ελληνικά. Το παρακάτω τραγούδι αποτελεί ένα μικρό δείγμα της:

Μάρι μπάμπω γκ'ρμπαβα	Μωρέ γιαγιά καμπούρα
Ίμας μόμα χούμπαβα	έχεις όμορφο κορίτσι.
Ντάι μι, μπάμπω, ντάι μι	Δώσ' τη μου, γιαγιά, δώσ' τη μου
ντα στανίμε ρόντνινα.	να γίνουμε οικογένεια.
Άκο νε με ντεντέες	Αν δεν μου τη δώσεις,
κιούροβα ντα μπιντέες[98].	τυφλή να γίνεις.

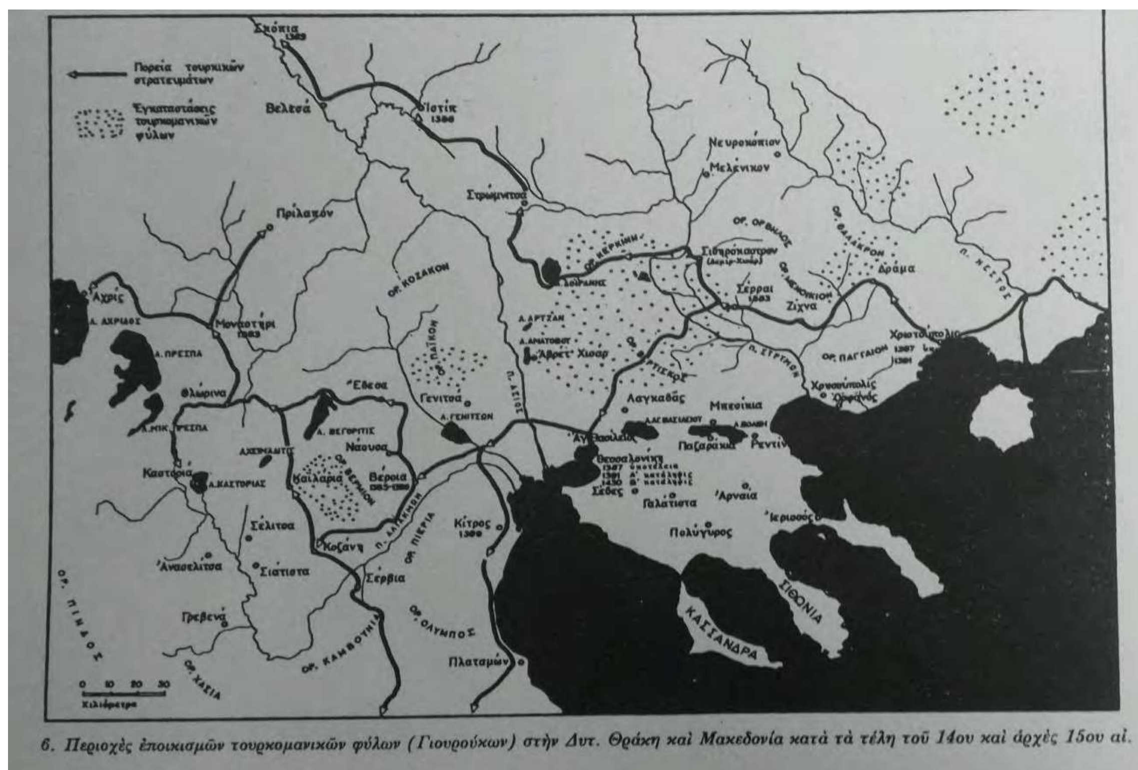
3.4. - Τούρκοι

Σημαντικές πληροφορίες για την εγκατάσταση τουρκικών φυλών στην Μακεδονία παραθέτει ο Βούλγαρος επιθεωρητής σχολείων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία Βασίλ Κάντσοφ στο έργο του *Μακεδονία, Εθνογραφία και Στατιστική* το οποίο εκδόθηκε το 1900 στη Σόφια. Παρόλο που δίνει ιδιαίτερη βάση στην τοπική ιστορία μέσα από την εστίαση που ακολουθεί στα έργα του, αναφέροντας παραδείγματα μέσα από τα μικρότερα χωριά στην Οθωμανική Μακεδονία, το παραπάνω βιβλίο του έμεινε στην ιστορία για το φιλοβουλγαρικό του μέρος στα στατιστικά των πληθυσμών που παρουσίαζε. Παρακάτω παρατίθεται ένα απόσπασμα από το βιβλίο του σχετικά με τα πρώτα βήματα των Οθωμανών στα Βαλκάνια. "*Λίγο μετά την κατάκτηση της Μακεδονίας εμφανίστηκαν πολλοί Τούρκοι ποιμένες, με το όνομα Κονιάροι ή Γιουρούκοι*[99]*. Αυτοί μεταφέρθηκαν από τη Μικρασιατική περιοχή Saruhan (παλιά Λυδία) στα νότια τμήματα της Βαλκανικής χερσονήσου, όπου βρήκαν μεγάλη έρημη γη με εξαιρετικά βοσκοτόπια. Ήδη από το 1390 μνημονεύεται η μεγάλη ομάδα Κονιάρων του Σαρί-Γκιολ. Οι Γιουρούκοι αρχικά εγκαταστάθηκαν στις παράκτιες κοιλάδες και τους λόφους από τις εκβολές του Έβρου μέχρι και τη Θεσσαλονίκη. Το καλοκαίρι οδηγούσαν τα κοπάδια τους στην Ροδόπη και στο Πιρίν και τον χειμώνα επέστρεφαν κοντά στο Αιγαίο, όπου αργότερα εγκαταστάθηκαν οριστικά. Μεγάλες μεταναστεύσεις Κονιάρων συνεχίζονται μέχρι τα μέσα του 18ου αιώνα, και αργότερα έρχονται, μικρές ομάδες, ακόμα και στον*

[98] Το συγκεκριμένο τραγούδι μου το αφηγήθηκε μία ηλικιωμένη από τα Άνω Πορόια, όπως αυτή το είχε μάθει από τους σλαβόφωνους εκεί. Αποτελεί παραλλαγή του τραγουδιού «Mari babo g'rbava».

[99] Οι ίδιοι αυτοαποκαλούνταν Γιουρούκοι (Biz Yörük iz, εμείς είμαστε Γιουρούκοι), δηλαδή νομάδες οι οποίοι περιφέρονται (από το ρήμα «yürümek», που σημαίνει περπατώ) με τα κοπάδια τους. Κονιάρους τους έλεγαν οι Βούλγαροι και οι Έλληνες, καθώς ήρθαν από τη Konya (Ικόνιο). Βλ. Ivanov Iordan, *Bulgarete v Makedoniya. Izdirvaniya I dokumenti za tyahnoto poteklo, ezik I narodnost, s etnografska karta I Statistika*, Sofiya, 1915., σ. LVIII, υποσημ. 1.

19ο αιώνα[100]*. Κατέλαβαν τα ορεινά υψώματα της νότιας Μακεδονίας και αργότερα τα βουνά της Κεντρικής Μακεδονίας.*



6. Περιοχὲς ἐποικισμῶν τουρκομανικῶν φύλων (Γιουρούκων) στὴν Δυτ. Θράκη καὶ Μακεδονία κατὰ τὰ τέλη τοῦ 14ου καὶ ἀρχὲς 15ου αἰ.

Figure 8 Χάρτης που δείχνει τους εποικισμούς Τουρκικών φυλών στη Μακεδονία κατά τον 14ο αιώνα. Πηγή: Βακαλόπουλος Απ., Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τ. Α': Αρχές και διαμόρφωσή του, εκδ. Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη, 2007, σ. 270.

Οι Γιουρούκοι δεν εγκαταστάθηκαν στα βουνά της Ροδόπης, χάρη στον εκτουρκισμό του τοπικού βουλγαρικού πληθυσμού[101]*, ενώ η πεδιάδα των Σερρών και της Θεσσαλονίκης απαλλάχθηκε απ' αυτούς χάρην του υπάρχοντος συστήματος των σπαχήδων. Πολλά τουρκικά ονόματα που ακούγονται σε κορυφές βουνών και λιβάδια γύρω από τη Ροδόπη, το Πιρίν και την Ρίλα έμειναν από αυτούς τους Τούρκους ποιμένες, οι οποίοι στη νότια και τη δυτική Μακεδονία έδωσαν την θέση τους στους Βλάχους*[102]."

[100] Ο Κάντσοφ πρέπει να υπερβάλει σ' αυτό το σημείο. Οι εσωτερικές εξεγέρσεις, μετά τις οποίες οι Οθωμανοί σουλτάνοι διέταζαν την μεταφορά μέρους των εξεγερθέντων σε άλλα μέρη για να μην αποτελέσουν ξανά εστίες αναταραχής είχαν λήξει. Οι επεκτατικοί πόλεμοι, οι οποίοι θα μπορούσαν να δώσουν χιλιάδες αιχμαλώτους στον σουλτάνο, είχαν επίσης τελειώσει. Τέλος, η Οθωμανική εξουσία είχε στερεωθεί στα Βαλκάνια αιώνες πριν τον 18ο και το 19ο. Επομένως, μιας που οι βασικές αιτίες του εποικισμού των Βαλκανίων από Τουρκομάνους της Μικράς Ασίας δεν υπήρχαν, μάλλον πρέπει αντίστοιχα να είχαν σταματήσει αυτά τα κύματα εποίκων.

[101] Σε αυτό το σημείο γίνεται αντιληπτή η ιδέα του συγγραφέα για την καταγωγή των Πομάκων, τους οποίους ο ίδιος ονομάζει στο βιβλίο του και «Βουλγαρο-μωαμεθανούς».

[102] Kanchov Vasil, *Makedoniya. Etnografiya I Statistika*, Sofiya, 1900, σ. 55.



Figure 9 Πηγή: Βακαλόπουλος Απ., Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τ. Α': Αρχές και διαμόρφωσή του, εκδ. Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη, 2007, σ. 273.

Ο εποικισμός των νέων εδαφών έγινε με νομάδες από τη Μικρά Ασία διότι οι νομάδες αυτοί ήταν ευκολότερο να μετακινηθούν. Ακολουθώντας τα οθωμανικά στρατεύματα, τα οποία με τη σειρά τους διέσχιζαν στα μέσα του 14ου αιώνα τις μεγάλες οδούς των νοτίων Βαλκανίων, οι έποικοι εγκαθίσταντο δημιουργώντας μικρές νησίδες κατά μήκος αυτών των οδών[103]. Η παρουσία τους είχε το ρόλο του ελέγχου των εδαφών από τη κεντρική διοίκηση. Όταν, δηλαδή, μια εντολή κατέφθανε από την Κωνσταντινούπολη, οι πυρήνες εποίκων που είχαν δημιουργηθεί ήταν αυτοί που θα εφάρμοζαν την εντολή στην υπόλοιπη χριστιανική ενδοχώρα. Γι' αυτό το λόγο οι οθωμανικές πόλεις, οι οποίες όπως όλες οι πόλεις είχαν τον ρόλο να ελέγχουν τα πέριξ, είχαν συνήθως αριθμητικά ισχυρό μουσουλμανικό πληθυσμό. Το παράδειγμα του Ντεμίρ Χισάρ δεν ξεφεύγει από τον γενικό κανόνα. Ωστόσο, δεν ήταν μόνο οι πόλεις τα σημεία που συγκεντρώθηκαν οι έποικοι. Οι στρατηγικές θέσεις καταλήφθηκαν αμέσως από τους Οθωμανούς και κοντά σε αυτές δημιουργήθηκαν νέοι οικισμοί ή οι παλιοί γέμισαν από τουρκικά φύλα. Στις κλεισούρες των βουνών και στις κοιλάδες των μεγάλων ποταμών ανοικοδομήθηκαν οι παλιές οχυρώσεις ή δημιουργήθηκαν νέες[104].

Πρέπει να σημειωθεί, όμως, ότι η εγκατάσταση των εκάστοτε τουρκομανικών ομάδων

---

[103] Inalcık Halil, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, Η κλασσική εποχή 1300-1600,* Μετάφραση: Μιχάλης Κοκολάκης, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1995, σ. 26-28.

[104] Ivanov Iordan, Bulgarete v Makedoniya. Izdirvaniya I dokumenti za tyahnoto poteklo, ezik I narodnost, s etnografska karta I Statistika, Sofiya, 1915., σ. LVII.

προϋπέθετε την ερήμωση μιας περιοχής και την ανάγκη ανθρώπινου δυναμικού, τόσο για στρατιωτικούς, όσο για οικονομικούς λόγους κ.ο.κ.. Έτσι, στην περίπτωση που οι Οθωμανοί έπρεπε να προφυλάξουν σημαντικά περάσματα και τα χωριά γύρω από αυτά ήταν χριστιανικά, προχωρούσαν σε μία συμφωνία με τους κατοίκους, με βάση την οποία οι ντόπιοι υποχρεούνταν να κρατούν ασφαλές το πέρασμα από ληστές και ως αντάλλαγμα τα σχετιζόμενα χωριά είχαν κάποιες φοροαπαλλαγές. Οι φρουροί αυτοί ονομάστηκαν δερβεντζήδες[105] και υπήρχαν και στο στενό μεταξύ του Ντεμίρ Χισάρ και της Κούλατα επί Μώαμεθ Β' του Πορθητή[106].

Ενώ, λοιπόν, οι μεταναστεύσεις τουρκικών φύλων συνεχίζονται, το μουσουλμανικό στοιχείο στην Βαλκανική ενδοχώρα παραμένει ισχυρό. Η μείωση, όμως, αυτού του ρεύματος ανθρώπων προς τα Βαλκάνια, σε συνδυασμό με την χαμηλή γονιμότητα των μουσουλμάνων, τους συνεχείς πολέμους που μείωναν δραματικά τον ανδρικό πληθυσμό, καθώς και τις συχνές επιδημίες πανούκλας, οδήγησαν στους επόμενους αιώνες τους μουσουλμάνους να μαραζώσουν δημογραφικά στη Ρούμελη[107].

Έτσι, πολλοί τουρκικοί οικισμοί ερήμωσαν και άλλοι κατοικήθηκαν εν μέρει ή και εξ ολοκλήρου από χριστιανούς[108]. Ο Κάντσοφ σε άρθρο του το 1891 αναφέρει ότι οι Τούρκοι στον καζά του Ντεμίρ Χισάρ κατοικούν σε 3 σημεία: στην ομώνυμη πόλη, γύρω από το όρος Σαρλία (βορειοανατολικά του Ντεμίρ Χισάρ) και στους πρόποδες των Κρουσίων. Ωστόσο, πολλά χωριά στις υπώρειες του Μπέλες, για παράδειγμα, που ήταν χριστιανικά στις αρχές του 20ου αιώνα, ήταν γεμάτα από τουρκικά τοπωνύμια, δείγμα της τουρκικής παρουσίας σε εκείνα τα μέρη[109]. Η παρακάτω μαρμάρινη πλάκα με χρονολογία από τα μέσα του 18ου αι., βρέθηκε στο Σιδηροχώρι Σερρών, το οποίο σημειωτέον ότι τουλάχιστον κατά τη περίοδο 1873-1913 δεν κατοικούνταν από μουσουλμάνους, ωστόσο μέχρι σήμερα ακούγονται τουρκικά τοπωνύμια γύρω από αυτό. Η πλάκα

---

[105] Δηλαδή φύλακες των περασμάτων. Από την τουρκική λέξη «ντερμπέντ» που σημαίνει πέρασμα. Για τον θεσμό των δερβεντζήδων βλ. σχετικά Inalcık Halil, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, Η κλασσική εποχή 1300-1600,* Μετάφραση: Μιχάλης Κοκολάκης, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1995, σ. 256-257.

[106] Τσώπρος Κωνσταντίνος, «Δύο διατάγματα του Μωάμεθ του Πορθητού αφορόντα την περιοχήν Μελενίκου και Σερρών», στα *Σερραϊκά Χρονικά*, τ. Δ', Αθήνα, 1963, σ. 91-96.

[107] Kanchov Vasil, Makedoniya. *Etnografiya I Statistika*, Sofiya, 1900, σ. 55-57.

[108] Τρανό παράδειγμα αποτελεί το Κρούσοβο, βορειοανατολικά από το Ντεμίρ Χισάρ. «*Επιδημίες πανώλης κατέστρεψαν μία ισχυρή νηδίδα Κονιάρων γύρω από τη πόλη του Ντεμίρ Χισάρ. Συγκεκριμένα, αυτή η νησίδα υπέφερε πολύ από τη πανώλη που εκδηλώθηκε κατά τα έτη 1837-38. Στο χωριό Κρούσοβο για παράδειγμα υπήρχε ολόκληρη τουρκική συνοικία με τζαμί και τεκέ. Μετά τη πανώλη απέμειναν 8 σπίτια και τόσα είναι μέχρι σήμερα, ενώ γύρω από τον ερημωμένο τεκέ έχει μεγάλα τουρκικά νεκροταφεία*». Kanchov Vasil, Makedoniya. *Etnografiya I Statistika*, Sofiya, 1900, σ. 56.

[109] Kanchov Vasil, "Patuvane po dolinite na Struma, Mesta i Bregalnica, Bitolsko, Prespa i Ohridsko", v *Izbrani proizvedeniya*, Tom 1, Sofiya, 1970, σ. 113.

βρίσκεται τώρα στο μουσείο Τζιντζιρλί Τζαμί στις Σέρρες.



3.5. - Αρναούτηδες (εξισλαμισμένοι Αλβανοί)

Είναι γνωστό ότι μετά τον μαζικό εξισλαμισμό τους, οι Αλβανοί[110] υπηρέτησαν πιστά τους Οθωμανούς τόσο ως τοπικοί άρχοντες όσο και στελεχώνοντας το οθωμανικό στράτευμα. Τις διαμάχες αυτών των Αλβανών μπέηδων στο Σαντζάκι των Σερρών στα τέλη του 18ου αιώνα περιγράφει ο Πέτρος Πέννας. Συγκεκριμένα, κατά τη περίοδο του Ρωσο-οθωμανικού πολέμου του 1770 και εξής, πολλοί Αλβανοί μπέηδες βρήκαν την ευκαιρία να προωθήσουν τα συμφέροντά τους κατά άλλων ασθενέστερων. Γι' αυτό το σκοπό χρησιμοποίησαν εκατοντάδες Αλβανούς μισθοφόρους, διάφορα κακοποιά στοιχεία και Γενίτσαρους από τη Θεσσαλονίκη, οι οποίες είχαν εκκρεμότητες με τη δικαιοσύνη. Χαρακτηριστική είναι η δράση της αλβανικής οικογένειας Χαλεντέρογλου με έδρα τη Δοϊράνη, του Αλή μπέη και έπειτα του Ισμαήλ μπέη στις Σέρρες. Πολλοί άλλοι Αλβανοί αξιωματούχοι, όπως ο αγιάνης του Ντεμίρ Χισάρ Τσαούς μπέη, του Πέτριτς Οσμάν μπέη και ο Νταλίπ μπέη του Μελενίκου κ.ά., είχαν ο καθένας από ένα σώμα μερικών χιλιάδων Αλβανών μισθοφόρων[111]. Η προφορική παράδοση διέσωσε ένα παραδοσιακό τραγούδι για την παρουσία των Αλβανών στην ευρύτερη περιοχή των Σερρών[112].

Εψές μας κλέψαν τη Μανιώ (x2)
Τρεις Τουρκ' Αρβανιτάδες
Αμάν, Αμάν, γκιουζέλ Μανιώ.

Ένας την πιάν' απ' τα μαλλιά (x2)
κι άλλος από τα χέρια
Αμάν, Αμάν, γκιουζέλ Μανιώ.

Την πήρανε, την πήγανε (x2)
Κάτω στους κερχανέδες
Αμάν, Αμάν, γκιουζέλ Μανιώ.

---

110 Συναντώνται και με τα ονόματα Αρναούτηδες, Τουρκαλβανοί και Αρβανίτες.

111 Πέννας Πέτρος, *Ιστορία των Σερρών από της αλώσεως αυτών υπό των Τούρκων μέχρι της απελευθερώσεως των υπό των Ελλήνων (1363-1913), Εκδ. δευτέρα βελτιωμένη και επηυξημένη*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρία Σερρών-Μελενίκου, Αθήναι, 1966, σ. 90-99.

112 Βλ. Πέτροβιτς Νατάλης, "Εξισλαμισμοί" στο έργο *Σερραϊκά Χρονικά*, τ. II, Αθήνα, 1957, σ. 168. Βλ. επιπλέον παραπάνω στο υποκεφάλαιο «Βλάχοι».

Ο Ισμαήλ μπέη, ο οποίος ανέλαβε τη διοίκηση του Σαντζακίου Σερρών από το 1782 μέχρι το 1813, δέχτηκε τους κατατρεγμένους που έφευγαν από τη δικαιοδοσία του Αλή Πασά των Ιωαννίνων. Πολλοί απ' αυτούς ήταν Βλάχοι, αλλά μάλλον μαζί με αυτούς έφθασαν και πολλοί Αλβανοί μουσουλμάνοι και ενδεχομένως σλαβόφωνοι[113].

Ένας εθνολόγος που πέρασε από τη περιοχή του Ντεμίρ Χισάρ έγραψε το 1889 τα εξής για το χωριό Βέτερνα: "*Βέτρινα, μεγάλο χωριό στους πρόποδες τις Μπελάσιτσα, 2μιση ώρες βορειοδυτικά της Βαλόβιστα. Περνούν με σχεδίες από το ντερβέντ. Άφθονο νερό κατέρχεται από το βουνό. Η γη είναι από τις πιο εύφορες. Καλλιεργείται βαμβάκι και σουσάμι. Έχει εκκλησία, στην οποία ψάλλουν στα ελληνικά. 220 τουρκικά σπίτια, 30 βουλγαρικά, 30 τσιγγάνικα και 25 τσερκέζικα. Όλοι οι Τούρκοι είναι πρόσφυγες Αρναούτηδες, οι οποίοι έφεραν και τα ήθη τους μαζί. Οι φόνοι εδώ είναι από τις πιο συνηθισμένες ασχολίες. Πολλοί επιδίδονται στη ληστεία, ως συνήθεια που πέρασε από γενιά σε γενιά. Τη Κυριακή γίνεται μικρό παζάρι.*[114]" Εδώ διαφαίνεται ένα ενδιαφέρον φαινόμενο που λάμβανε χώρα ανάμεσα στα μέλη του μουσουλμανικού πληθυσμού: η απορρόφηση πολλών πληθυσμών από την άρχουσα τάξη και η αφομοίωσή τους, σε πρώτο στάδιο γλωσσικά και έπειτα σε επίπεδο μνήμης της ομάδας. Ο καθηγητής Ιστορίας Ιορντάν Ιβανόφ γράφει χαρακτηριστικά για την ενσωμάτωση των Αλβανών: "*Οι Αλβανοί, καθώς βρίσκονται σε μια κατάσταση που τους κρατάει μακριά από την ιστορία τους και χωρίς να έχουν μία στερεωμένη εθνική συνείδηση, εύκολα υποκύπτουν σε ξένες επιρροές όταν βρεθούν σε άλλο περιβάλλον. Γι' αυτό στις πόλεις οι Αλβανοί περνιούνται για Τούρκοι, Έλληνες ή Βούλγαροι, ανάλογα με τη πίστη τους. Επιπλέον, χάνουν γρήγορα τη γλώσσα τους*[115]."

Έτσι, ενώ κατά το 1907 σημειώνεται η παρουσία μερικών Αλβανών φυλάκων στο χωριό της Γενί Τσιφλίκ[116], καθώς και σε ορισμένα ακόμα χωριά του καζά Μελενίκου, οι υπόλοιποι χιλιάδες Αλβανοί μισθοφόροι που χρησιμοποιούνταν στις επιχειρήσεις των αγιάνηδων του 18ου αιώνα, καθώς και οι πρόσφυγες Αλβανοί από τη Δυτική Μακεδονία, όπως αυτοί της Βέτερνας, είχαν ενσωματωθεί πλήρως ανάμεσα στο τουρκόφωνο στοιχείο. Διάφοροι Έλληνες και Βούλγαροι ιστοριοδίφες που πέρασαν από τη περιοχή στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα, δεν

---

[113] Πέννας Πέτρος, 1966, ό.π., σ. 99-101.

[114] Strezov Georgi, *Dva Sandzakya ot Iztochna Makedoniya, Periodicno spisanie na Bulgarskoto knizhovno druzhestvo v Sredec*, kn. XXXVI, 1891, σ. 857.

[115] Ivanov Iordan, Bulgarete v Makedoniya. Izdirvaniya I dokumenti za tyahnoto poteklo, ezik I narodnost, s etnografska karta I Statistika, Sofiya, 1915., σ. LXII.

[116]Λαούρδας Β., Πέννας Π., "Ο Μακεδονικός Αγών εις την περιοχήν των Σερρών κατά το 1907 (Εκθέσεις του προξένου Σαχτούρη)", στο έργο *Σερραϊκά Χρονικά,* τ. III, Αθήνα, 1959, σ. 111.

αναφέρουν τίποτα για αλβανικούς πληθυσμούς στο καζά του Ντεμίρ Χισάρ. Κάποια λείψανα του αλβανικού τους παρελθόντος συντατώνται σε επίθετα (π.χ. Εμίν Αρβανίτης)[117], στην ενδυμασία ορισμένων κ.ά..

3.6. - Πομάκοι

Το όνομα "Πομάκος" είναι ένα από τα ονόματα[118] που παρέπεμπαν στα τέλη του 19ου αιώνα[119] σε έναν σλαβόφωνο μουσουλμάνο. Τέτοιοι πληθυσμοί συναντώνται διάσπαρτοι σε όλα τα κεντρικά Βαλκάνια. Ενώ, λοιπόν, οι ίδιοι αυτοπροσδιορίζονται ως Τούρκοι[120], έχουν διατηρήσει κάποια στοιχεία του προ-οθωμανικού παρελθόντος τους, με κυριότερο την σλαβική τους γλώσσα. Πρέπει σε αυτό το σημείο να διευκρινιστεί ότι οι σλαβόφωνοι μουσουλμάνοι δεν ήταν ένας ξεχωριστός λαός μέσα στην Οθωμανική αυτοκρατορία, όπως για παράδειγμα οι Αλβανοί ή οι Ρομ. Δεν συνδέονταν, δηλαδή, οι σλαβόφωνοι μουσουλμάνοι των Σκοπίων με αυτούς της Δράμας ή του όρους Μπέλες ή του Τίκφες παραπάνω από τους υπόλοιπους μουσουλμάνους, γιατί απλούστατα οι ίδιοι δεν χρησιμοποιούσαν το όνομα Πομάκοι, αλλά Τούρκοι σε πρώτο στάδιο, και

---

[117] Ιγγλέσης Νικόλαος, *Οδηγός της Ελλάδος, απάσης της Μακεδονίας, της Μικράς Ασίας μετά των νήσων του Αρχιπελάγους, των νήσων Κρήτης-Κύπρου-Σάμου*, τ. 1, Αθήναι, 1910-1911, σ. 65.

[118] Παραθέτω την υποσημείωση όπως αυτή είναι γραμμένη στο βιβλίο του Ιβανόφ: *Οι Πομάκοι, οι οποίοι αυτοαποκαλούνται Τούρκοι, είναι γνωστοί στον περιβάλλοντα πληθυσμό με διάφορα ονόματα, όπως "Πομάκοι" στη Ροδόπη, "Ντιλσάζι" στο Τίκφες, "Απόβτσι" στο Κίτσεβο, "Τορμπέσηδες" στη Δίβρα, τα Σκόπια κλπ. Το παλαιότερο όνομα είναι Τορμπέσηδες. Αυτό έλκει τις ρίζες του πριν από τη τουρκική κατάκτηση των Βαλκανίων και σχετίζεται με τους Τορμπέσηδες Βογόμιλους, οι οποίοι δέχθηκαν πιο εύκολα απ' όλους το Ισλαμ, όπως για παράδειγμα στη Βοσνία. Οι Βογόμιλοι είχαν την συνήθεια να κουβαλούν στον ώμο τους μια τσάντα (τορμπά) για επαιτεία. Σε αυτήν κουβαλούσαν και το Ευαγγέλιο. Γι' αυτό το λόγο οι ορθόδοξοι Βούλγαροι τους ονόμαζαν υποτιμητικά τορμπέσηδες, και αντίστοιχα οι Έλληνες τους έλεγαν φουνδαΐται (εκ της λέξης φούνδα, δηλ, του τορμπά). Στα Σκόπια άκουσα την ακόλουθη λαϊκή εξήγηση για το όνομά τους:"Οι Τορμπέσηδες έγιναν μουσουλμάνοι για ένα τορμπά χρυσό. Εξού και το όνομα."*. Ivanov Iordan, Bulgarete v Makedoniya. Izdirvaniya I dokumenti za tyahnoto poteklo, ezik I narodnost, s etnografska karta I Statistika, Sofiya, 1915., σ. LIX.

[119] Αναφέρω συγκεκριμένα την περίοδο, διότι σήμερα έχει αλλάξει σε μεγάλο βαθμό η σημασιολογική φόρτιση του ονόματος. Ενώ το 1900 παρέπεμπε σε έναν σλαβόφωνο μουσουλμάνο (κομμάτι των μουσουλμάνων που αποτελούσαν παραδοσιακά την άρχουσα τάξη στην Οθωμανική Αυτοκρατορία), σήμερα στη Βουλγαρία ο όρος Πομάκος παραπέμπει σε έναν Βούλγαρο πολίτη (είτε με βουλγαρική είτε με πομακική εθνική συνείδηση) μουσουλμάνο στο θρήσκευμα. Η θρησκεία και η γλώσσα τους έμειναν ίδιες, απλά άλλαξε το σύνολο στο οποίο θεωρούν ότι ανήκουν.

[120] Ivanov Iordan, Bulgarete v Makedoniya. Izdirvaniya I dokumenti za tyahnoto poteklo, ezik I narodnost, s etnografska karta I Statistika, Sofiya, 1915., σ. LIX. Kanchov Vasil, *Makedoniya. Etnografiya I Statistika*, Sofiya, 1900, σ. 42, όπου εξηγεί ότι: «*Στα εκάστοτε μέρη της Μακεδονίας* (όπου κατοικούν Πομάκοι) *δεν υπάρχει ένα συγκεκριμένο όνομα για τους μωαμεθανούς Βούλγαρους, αλλά ονομάζονται συνήθως Τούρκοι. Οι ίδιοι αυτοαποκαλούνται παντού Τούρκοι, αλλά διαφοροποιούνται από τους υπόλοιπους Τούρκους και τους μισούν*».



Figure 10 Οι διάφορες εθνογλωσσικές ομάδες στην Οθωμανική Μακεδονία, Χάρτης του Ιορντάν Ιβανόφ, από το βιβλίο του Οι Βούλγαροι στη Μακεδονία, Σόφια, 1915. Η νησίδα των Πομάκων του Ντεμίρ Χισάρ φαίνεται με ανοιχτό καφέ χρώμα δίπλα στη κουκκίδα Порой (ενν. Πορόια).

έπειτα έφεραν τις ιδιαίτερες τοπικές τους ονομασίες.

Στο καζά του Ντεμίρ Χισάρ υπήρχε ένα πομακικό χωριό, το Πάλμες[121], το οποίο μαζί με το Άνω Γκορμπάσοβο και Κάτω Γκορμπάσοβο[122] του καζά Δοϊράνης συνέθεταν μια μικρή νησίδα σλαβόφωνων μουσουλμάνων στις δυτικές υπώρειες του όρους Μπέλες. Οι μόνες πληροφορίες που γνωρίζουμε για τον εξισλαμισμό τους είναι από τον Βασίλ Κάντσοφ, ο οποίος απλά αναφέρει ότι εξισλαμίστηκαν τον καιρό των επιδρομών των Κονιάρων, εννοώντας μάλλον τον 14ο αιώνα, για να κρατήσουν τη γη τους. Εάν όντως ισχύει αυτός ο ισχυρισμός του Κάντσοφ, τότε αυτοί οι σλαβόφωνοι μουσουλμάνοι ήταν ντόπιοι για 6 τουλάχιστον αιώνες, και δεν μετοίκησαν εκεί, όπως οι υπόλοιποι μουσουλμάνοι[123].

[121] Strezov Georgi, 1891, ό.π., σ. 860.
[122] Ο Κάντσοφ έχει αφιερώσει μερικές σελίδες από ένα οδοιπορικό του σε αυτά τα δύο χωριά. Βλ. Kanchov Vasil, "Velikdenska rashodka po Poleninsko", v *Sbornik za Narodni Umotvoreniya, Nauka i Knizhnina*, Kniga IX, Sofiya, 1893, σ. 668-675.
[123] Kanchov Vasil, *Makedoniya. Etnografiya i Statistika*, Sofiya, 1900, σ. 44-45.

3.7. - Τσερκέζοι ή Κιρκάσιοι

Οι Τσερκέζοι, ιθαγενείς του Καυκάσου, έφθασαν μαζικά στην Οθωμανική επικράτεια κατά τη δεκαετία του 1860 μετά από τις διώξεις του Ρωσικού κράτος, οι οποίες στρέφονταν κατά των μουσουλμάνους της περιοχής. Ο Quataert γράφει σχετικά: "*Οι πρόσφυγες* (ενν. από τον Καύκασο) μετακινούνταν είτε κατά βούληση είτε βάσει κυβερνητικού σχεδίου, παραδείγματος χάρη για να *εποικίσουν τα σύνορα ή τα ακατοίκητα εδάφη κατά μήκος των νέων σιδηροδρομικών γραμμών.* [...] *Οι κακουχίες των προσφύγων ήταν απερίγραπτες: υπολογίζεται πως το ένα πέμπτο των καυκάσιων μεταναστών πέθανε στο ταξίδι από κακή διατροφή και ασθένειες*[124]." Όσοι επιβίωσαν, πέρασαν μέσω της Τραπεζούντας και διεκπεραιώθηκαν σε διάφορες πόλεις και επαρχίες τις Ανατολίας και των Βαλκανίων. Σημειώνεται ότι 12.000 εγκαταστάθηκαν στη Σόφια, 40.000 στη πεδιάδα του Κοσόβου, πολλοί οδηγήθηκαν στη Μακεδονία, ενώ μέχρι το 1878 είχαν φτάσει 25.000 Τσερκέζοι στη νότια Συρία και άλλοι 20.000 γύρω από το Χαλέπι[125]. Μάλλον ανάμεσα στις διατάξεις του Ρωσο-οθωμανικού πολέμου του 1878 πρέπει να προβλεπόταν ο επαναπατρισμός των Τσερκέζων στις περιοχές που κατοικούσαν πριν τη δεκαετία του 1860, αλλά δεν εφαρμόστηκε κάτι τέτοιο[126].

Στο καζά του Ντεμίρ Χισάρ εγκαταστάθηκαν περίπου 500-1000 Τσερκέζοι. Λίγες μέρες αφ' ότου έφτασαν στη πόλη, μοιράστηκαν στα γύρω χωριά, στα οποία τους δόθηκαν δωρεάν κατοικίες και γαίες. Πολλοί συνέχισαν να πεθαίνουν από αρρώστιες[127], "*ύστερον όμως η κυβέρνησις νέον φόρον προς τούτο επιβαλούσα, έκτισεν αυτοίς οικίας εν Δεμίρ Ισσάρ επί του κατωτέρου μέρους του αριστερού λόφου της χαράδρας, και εκεί κατ' ολίγον συνωκίσθησαν περί τας 50 οικογένειας*[128]." Ο Κάντσοφ, γράφοντας για την τσερκέζικη συνοικία του Ντεμίρ Χισάρ, ανεβάζει τον αστικό τους πληθυσμό σε 100 οικογένειες[129]. Πέρα από την πόλη, το 1889 και στα τέλη τις δεκαετίας του 1890' συναντώνται 25 οικογένειες στη Βέτερνα και άλλες 15 στο Μπαρακλή[130].

---

[124] Quataert Donald, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι τελευταίοι αιώνες, 1700-1922*, Μετάφραση: Μαρίνος Σαρηγιάννης, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006, σ. 207.
[125] Kanchov Vasil, 1900, ό.π., σ. 116, καθώς και Quataert Donald, 2006, ό.π., σ. 207.
[126] Kanchov Vasil, 1900, ό.π., σ. 117.
[127] Ο Κάντσοφ γράφει σχετικά μ' αυτό ότι οι Τσερκέζοι μειώνονται γιατί δεν μπορούν να προσαρμοστούν στο τοπικό κλίμα και πάσχουν από μεγάλη θνησιμότητα. Kanchov Vasil, 1900, ό.π., σ. 117.
[128]Δημητριάδης Σωτήριος, "Υπομνηματικαί τινές σημειώσεις περί Δεμίρ Ισσαρίου", *Παρνασσός*, 1878, σ. 536.
[129] Kanchov Vasil, *Makedoniya. Etnografiya I Statistika*, Sofiya, 1900, σ. 116.
[130] Kanchov Vasil, "Patuvane po dolinite na Struma, Mesta i Bregalnica, Bitolsko, Prespa i Ohridsko", v *Izbrani proizvedeniya*, Tom 1, Sofiya, 1970, σ. 102-116, σ. 108-110, Strezov Georgi, *Dva Sandzakya ot Iztochna Makedoniya, Periodicno spisanie na Bulgarskoto knizhovno druzhestvo v Sredec*, kn. XXXVI, 1891, σ. 857, Kanchov Vasil, *Makedoniya. Etnografiya I Statistika*, Sofiya, 1900, σ. 184-185.



Figure 11 Τυπική ενδυμασία βασιβουζούκου. Πηγή: Μέγας Γιάννης & Μανώλης Ανδριωτάκης, Θεσσαλονίκη 1896. Η χρονιά των Ολυμπιακών Αγώνων, εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη, 2004, σ. 85.

Σε αντίθεση με τους Αλβανούς, κρατούσαν την γλώσσα και την ιδιαίτερη ταυτότητά τους. Αναφέρεται, δε, ότι ήταν αρκετά αδέξιοι στην εκμάθηση της τουρκικής γλώσσας. Ο βίαιος χαρακτήρας τους και οι κλοπές στις οποίες επιδίδονταν πολύ συχνά οι Τσερκέζοι, είτε απλά σαν ληστρικές ομάδες είτε μέσω των καταδιωκτικών σωμάτων που συνέθεταν, όπως αναφέρεται σε πολλές περιγραφές[131], είχε ως αποτέλεσμα να καταστούν μάστιγα στον τοπικό χριστιανικό πληθυσμό, πλουτίζωντας εις βάρος του[132].

3.8. - Ρομά

Δεν είναι γνωστό εάν οι Ρομά (Αθίγγανοι ή Γύφτοι), προϋπήρχαν της οθωμανικής κατάκτησης

[131] Μπάκας Ιωάννης Θ., *Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 210-16, όπου σημειώνονται πλήθος ληστρικών επιδρομών από Τσερκέζους.

[132] Δημητριάδης Σωτήριος, "Υπομνηματικαί τινές σημειώσεις περί Δεμίρ Ισσαρίου", *Παρνασσός*, 1878, σ. 536-537, Vasil Kanchov, 1891, ό.π., σ. 113. Vasil Kanchov, 1900, ό.π., σ. 117.

στο Σιδηρόκαστρο, ή ήρθαν μαζί ή και μετά από τους Τούρκους. Η παλαιότερη σωζόμενη γραπτή αναφορά σε Ρομά γίνεται σε ένα σύντομο απογραφικό κατάστιχο (mücmel sayım defteri) του δεύτερου μισού του 15ου αιώνα καταγράφονται 252 οικογένειες Ρομά στο Ντεμίρ Χισάρ[133]. Ο Παπασυναδινός στο Χρονικό του (γραμμένο το 1642) αναφορικά με το πληθυσμό της πόλης των Σερρών σημειώνει ότι κατά το ξέσπασμα μιας επιδημίας πανούκλας πέθαναν "*τί Τούρκοι, τί Χριστιανοί, τί Εβραίοι, τί Ογύφτοι...*[134]".

Σε γενικά πλαίσια, είτε επρόκειτο για χριστιανούς είτε για μουσουλμάνους, οι Ρομά ξεχώριζαν από τον υπόλοιπο πληθυσμό λόγο της ιδιαίτερης κουλτούρας τους. Αναφέρεται για τους μουσουλμάνους Ρομά στο Ντεμίρ Χισάρ ότι δεν πατούν στο τζαμί, ενώ οι γυναίκες τους δεν καλύπτουν το πρόσωπό τους. Η γλώσσα τους, η ρομανές, είναι κομμάτι των Ινδο-ευρωπαϊκών γλωσσών. Ο Σωτήριος Δημητριάδης έχοντας γράψει για το Ντεμίρ Χισάρ παραθέτει αρκετές λέξεις σε αυτή τη γλώσσα[135]. Ο G. F. Abbott, έχοντας ταξιδέψει στο Πετρίτσι στα πρώτα χρόνια του 20ου αι., αφιερώνει αρκετές σελίδες στην ρομική συνοικία της πόλης[136].

Bebo, bebo, bebo,	Θεία, θεία, θεία,
Tu menchante candro beshto!	στο χέρι μου μπήκε ένα αγκάθι!
Ami te beshto,	Αλλά κι άμα μπήκε,
Caske holinate?	ποιός νοιάζεται;
Kako, Kako, Kako,	Θείε, θείε, θείε,
Tu caraste candro beshto!	στο πόδι μου μπήκε ένα αγκάθι!
Ami te beshto	Άλλά κι άμα μπήκε
Caske holinate?[137]	ποιός νοιάζεται;

Ένα πολύ σημαντικό στοιχείο για την ταυτότητά τους, είναι το όνομα που φέρουν. Ενώ οι Έλληνες, Βούλγαροι, Τούρκοι κ.ο.κ, τους αποκαλούν με διάφορα ονόματα, το καθένα με τη δική του σημασία, οι ίδιοι στο Ντεμίρ Χισάρ αυτοαποκαλούνταν από τα τέλη του 19ου αιώνα ως Ρομά,

[133] Βλ. Ζάχος Δημήτρης, "Όψεις της κοινωνικής ιστορίας των Ρομικών ομάδων του νομού Σερρών και της σχέσης τους με την επίσημη εκπαίδευση του ελληνικού κράτους (1880-1940), δημοσιευμένο στο "*Το Βήμα των κοινωνικών επιστημών*", τ. ΙΕ', τεύχος 60, Αθήνα, 2011, σ. 227 & 240 σημ. 3. Ωστόσο, δεν είναι γνωστό εάν πρόκειται για τον καζά του Ντεμίρ Χισάρ ή μόνο για τη πόλη.
[134] Paulo Odorico, avec la collaboration de S. Asdrachas, T. Karanastassis, K. Kostis, S. Petmezas, *Conseils et memoirs de Synadinos pretre de Serres en Macedoine (XVIIe siecle)*, Edition de l' Assocation "Pierre Belon", Paris, 1996, σ. 170.
[135] Δημητριάδης Σωτήριος, "Υπομνηματικαί τινές σημειώσεις περί Δεμίρ Ισσαρίου", *Παρνασσός*, 1878, σ. 537-538.
[136] Abbott G. F., *The tale of a tour in Macedonia, With Illustrations*, London, 1903, σ. 186-194.
[137] ό.π., σ. 191-192.

γεγονός που προκαλεί εντύπωση στον Δημητριάδη[138].



Figure 12 Γλέντι στα Άνω Πορόια με Ρομά οργανοπαίκτες λίγο μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Πηγή: Ζιώγας Παναγιώτης Χρ., Άνω Πορόια - Γενεαλογίες και εικόνες, Θεσσαλονίκη, 2005, σ. 253.

Αν λάβουμε υπόψιν μας ότι κατά κανόνα οι Ρομά κατοικούσαν σε προάστια[139] κοντά στον κύριο πληθυσμό των πόλεων που ήταν μουσουλμανικός, ενώ ταυτόχρονα οι περισσότεροι δούλευαν σε αυτούς ("*υπηρετούντες αυτούς, ή καταγινόμενοι εις σιδηρουργικήν ή χρησιμεύοντες εις τα τσιφλίκια ως αλωνισταί κτλ., ή όντες χαλάτσηδες*[140]") και έστελναν τα κορίτσια τους στα χαρέμια και ως υπηρέτριες στα τουρκικά σπίτια[141], εξάγεται το συμπέρασμα ότι οι Ρομ, κυρίως οι μουσουλμάνοι αλλά και οι χριστιανοί, είχαν στενές σχέσεις με τους Τούρκους, σαν να αποτελούσαν κατά κάποιον τρόπο την "εργατική τάξη" της Οθωμανικής κοινωνίας των μουσουλμάνων[142]. Οι στενές σχέσεις των Ρομά με τους Τούρκους επιβεβαιώνονται από το φαινόμενο του γλωσσικού εκτουρκισμού του χριστιανικού ρομικού χωριού Ερνί-Κιοΐ (σημ. Ποντισμένο)[143]. Στις περιπτώσεις μη τουρκόφωνων πληθυσμών, ο γλωσσικός εκτουρκισμός

---

[138] Δημητριάδης Σωτήριος, 1878, ό.π., σ. 538.
[139] Gavrilova Raina, *Bulgarian Urban Culture in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Susquehanna University Press, Selinsgrove, 1999, p. 71-72.
[140] Δημητριάδης Σωτήριος, 1878, ό.π., σ. 537-538.
[141] ό.π., σ 537.
[142] Gavrilova Raina, *Bulgarian Urban Culture in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Massachusetts, 1999, σ. 71-72 καθώς και Kanchov Vasil, *Makedoniya. Etnografiya I Statistika*, Sofia, 1900, σ. 114-116.
[143] Χατζηκυριάκος Γεώργιος, *Σκέψεις και εντυπώσεις εκ περιοδείας ανά την Μακεδονίαν (1905-1906), Μετά τοπογραφικών, ιστορικών και αρχαιολογικών σημειώσεων*, Εν Αθήναις, 1906, σ. 219-220.

φανερώνει ότι οι επαφές[144] ενός πληθυσμού, στην προκειμένη περίπτωση των χριστιανών Ρομά του Ερνί-Κιοΐ, με τον υπόλοιπο κόσμο είναι στη συντριπτική πλειοψηφία με τουρκόφωνους, κατάσταση που οδηγεί τους Ρομά να υιοθετήσουν την τουρκική ως μητρική τους γλώσσα[145].

Πέρα από το Ντεμίρ Χισάρ, δύο χωριά στον ομώνυμο καζά είχαν μερικές οικογένειες Ρομ. Αυτά ήταν το Τζαφερλή και το Μαντρατζίκ. Ενώ στο πρώτο κατοικούσαν γύρω στο 1886 11 οικογένειες δίπλα σε 23 βουλγαρικές, στο δεύτερο από τα παραπάνω χωριά μάλλον κατοικούσαν αμιγώς, ωστόσο ένα μέρος τους ήταν χριστιανοί[146]. Η παρουσία τους στο Μαντρατζίκ πρέπει να ήταν για αιώνες, αφού με βάση τα ερείπια ενός παλιού τείχους, μάλλον μεσαιωνικού το οποίο διασώζεται μέχρι σήμερα, είχαν πλάσει μια παράδοση γύρω από αυτό. "*Στη μέση του λεγόμενου τσιγγανικού κάστρου φτάσαμε στο χωριό. Ο χώρος του κάστρου αυτού έχει ένα τετράγωνο σχήμα και περιβάλλεται από ένα τείχος, ένα μέτρο φαρδύ και ψηλό 2-5 μέτρα. Σε μερικά σημεία παρατηρούνται ανοίγματα από παράθυρα, αλλά ούτε διακοσμήσεις ούτε επιγραφές εντοπίζονται. Οι άνθρωποι λένε, ότι εδώ έζησε κάποτε ένας τσιγγάνος βασιλιάς. Ο Hahn στην αυτοβιογραφία του "Ταξίδι κατά μήκος της περιοχής του Δρίνου και του Βαρδάρη" (Reise durch die gebiete des Drin und Vardar) λέει το ίδιο για ένα ερείπιο στις όχθες του Βαρδάρη – το κάστρο Ζέβιιτ* (Жевийт Кале) *το οποίο βρίσκεται μια μέρα δυτικά από εδώ. Το όνομα Μποεμίτσα, το οποίο άκουσα αρκετά, δεν έχει κανένα κοινό με το γαλλικό "Boheme", αλλά είναι σλαβικής προέλευσης*[147]."

3.9. - Βόσνιοι

Οι Βόσνιοι, αλλά και οι μουσουλμάνοι από τη Σερβία έφθαναν σε κύματα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κάθε φορά που γινόταν μια αναταραχή στη πατρίδα τους. Άλλοι ήρθαν το 1878, ενώ το 1908 με την στρατιωτική κατάληψη της Βοσνίας από την Αυστρο-ουγγαρία ένα ακόμη κύμα ακολούθησε. Μπορεί η γλώσσα τους να μην διέφερε από αυτήν των Σέρβων ορθόδοξων ή

---

[144] Αυτές μπορούν να περιλαμβάνουν από μια απλή συζήτηση, μέχρι την προσφορά υπηρεσιών με αντάλλαγμα χρήματα, εμπόριο κ.ά..

[145] Για ζητήματα γλωσσικής χρήσης και επιλογής βλ. Κωστούλα-Μακράκη Νέλλη, *Γλώσσα και Κοινωνία, Βασικές έννοιες*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2001, σ. 47-67. Ο Ζάχος γράφοντας για τους Ρομά στις Σέρρες σημειώνει ότι ορισμένοι εξ αυτών είχαν ως μητρική τη βουλγαρική ή την τουρκική γλώσσα. Ωστόσο, ανάγει αυτό το φαινόμενο σε Ρομά που κατοικούσαν σε άλλα μέρη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και ήρθαν στη περιοχή των Σερρών στα μέσα του 19ου αιώνα, χωρίς όμως να ξεκαθαρίζει πως υιοθέτησαν οι Ρομά άλλες γλώσσες. Βλ. Ζάχος Δημήτρης,"Όψεις της κοινωνικής ιστορίας των Ρομικών ομάδων του νομού Σερρών και της σχέσης τους με την επίσημη εκπαίδευση του ελληνικού κράτους (1880-1940), δημοσιευμένο στο "*Το Βήμα των κοινωνικών επιστημών*", τ. ΙΕ', τεύχος 60, Αθήνα, 2011, σ. 227-229.

[146] Στα τηλεγραφήματα του Πρόξενου Σερρών Σαχτούρη, σημειώνεται ο φόνος μιας οικογένειας χριστιανών στο Μανδρατζίκ από Αλβανούς. Λαούρδας Β., Πέννας Π., "Ο Μακεδονικός Αγών εις την περιοχήν των Σερρών κατά το 1907 (Εκθέσεις του προξένου Σαχτούρη)", στο έργο *Σερραϊκά Χρονικά,* τ. ΙΙΙ, Αθήνα, 1959, σ. 111.

[147] Weigand Gustav, *Aromune, etnograficesko-filologicesko-istoricesko izdirvaniya na tyi nareceniya narod Makedono-romune ili Tsintsare*, για τη βουλγαρική έκδοση Βάρνα, 1899, σ. 223.

των Κροατών καθολικών, αλλά η εκάστοτε θρησκευτική ταυτότητα και κατ' επέκταση η υπαγωγή αυτών των λαών σε ξεχωριστά μιλέτ και σε αυτή τη περίπτωση λειτούργησε διασπαστικά, απομακρύνοντας τον ένα από τον άλλο. Αναφέρονται συχνά με τον όρο "Muhadjirs"[148], και χρησιμοποιήθηκαν από τους Νεότουρκους για τον εποικισμό της Μακεδονίας και της Θράκης με σκοπό να ενδυναμώσουν το μουσουλμανικό στοιχείο αυτών των περιοχών[149]. Μάλιστα, στις 30 Μαΐου 1910 έγινε συλλαλητήριο διαμαρτυρίας στο Μελένικο από 500 Βούλγαρους κατά της εγκατάστασης Βόσνιων στην περιοχή και κατά του αφοπλισμού των κατοίκων[150]. Δεν είναι γνωστό αν όντως εγκαταστάθηκαν Βόσνιοι και αν ναι σε ποια σημεία έγινε αυτό.

[148] Ο όρος "Μουχατζίρ" σημαίνει πρόσφυγας στα αραβικά. Ο συγκεκριμένος όρος ήταν τόσο διαδεδομένος στην Οθωμανική Μακεδονία, που τις δεκαετίες του 1910' και 1920', όταν έφθαναν πρόσφυγες στην ελληνική Μακεδονία, οι ντόπιοι σλαβόφωνοι τους αποκαλούσαν υποτιμητικά "Ματζίρ" (Ματζίρι πληθ.), παραφθορά του "Μουχατζίρ", καθώς οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας δεν προφέρουν το "χ". Brailsford H. N., Macedonia, *Its races and their future, With photographs and two maps*, London, 1906, p. 80.
[149] *Report of the International Commission To Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*, Carnegie Endowment for International Peace, Publication No. 4, Washington, 1914, p. 36-37.
[150] Μπάκας Ιωάννης Θ., *Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 268.

4. - Οι υπήκοοι του Οθωμανικού κράτους ανάμεσα στους εθνικούς ανταγωνισμούς

Όπως αναλύεται παραπάνω μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα οι Οθωμανοί υπήκοοι, χριστιανοί και μουσουλμάνοι, δεν ενστερνίζονταν κάποια εθνική ταυτότητα. Αντιθέτως, είχαν βυθιστεί σε μία ιστορική λήθη και ελλείψει ενός εκπαιδευτικού μηχανισμού που θα τους εφοδίαζε με μία εθνική ταυτότητα, ερμήνευαν τον κόσμο με τα λιγοστά πράγματα που ήξεραν, διαστρεβλωμένα και βασισμένα σε κάποιους εθνικούς μύθους που έσωσε ή επινόησε η παράδοση του εκάστοτε πληθυσμού. Αλλά ας ξεκινήσουμε με ένα παράδειγμα από τους Ορθόδοξους.

"Έκανα ερωτήσεις σε κάτι αγόρια ενός απομακρυσμένου ορεινού χωριού κοντά στην Οχρίδα, το οποίο δεν είχε ούτε δάσκαλο ούτε μόνιμο παπά, και ούτε ένας κάτοικος δεν ήξερε να διαβάζει, ώστε να δω πόσες παραδοσιακές γνώσεις κατείχαν" έγραφε ο Χ. Ν. Μπρέιλσφορντ το 1905. "Τα πήγα στα ερείπια του κάστρου του τσάρου των Βουλγάρων, που δεσπόζουν στη λίμνη και στον κάμπο από την κορφή ενός απότομου και παράξενα στρογγυλεμένου λόφου. "Ποιός το έχτισε αυτό;" Τα ρώτησα. Μου απάντησαν με σημασία "Οι Ελεύθεροι". "Και ποιοί ήταν αυτοί;" "Οι παππούδες μας". "Εντάξει, αλλά ήταν Σέρβοι Ή Βούλγαροι, ή Έλληνες ή Τούρκοι;" Δεν ήταν Τούρκοι, ήταν χριστιανοί". Κι αυτό ήταν λίγο πολύ το μέτρο των γνώσεών τους."[151]

Ο Μπρέιλσφορντ αποτυπώνει την κατάσταση των χριστιανών Οθωμανών υπηκόων, όπως αυτή ήταν πριν τον πολλαπλασιασμό των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στα Οθωμανικά εδάφη και την επέκταση των εθνικών ιδέων σε αυτούς γύρω στα μέσα του 19ου αιώνα. Γι' αυτό το λόγο επιλέγει να εξετάσει ένα απομονωμένο χωριό: με σκοπό να δει πως αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους μέσα στην θύελλα των εθνικών ανταγονισμών χωρίς την ανάμειξη της εκάστοτε εθνικής προπαγάνδας. Σίγουρα διέκριναν κάποιες διαφορές ανάμεσα στους λαούς που κατοικούσαν στην βαλκανική χερσόνησο, αλλά ακολουθούσαν παραδοσιακά τις ταυτότητες που προωθούσε το Οθωμανικό κράτος, όπως αυτές αποτυπώνονταν μέσα από τους νόμους και τη κοινοτική οργάνωση σε πρώτο στάδιο και έπειτα από την εκπαίδευση εκείνης της εποχής: Υπήρχαν κυρίως οι ταυτότητες του ορθόδοξου χριστιανού και του μουσουλμάνου, οι οποίες υπερίσχυαν των τοπικών ή τυχόν κοινωνικών ταυτοτήτων. Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα ένας Οθωμανός υπήκοος που ήταν χριστιανός, όποια γλώσσα και αν είχε ως μητρική, λεγόταν Γραικός, Ρωμιός ή απλά Χριστιανός και ήταν πιστός στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, χωρίς αυτό να νοείται ως ένδειξη κάποιου είδους εθνικής ταυτότητας. Το ίδιο ίσχυε για τους μουσουλμάνους. Οι χριστιανοί υπήκοοι

[151] Μαζάουερ Μαρκ, *Τα Βαλκάνια*, για την ελληνική έκδοση, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2002, σ. 103.

του Οθωμανικού κράτους και συγκεκριμένα αυτοί στη περιοχή της Μακεδονίας ήρθαν σε επαφή με τις εθνικές ιδέες μέσα από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα των εθνικών κρατών (Ελλάδας, Σερβίας, Ρουμανίας) ή εθνικών μορφωμάτων στη περίπτωση της υποτελούς στη Πύλη Βουλγαρικής Ηγεμονίας, τα οποία μέσα από την προώθηση των ιδεών του εθνικισμού, διατάραξαν τις ισορροπίες στην οθωμανική κοινωνία, γκρεμίζοντας την άλλοτε ενιαία Βαλκανική Ορθόδοξη ταυτότητα. Είναι επόμενο ότι υπήρχαν αρκετές περιπτώσεις που οι χωρικοί δεν είχαν μια ξεκάθαρη ιδέα για την έννοια των εθνικών ταυτοτήτων. Το παρακάτω περιστατικό σημειώθηκε σε ένα χριστιανικό χωριό κοντά στην Θεσσαλονίκη στις αρχές του 20ου αιώνα: *"Κατά την ημετέραν άφιξιν εις Θεσσαλονίκην" έγραφε μια Ελληνίδα αγωνίστρια "η ιδέα των Ελλήνων χωρικών και του λαού περί της υφισταμένης διαφοράς μεταξύ της Ελληνικής Ορθοδόξου Εκκλησίας και της Βουλγαρικής σχισματικής τοιαύτης, ήτο λίαν χαλαρά. Αντελήφθην δε τούτο, διότι οσάκις τους ηρώτων, τι ήσαν, Ρωμηοί ή Βούλγαροι, με ητένιζον μετ' απορίας οιονεί αλληλοερωτώμενοι, τι σημαίνει η φράσις μου αύτη, σταυροκοπούμενοι δε, απήντων, αφελέστατα: Να! Χριστιανοί είμεθα, τι Ρωμηοί, τι Βούλγαροι!."*[152] Σε αυτό το σημείο προκύπτει το ερώτημα: «Εάν δεν είχαν μια ξεκάθαρη εικόνα οι χωρικοί, τότε ποιός καθόριζε την συμπεριφορά τους σχετικά με την επιλογή του εθνικού τους στρατοπέδου;» Αυτό το ερώτημα πρόκειται να απαντηθεί παρακάτω.

Το σίγουρο είναι ότι οι χωρικοί ακολουθούσαν την παράδοση σε πολλές φάσεις της καθημερινής τους ζωής. Μία απ' αυτές ήταν η παραδοσιακή υπαγωγή στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Την παραδοσιακή υπαγωγή των ορθόδοξων χριστιανών Οθωμανών υπηκόων στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, εκμεταλλεύτηκε πρώτη η ελληνική πλευρά. Έτσι, ελπίζοντας στην προσκόλλησή τους σε αυτό, πολλαπλασίασε τα ελληνικά σχολεία στοχεύοντας στον εξελληνισμό τους[153]. Οι άλλες δυνάμεις (Βουλγαρία, Σερβία, Ρουμανία) από την άλλη, πλησίαζαν τους γλωσσικά συγγενείς τους χριστιανούς της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και ένιωθαν να απειλούνται με την κίνηση της Ελλάδας. Ωστόσο, πώς έβλεπαν όλη αυτή τη κίνηση οι χωρικοί της Μακεδονίας;

Ένα κεφάλαιο που θα εστίαζε στη θέση των χωρικών απέναντι στους εθνικούς

---

[152] Μαζάουερ, ό.π., σ. 101.

[153] Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση γλωσσικού εξελληνισμού του σλαβόφωνου πατριαρχικού χωριού Στάρτσοβο, βορείως του καζά Ντεμίρ Χισάρ βλ. Γκισδαβίδης Αποστόλος Κ., *Σελίδες του Μακεδονικού ελληνισμού. Το Μελένικον ως φωτοδότρα πηγή πολιτισμού, Μελέτη λαογραφική και ιστορική*, Τόμοι Β' & Γ', Θεσσαλονίκη, 1959, σ. 48-49. Αντιθέτως, στον καζά Ντεμίρ Χισάρ γλωσσικώς εξελληνισμένα χωριά δεν υπήρχαν. Υπήρχαν, ωστόσο, αρκετές περιπτώσεις δημιουργίας ελληνόφωνων πυρήνων από σλαβόφωνους και βλαχόφωνους ελληνίζοντες, των οποίων τα παιδιά υιοθέτησαν ως μητρική την ελληνική γλώσσα, εξαιτίας της ελληνικής επιρροής. Έτσι προέκυψε ένα μέρος των ελληνόφωνων της πόλης του Ντεμίρ Χισάρ, της Ράμνας και των Άνω Ποροΐων.

ανταγωνισμούς είναι αναγκαίο, καθώς ο καζάς Ντεμίρ Χισάρ αποτελείτο κυρίως από αγροτο-κτηνοτροφικό πληθυσμό, με τους κατοίκους της πρωτεύουσας, της πόλης του Ντεμίρ Χισάρ, να μην ξεπέρασαν ποτέ τους 5.500. Έτσι, όσα γεγονότα έλαβαν χώρα στα πλαίσια των εθνικών ανταγωνισμών, δίνουν μια αντιπροσωπευτική εικόνα για τον τρόπο που διεξήχθη ο αγώνας για τη Μακεδονία στα χωριά. Σίγουρα δεν επρόκειτο για έναν δημοκρατικό διάλογο μεταξύ πατριαρχικών και εξαρχικών, κατά τον οποίο η κάθε μερίδα παρέθετε τις θέσεις της, και έπειθε τον πληθυσμό να την ακολουθήσει. Ωστόσο, κάπως έτσι παρουσιάζονταν επίσημα στην Οθωμανική εξουσία. Αν λάβουμε όμως υπόψιν τα παραπάνω παραδείγματα, γίνεται κατανοητό ότι πρωτίστως το μορφωτικό επίπεδο των χωρικών δεν ήταν τόσο υψηλό, ώστε ο ανταγωνισμός μεταξύ Ελλήνων, Βουλγάρων, Σέρβων και Ρουμάνων να διεξάγεται μόνο σε εκπαιδευτικό και εκκλησιαστικό επίπεδο. Πέρα απ' αυτό, πολλοί παράγοντες έπαιζαν ρόλο ώστε ο εν λόγω ανταγωνισμός να καταλήξει να γίνει ο σχηματισμός κρατών εν τω Οθωμανικώ κράτει, η δύναμη των οποίων εκφραζόταν με τις διάφορες ένοπλες ομάδες, που δρούσαν ανεξέλεγκτες.

Για να καταλάβουμε, λοιπόν, τον τρόπο που, έμμεσα ή άμεσα, οι χωρικοί συμμετείχαν στους εθνικούς ανταγωνισμούς, πρέπει να κοιτάξουμε προς τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους (οικονομικές, εκπαιδευτικές, εκκλησιαστικές, την ανάγκη να ασκούν ανεμπόδιστοι τα επαγγέλματά τους κ.ά.), οι οποίες τους οδήγησαν να εμπλακούν σε αυτούς, και πάνω στις οποίες βασίστηκε η κάθε μερίδα προκειμένου να πλησιάσει τους χωρικούς. Ελάχιστα ενδιαφέρονταν οι χωρικοί εάν η παράταξη που θα ακολουθήσουν σέβεται τη μητρική τους γλώσσα, ή γενικότερα τη πολιτισμική τους κληρονομιά, τη στιγμή που οι ίδιοι βρίσκονταν σε κατάσταση ανέχειας.

4.1. - Ο οικονομικός παράγοντας

Σε άρθρο του στο ετήσιο περιοδικό *Μακεδονικό Ημερολόγιο* του έτους 1910, ο Γεώργιος Στιβαρός, διευθυντής του ελληνικού σχολείου της (Μπαρακλή ή Κάτω) Τζουμαγιάς[154] και έπειτα των ελληνικών σχολείων του Ντεμίρ Χισάρ[155], δίνει κάποιες πληροφορίες για αυτή τη κωμόπολη κατά τα τελευταία χρόνια και κυρίως δεν παραλείπει να γράψει για τις 3 κοινότητες μέσα σ' αυτή: Την Οθωμανική, την Ελληνική και τη Βουλγαρική. Λίγο παρακάτω, περιγράφοντας τα γύρω πατριαρχικά χωριά σημειώνει:

“(Το Ντεμίρ Χισάρ) *ως κάστρον δε πολιτικόν τε και εκκλησιαστικόν των περί αυτό Ελληνικών βουλγαρόφωνων χωρίων Κρουσόβου, Ρατόβου, Βεθέρνης, Λατρόβου, Καμαρότι, Σαβιάκου, Κιπρή,*

---

[154]Σήμερα ονομάζεται Ηράκλεια Σερρών.

[155] Βρετός Ι. Α., *Ημερολόγιον Εγκυκλοπαιδικόν*, εν Αθήναις, 1913, σ. 382.

Κουμλή, Βαρακλή και Σπατόβου[156] *μεγίστην εξασκεί επ' αυτών δύναμιν, διότι εξ αυτού εξαρτάται η τύχη αυτών.*"[157]

Τα παραπάνω χωριά βρίσκονται σε μικρή απόσταση γύρω από την πόλη του Ντεμίρ Χισάρ. Μέσα σ' αυτό, όσον αφορά τους χριστιανούς, η ελληνική κοινότητα ήταν αυτή που κρατούσε στα χέρια της το εμπόριο και έλεγχε τις εκκλησιαστικές θέσεις κλειδιά. Συνεπώς, προκειμένου οι χωρικοί της γύρω περιοχής να πουλήσουν τα προϊόντα τους, έπρεπε να έχουν καλές σχέσεις με την ελληνική κοινότητα της πόλης. Στην ουσία, εξαρτώνται από αυτήν, όπως σημειώνει παραπάνω ο Στιβαρός. Γενικά η πίεση του οικονομικού αποκλεισμού των εμπόρων της αντίπαλης μερίδας ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη πρακτική[158], και διεξήγετο αθόρυβα, χωρίς να τραβήξει την προσοχή των Οθωμανών αξιωματούχων. Σε περίπτωση που οι εκάστοτε στοχευμένοι δεν άλλαζαν, τότε πέρα από τον οικονομικό αποκλεισμό, εφαρμόζονταν πιο σκληρές μέθοδοι, όπως καταστροφή της σοδειάς, του κοπαδιού ή του καταστήματος κάποιου ή ακόμα και ξυλοδαρμός[159], έπειτα πυρπόληση της οικίας του[160], και τέλος δολοφονία του ίδιου[161].

---

[156] Αναφέρεται στα χωριά Κρούσοβο, Ράντοβο, Βέτερνα, Λάτροβο, Καμαρέτο, Σάβιακο, Κιουπρή, Κουμλή, Μπαρακλή και Σπάτοβο.

[157] Στιβαρός Γεώργιος, «Δεμίρ Ισσάριον», στο *Μακεδονικόν Ημερολόγιον*, Παμμακεδονικός Σύλλογος Αθηνών, εν Αθήναις, 1910, σ. 212.

[158] Την δύναμη του οικονομικού αποκλεισμού των Ελλήνων των Σερρών προς τους εξαρχικούς εμπόρους και αγρότες από τα βορειότερα χωριά, οι οποίοι τελικά άλλαξαν πλευρά, παραθέτει ο Πέννας βλ. Πέννας Πέτρος, *Ιστορία των Σερρών από της αλώσεως αυτών υπό των Τούρκων μέχρι της απελευθερώσεως των υπό των Ελλήνων (1363-1913), Εκδ. δευτέρα βελτιωμένη και επηυξημένη*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρία Σερρών-Μελενίκου, Αθήναι, 1966, σ. 263-267. Βλ. Επίσης για την πόλη της Θεσσαλονίκης βλ. *Ο Μακεδονικός αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη. 1904-1908*, Τόμος Β', Αθήνα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2014, σ. 229-231.

[159] Για τον ξυλοδαρμό του Ρουμάνου δασκάλου στις Σέρρες από πατριαρχικούς Βλάχους της Κάτω Τζουμαγιάς βλ. Πέννας Πέτρος, *Τα Άνω Πορόια Σερρών. Το διαμάντι του Μπέλλες, Ιστορία και Λαογραφία*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Σερρών - Μελενίκου, Αθήνα, 1989, σ. 72. Για τον ξυλοδαρμό 4 πατριαρχικών προεστών στο σλαβόφωνο χωριό Ράντοβο από Βούλγαρους κομιτατζήδες βλ. *Επίσημα έγγραφα περί της εν Μακεδονία οδυνηρής καταστάσεως*, εν Κωνσταντινουπόλει, Οικουμενικό Πατριαρχείο, 1906, σ. 80-81.

[160] Για την πυρπόληση της οικίας του Έλληνα δασκάλου Αβραάμ Στεργίου στο σλαβόφωνο χωριό Ντελή Χασάν Βλ. Ζιώγας Παναγιώτης Χρ., *Γεώργιος Μ. Παπαηλιάκης και Άνω Πορροϊα Σερρών*, Θεσσαλονίκη, 2015, σ. 142, και Πέννας Πέτρος, *Ιστορία των Σερρών από της αλώσεως αυτών υπό των Τούρκων μέχρι της απελευθερώσεως των υπό των Ελλήνων (1363-1913), Εκδ. δευτέρα βελτιωμένη και επηυξημένη*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρία Σερρών-Μελενίκου, Αθήναι, 1966, σ. 277. Σημειωτέον ότι, ο συγκεκριμένος δάσκαλος συμμετείχε στην πολιτοφυλακή της ελληνικής Μονής Μπουτκόβου και είχε φυλακιστεί γι' αυτό. Βλ. Πέννας, 1989, ό.π., σ. 85 καθώς και *Ο Μακεδονικός αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη. 1904-1908*, Τόμος Β', Αθήνα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2014, σ. 206.

[161] Παρόλο που οι παραπάνω ανταγωνισμοί λάμβαναν χώρα στην επαρχία, αυτό δεν σημαίνει ότι τα μέσα της κάθε μερίδας ήταν περιορισμένα. Τρανό παράδειγμα αποτελεί η βουλγαρική πυριτιδαποθήκη που ανακαλύφθηκε στο χωριό Ρούπελ από τον Οθωμανικό Στρατό στα τέλη του 1906. "*Ήτοι 75 βόμβας εκ δυναμίτιδος μικρού σχήματος, 75 τοιαύτας μεγάλου σχήματος, μίαν πυρπολικήν μηχανήν, ετέραν ηλεκτρικήν τοιαύτην, 65 χιλιόγραμμα δυναμίτιδος, μίαν οκάν μελινίτιδος, 15 όπλα Μάνλιχερ μετά 1500 φυσιγγίων, 9 όπλα Βερδάν, εννέα έτερα άλλης ολκής μετά μεγάλου αριθμού μικρών φυσιγγίων. Άμα δε πλήθος θρυαλλίδων, ηλεκτρικών συρμάτων κτλ. Πάντα ταύτα είχον μετακομισθή εκ Βουλγαρίας επί σκοπώ ανατινάξεως της γέφυρας του σιδηροδρόμου Δεμίρ Χισσάρ και των ελληνικών καταστημάτων της πόλεως ταύτης και των Σερρών.*" «Επιθεώρησις Ξένου Τύπου», *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, έτος ΚΖ' (1907), σ 63.

Μία ακόμη περίπτωση οικονομικού αποκλεισμού στη περιοχή του Ντεμίρ Χισάρ και του Μελενίκου, όπου δρούσε ο κομιτατζής Γιάνε Σαντάνσκι, μας παραθέτει ο Γκισδαβίδης: "*Αφ' ότου οι Βούλγαροι επέβαλαν τον οικονομικόν αποκλεισμόν η ζωή όλων, καταντά ήδη ανυπόφορος. Οι ανθρακοποιοί εσταμάτησαν από φόβο και δεν επήγαιναν να εργασθώσι. Οι ξυλοκόποι δεν ετολμούσαν να πλησιάσουν εις το δάσος να κόψουν ξύλα δια να τα κατεβάζουν εις την αγοράν και να τα πωλήσουν. Ο Σαντάσκη απηγόρευε τους Βούλγαρους να συναλλάσωνται με τους Γραικούς.* [...] *Οι ίδιοι εργάται είτε Αθίγγανοι, είτε Βούλγαροι, είτε Βλάχοι είναι, στεναχωρούνται με τον αποκλεισμόν που επέβαλεν εκεί το Βουλγαρικόν κομιτάτον, διότι έχαναν τη δουλειά τους, το ψωμί τους. Αι ομάδες αυτών ωπλισμέναι περιτρέχουν τα χωριά και εφαρμόζουν τα αντίποινα. Αι Βουλγαρίδες οργιάζουν και αυταί μαζί με τους άνδρας.*"[162]

Έτσι, δεν ήταν λίγοι οι χωρικοί που άλλαζαν στρατόπεδο λόγω των οικονομικών πιέσεων. Σε τέτοιου είδους πιέσεις, οι πατριαρχικοί συνήθως προστάτευαν τους εαυτούς τους κάνοντας καταγγελίες στην τοπική χωροφυλακή για την απομάκρυνση των βουλγαρικών συμμοριών, καθώς δεν υπήρχαν ελληνικά ένοπλα σώματα στη περιοχή του Ντεμίρ Χισάρ μέχρι το 1906[163]. Μετά το 1906 στερεώθηκε και επεκτάθηκε το ελληνικό δίκτυο στο σαντζάκι των Σερρών, οπότε και εμφανίστηκαν τόσο ολιγάριθμα ένοπλα σώματα, όσο και πολιτοφύλακες σε πατριαρχικά χωριά. Ωστόσο, ακόμη και η εμφάνισή τους δεν ανέκοψε την πληθώρα των αντίστοιχων βουλγαρικών.

Πέρα από τον οικονομικό αποκλεισμό στο εμπόριο, έστω και αν ήταν μικρής κλίμακας, η πίεση προς τους χωρικούς μέσω της οικονομικής οδού εκφραζόταν και με έναν ακόμη τρόπο, πιο άμεσο από τον παραπάνω. Στον καζά του Ντεμίρ Χισάρ υπήρχαν πολλά χωριά τα οποία ήταν τσιφλίκια[164], και η διαχείρισή τους δίνονταν σε έναν ενοικιαστή ή αγοραστή. Είναι ευνόητο ότι εάν ο διαχειριστής του τσιφλικιού ήταν εξαρχικός ή πατριαρχικός, τότε φρόντιζε και το χωριό που βρισκόταν στην γη που διαχειριζόταν να γίνει μέρος της πλευράς που υποστήριζε.

Έτσι, για παράδειγμα, στην ενοικίαση του τσιφλικιού Τζουμά Μαχαλέ, νοτίως των Άνω

Όσον αφορά έναν εμπορικό αποκλεισμό που επέβαλε ο Σαντάνσκι, είναι γνωστό ότι οι δύο πρώτες παραβάσεις θα είχαν χρηματικό πρόστιμό, αλλά η τρίτη θα είχε ως ποινή το θάνατο. Βλ. Μπάκας Ιωάννης Θ., *Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 272.

[162] Γκισδαβίδης Αποστόλος Κ., *Σελίδες του Μακεδονικού ελληνισμού. Το Μελένικον ως φωτοδότρα πηγή πολιτισμού, Μελέτη λαογραφική και ιστορική*, Τόμοι Β' & Γ', Θεσσαλονίκη, 1959, σ. 200.

[163] ΑΥΕ, Φ. 1905, υπ. αρ. 843/24-11-1905, Προξενείου Θεσσαλονίκης.

[164] Ο Κάντσοφ σημειώνει το 1891 δεκαεννέα χωριά ως τσιφλίκια καθ' ολοκλήρου, ένα δε κατά το ήμισυ και άλλο ένα κατά το 1/3. Βλ. Kanchov Vasil, "Patuvane po dolinite na Struma, Mesta i Bregalnica, Bitolsko, Prespa i Ohridsko", v *Izbrani proizvedeniya*, Tom 1, Sofiya, 1970, σ. 108-110. Μερικές πληροφορίες για την οικονομική δομή ενός τυπικού οθωμανικού χωριού και τη περίπτωση του τσιφλικιού βλ. Ιναλτζίκ Χαλίλ, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η κλασσική εποχή, 1300-1600*, εκδ. Αλεξάνδρεια, 3η έκδοση, Αθήνα, σ. 391-421.

Ποροΐων, ο Μπάκας σημειώνει το εξής περιστατικό: "*Μεγάλες ιδιοκτησίες (τσιφλίκια) με ολόκληρα χωριά, ανήκουσες σε πλούσιους Σερραίους που διέμεναν κυρίως στην Αθήνα ή στην Θεσσαλονίκη εκμισθώνονταν από Βούλγαρους με αποτέλεσμα να παρασύρονται οι κάτοικοι και οι εργαζόμενοι σε αυτά και να εκβουλγαρίζονται. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του χωριού Τζουμαγιά μαχαλά της περιφέρειας Δεμίρ Ισάρ, ιδιοκτησίας του διαμένοντος στην Αθήνα Σερραίου, Δημοσθένους Χατζηλαζάρου. Το τσιφλίκι αυτό έκτασης 15.000 στρεμμάτων, βρισκόταν κάτω από τη σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης-Σερρών στο κέντρο της μεγάλης πεδιάδας και κοντά στο χωριό Μπούτκοβο. Στην περιοχή δεν υπήρχαν άλλα πατριαρχικά χωριά και έτσι αυτό είχε επίκαιρη θέση, γιατί συγκέντρωνε καλλιεργητές από τα γύρω χωριά και θα μπορούσε να ασκήσει μεγάλη επίδραση στην περιοχή. Ο Χατζηλαζάρου εκμίσθωνε το τσιφλίκι του, μέσω πληρεξούσιου στις Σέρρες, πολλές φορές σε Βούλγαρους, με κίνδυνο το χωριό να παρασυρθεί στο σχίσμα, όπως συνέβη το 1901 όταν το τσιφλίκι νοικιάστηκε από τους εκ Πορροΐων σχισματικούς αδελφούς Δημτσαίους. Το ελληνικό προξενείο Σερρών ενήργησε αργότερα, το 1910, ώστε το τσιφλίκι αυτό να μην εκμισθωθεί ξανά στους Βούλγαρους, παρεμβαίνοντας στον ιδιοκτήτη του και προτείνοντας νέο εκμισθωτή.*[165]"

Από το παραπάνω απόσπασμα φαίνεται η δύναμη του ιδιοκτήτη ή διαχειριστή ενός τσιφλικιού επί των χωρικών που ζούσαν σε αυτό. Έτσι, από τις πληροφορίες που παραθέτει ο Περικλής Αργυρόπουλος στα απομνημονεύματά του, γνωρίζουμε προς τα μέσα του 1905 την πρωτοβουλία για την αγορά μιας ομάδας μικρών χωριών-τσιφλικιών κατά μήκος του στενωπού του Ρούπελ[166] με σκοπό να δημιουργηθεί ένας φραγμός στις βουλγαρικές συμμορίες εδραιώνοντας την ελληνική επιρροή και εκεί[167]. Την αγορά θα έκανε ο πλούσιος Έλληνας Χατζηλαζάρου, ο οποίος ήταν ιδιοκτήτης διάφορων άλλων τσιφλικιών στη περιοχή, όπως το Λάτροβο και το Τζουμά-Μαχαλέ. Ωστόσο, πιθανότατα αυτή η κίνηση να μην προχώρησε, καθώς τα συγκεκριμένα χωριά παρέμειναν στη δικαιοδοσία της Εξαρχίας μέχρι το 1913[168].

Αντίστοιχα, το 1909 σημειώνεται το σχέδιο αγοράς τσιφλικιών με χρήματα του Ελληνικού

[165] Μπάκας Ιωάννης Θ., *Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 237-238.

[166] Στο φύλλο χάρτη του Λιθογραφείου Κοντογόνη με τίτλο "Θεσσαλονίκη" και εκδοθέν το 1910 αναφέρονται ως "*Ορμάν Κολέ τσιφλίκια*". Στις επιστολές σημειώνονται τα χωριά Hodza-Chiflik, Tr'nkov-Chiflik, Srenkov-Chiflik, και Ντραγκοτίν.

[167] Βλ. Αργυρόπουλος Περικλής, *Ο Μακεδονικός Αγών (Απομνημονεύματα)*, Αθήνα, 1961, σ. 61-62, 66-67 καθώς και 70-71.

[168] Αυτό μαρτυρείται από την απουσία αναφορών από την Μητρόπολη Μελενίκου, την απουσία σχετικών δοσοληψιών των χωριών αυτών με το Ελληνικό Προξενείο Σερρών καθώς και με βάση διάφορα τις περιόδου.

Προξενείου Σερρών, τα οποία επρόκειτο να εποικιστούν από οικογένειες ορθόδοξων Λαζών από τον Πόντο[169]. Μπορεί να μην είχαν καμία σχέση με τον ελληνισμό, αλλά η σύνδεσή τους με το Οικουμενικό Πατριαρχείο αρκούσε ώστε να υποστηρίξουν τα ελληνικά συμφέροντα, όπως συνέβη με τους πατριαρχικούς Ρομά του Ντεμίρ Χισάρ.

Υπήρχαν, όμως, και ορισμένες περιπτώσεις κατά τις οποίες οι χωρικοί ξέφευγαν από την επιρροή των ιδιοκτητών των τσιφλικιών τους, όπως για παράδειγμα οι χωρικοί του χωριού Μπαχτιάρ (νοτίως της Βέτερνα). Ενώ και αυτό το τσιφλίκι ήταν κτήμα του Χατζηλαζάρου, οι σλαβόφωνοι χωρικοί κατά την απογραφή του 1905 δηλώθηκαν ως Βούλγαροι. Ο Αργυρόπουλος γράφει σχετικά με αυτό το γεγονός: "*Σήμερα ελάβαμεν γράμμα από το Μπαχπάρι* [sic] *(κτήμα των Χατζηλαζαρέων), όπου μας λέγει ο επιστάτης ότι όλοι οι χωρικοί εγράφησαν Βούλγαροι εξαρχικοί. Είναι λυπηρόν τόσον μάλλον, καθ' όσον ήτο εύκολον να εμποδισθή. Διάδοσις μόνον ελληνικού σώματος εκεί πλησίον θα έφθανε δια να γραφούν όλοι Έλληνες. Εις Γιάνες επίσης εγράφησαν όλοι Βούλγαροι. Εκεί δεν ήτο δυνατόν να εμποδισθή. Το Κιλκίτσι είναι πάρα πολύ πλησίον.*[170]"

4.2 - Ο εκπαιδευτικός τομέας στα πλαίσια του οικονομικού

Στα πλαίσια του οικονομικού τομέα εντασσόταν και η εκπαιδευτική δραστηριότητα. Οι κοινότητες ακολουθούσαν την εκάστοτε παράταξη, πέρα από τα οικονομικά οφέλη, και για τα αντίστοιχα εκπαιδευτικά, δηλαδή για τη δυνατότητα συντήρησης ενός σχολείου, το μισθό των δασκάλων κ.ο.κ. από τα εθνικά δίκτυα. Επιπλέον, εάν τα ανώτερα ιδρύματα σε μια περιοχή, όπως οι αστικές σχολές, ήταν για παράδειγμα ελληνικά, τότε αυτό έπαιζε ρόλο στην ακτινοβολία του ελληνικού δικτύου στη συγκεκριμένη περιοχή.

Το Ελληνικό Προξενείο Σερρών καθώς και η Μητρόπολη Μελενίκου, στην οποία υπαγόταν ο καζάς Ντεμίρ Χισαρ, στήριζαν χρηματικά τους δασκάλους, τους ιερείς, καθώς και πολλούς χωρικούς, όταν οι πατριαρχικές κοινότητες αδυνατούσαν[171]. Ο κομιτατζής Σαντάνσκι γνωρίζοντας την σημασία της Μητρόπολης Μελενίκου στην διατήρηση των ελληνικών εθνικών συμφερόντων της περιοχής, προχώρησε μεταξύ 1ης και 2ης Μάιου 1907 στη καταστροφή μεγάλου μέρους του κτημάτων των Ελλήνων της πόλης, γεγονός που τους κατέστρεψε οικονομικά[172],

[169] Λευκοπαρίδης Ξ, *Στρατηγού Π. Γ. Δαγκλή, Αναμνήσεις – Έγγραφα – Αλληλογραφία, Το Αρχείον του*, Τόμος Α', Αθήναι, 1965, σ. 380-381.
[170] Αργυρόπουλος, 1961, ό.π., σ. 71.
[171] Στο βιβλίο του Λεβέντη Στέργιου Ν., *Η εκπαίδευση στο Βαμβακόφυτο Σερρών (1894-2010)*, Βαμβακόφυτο, 2010, παρατίθενται διάφοροι κατάλογοι σχετικά με τα χρηματικά βοηθήματα που λάμβαναν οι πατριαρχικοί ιερείς και οι Έλληνες δάσκαλοι από το Ελληνικό Προξενείο Σερρών και την Μητρόπολη Μελενίκου στις σελίδες 37 & 39 καθώς υπάρχει και μια λίστα των υπότροφων μαθητών από ορισμένα χωριά βλ. σ. 41.
[172] Εκκλησιαστική Αλήθεια, αρ. 27 (1907), 4-5-1907, σ. 367-368.

οδήγησε πολλούς να μεταναστεύσουν και έφθασε την Μητρόπολη σε τέτοιο σημείο, ώστε ο Μητροπολίτης ζητούσε διάφορα χρηματικά βοηθήματα από τον Περικλή Αργυρόπουλο[173]. Όμως ακόμα και πριν γίνουν αισθητά τα σημάδια από την οικονομική καταστροφή των Ελλήνων του Μελενίκου το Μάιο του 1907, οι πατριαρχικές κοινότητες στη περιοχή μάλλον είχαν ήδη μαραζώσει οικονομικά. Τρανό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της πυρπόλησης του πατριαρχικού ναού των Άνω Ποροΐων στις αρχές του Μαΐου 1907. Μετά την πυρπόλησή του, ούτε η πατριαρχική κοινότητα του χωριού, ούτε η Μητρόπολη Μελενίκου δεν μπορούσε να βρει τα χρήματα (300 λίρες) για την ανοικοδόμηση της εκκλησίας, αλλά συγκροτήθηκε επιτροπή για τη διεξαγωγή ενός εράνου[174]. Επιπλέον, από τις 4 εκκλησίες του χωριού η πατριαρχική κοινότητα είχε περιέλθει σε τέτοια παρακμή, ώστε είχε την κυριότητα μόλις ενός ναού, δηλαδή του προσφάτως πυρποληθέντος, ενώ η εξαρχική τριών[175].

4.3. - Ο παράγοντας των ένοπλων δυνάμεων (άμυνας-τρομοκρατίας)

Η αναφορά κατά το παραπάνω περιστατικό σε ένα ελληνικό ένοπλο σώμα σχετικά με την επιλογή "εθνικού στρατοπέδου" από μέρος των χωρικών φανερώνει των ρόλο των ένοπλων σωμάτων εκείνη την περίοδο. Ήδη από τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του 1890 είχαν αρχίσει οι Βούλγαροι να οργανώνονται, προωθώντας την ένοπλη πίεση για την επίτευξη των συμφερόντων τους. Οι Έλληνες άργησαν πολύ να αντιδράσουν. Ελλείψει ενός δικτύου, χρημάτων, πρόθυμων ατόμων κ.ο.κ, μόλις στα μέσα του 1905 μπόρεσε η ελληνική πλευρά να κάνει τα πρώτα της βήματα στο σαντζάκι Σερρών. Το μόνο που κατάφεραν τα ολιγάριθμα ελληνικά σώματα ήταν απλά να προστατέψουν τις πατριαρχικές κοινότητες, κρατώντας σε αυτές όσους μπορούσαν. Στη περίπτωση της περιοχής του Ντεμίρ Χισάρ, όσο περνούσε ο καιρός όλο και περισσότεροι σλαβόφωνοι ακολουθούσαν την Εξαρχία.

Αναφορικά με την μορφή των ένοπλων σωμάτων είτε επρόκειτο για απλούς πολιτοφύλακες, είτε για περιοδεύουσες συμμορίες. Η βασική διαφορά των δύο περιπτώσεων είναι ότι, από τη μία, οι πολιτοφύλακες ήταν ντόπιοι κάτοικοι που επιστρατεύονταν από την εκάστοτε μερίδα για να λειτουργήσουν ως ένα αμυντικό σώμα, συνήθως προστατεύοντας μια εκκλησία, ή

[173] Αργυρόπουλος Περικλής, *Ο Μακεδονικός Αγών (Απομνημονεύματα)*, Αθήνα, 1961, σ. 68-69.

[174] Ζιώγας Παναγιώτης Χρ., *Γεώργιος Μ. Παπαηλιάκης και Άνω Πορρόϊα Σερρών*, Θεσσαλονίκη, 2015, σ. 132-137.

[175] Βλ. όπως παρατίθεται η επιστολή του Μητροπολίτη Μελενίκου προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη: Πέννας Πέτρος, *Τα Άνω Πορόια Σερρών. Το διαμάντι του Μπέλλες, Ιστορία και Λαογραφία*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Σερρών - Μελενίκου, Αθήνα, 1989, σ. 76-77. Περισσότερες πληροφορίες για τις εκκλησίες του χωριού βλ. Strezov Georgi, *Dva Sandzakya ot Iztochna Makedoniya, Periodicno spisanie na Bulgarskoto knizhovno druzhestvo v Sredec*, kn. XXXVI, 1891, σ. 857-858 καθώς και Kanchov Vasil, "Patuvane po dolinite na Struma, Mesta i Bregalnica, Bitolsko, Prespa i Ohridsko", v *Izbrani proizvedeniya*, Tom 1, Sofiya, 1970, σ. 106-107.

ένα σχολείο.“*Οι Έλληνες όλα τα μέσα εχρησιμοποιούσαν, είτε δια να βγάλουν πολιτοφυλακήν, ή να φυλάττουν τας διαβάσεις, είτε να επιτραπή να κόψουν ξύλα, ή να μεταφέρουν εμπορεύματα εις ξένας αγοράς, ή να μεταφέρουν εργάτας δια να περιποιώνται τα κτήματά τους...*” γράφει ο Γκισδαβίδης σχετικά με την απάντηση των Ελλήνων στις οικονομικές πιέσεις των Βουλγάρων. Συνήθως, η παρουσία πολιτοφυλάκων σε ένα χωριό φανερώνει ότι είναι οργανωμένο για να αποκρούσει τυχόν επιθέσεις από τις αντίπαλες μερίδες. Το επόμενο βήμα ήταν να συσταθεί μια περιοδεύουσα συμμορία, η οποία επρόκειτο να δράσει πέρα από τα όρια του εκάστοτε χωριού[176].

Σε αυτό το σημείο, όμως, υπάρχει ένα ζήτημα. Ενώ συνήθως οι πολιτοφύλακες έπαιζαν προστατευτικό ρόλο, οι περιοδεύουσες συμμορίες συχνά πέρα από τη προστασία, επιβάλλονταν σε χωριά που δεν ήταν φιλικά προσκείμενα προς τη μερίδα που αυτές αντιπροσωπεύαν. Συνεπώς, μια λεπτή γραμμή χώριζε την άμυνα από την επίθεση. Έτσι, για παράδειγμα, η παρουσία 6 πολιτοφυλάκων της πατριαρχικής κοινότητας στο σλαβόφωνο χωριό Ντελή Χασάν στα τέλη του 1905 ήταν μάλλον περισσότερο αμυντική παρά επιθετική, μιας που μεταξύ άλλων είχε αναλάβει τη φύλαξη της Μονής Μπουτκόβου. Αντίθετα, η δράση του ένοπλου σώματος του Στέργιου Βλάχμπεη στα εξαρχικά χωριά βορείως του Μπέλες κατά τα τέλη του 1906 μέχρι τις αρχές του 1907, η οποία προκάλεσε την επανένταξη του χωριού Μίτινο στο Πατριαρχείο, ήταν μάλλον μια πράξη επιβουλής, καθώς δεν σημειώθηκε άλλοτε καμία προθυμία εκ μέρους των κατοίκων να ακολουθήσουν την ελληνική πλευρά[177].

4.4. Ο ρόλος των κοινωνικών ομάδων

Αλλά πώς ακριβώς εκφραζόταν η τοποθέτηση της κάθε κοινότητας απέναντι στους εθνικούς ανταγωνισμούς; Για να κατανοήσουμε την δράση μιας κοινότητας, θα μπορούσαμε να χωρίσουμε τα μέλη της σε δύο βασικές ομάδες. Από τη μία, είναι η άρχουσα τάξη της: ο πρόεδρος, οι ολίγοι

---

[176] Σχετικά μ' αυτό Ο Γκισδαβίδης συμπληρώνει λίγο παρακάτω: “*Οι Μελενίκιοι δεν ζώσι καλά. Σχηματίζουν ομάδας, τας οπλίζουν για να αντιδράσουν και αυτοί αναλόγως. Καίουν χωριά οι Βούλγαροι, ληστεύουν, θα κάμουν και αυτοί τα ίδια. "Πάσαλος πασάλω εκκρούεται". Άλλοι φυλάττουν τας διόδους, άλλοι τ' απόκεντρα μέρη. Δια ξύλα θα φροντίσουν οι ίδιοι και θα γεμίση η αγορά από όλα...*” Γκισδαβίδης, 1959, ό.π., σ. 200.

[177] Σημειωτέον ότι κατά τη μετανάστευση διάφορων ελληνικών ή ελληνιζόντων πληθυσμών το 1913 από τις παραπάνω περιοχές που ενσωματώθηκαν στη Βουλγαρία, ενώ υπήρξαν πολλοί που μετανάστευσαν από το Μελένικο, το Πέτριτς, το Στάρτσοβο και άλλα χωριά, δεν σημειώνονται πληθυσμοί από τα χωριά που επανέφερε ο Βλάχμπεης στη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείο στα τέλη του 1906. Το γεγονός, δε, ότι τα χωριά ήταν “*σχισματικά από δεκαετίας*”, μαζί με την απουσία εγγράφων σχετικά με δοσοληψίες των κατοίκων με το Προξενείο Σερρών, όπως συνέβαινε με άλλα χωριά που είχαν ελληνόφιλους πυρήνες, δείχνει ότι μάλλον η υπαγωγή αυτών των χωριών στο Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν έγινε ειρηνικά. Άλλη μία απόδειξη είναι η συμπεριφορά των κατοίκων της Τοπόλνιτσας 7 χρόνια μετά: όταν το χωριό τελικά ενσωματώθηκε στην Ελλάδα, οι κάτοικοι πήραν όλα τα υπάρχοντά τους και εγκαταστάθηκαν πέραν των ελληνικών συνόρων, λίγα χιλιόμετρα βορειότερα, σε βουλγαρικό έδαφος, όπου υπάρχει ακόμη και σήμερα το ομώνυμο χωριό.

προεστοί[178] που όριζαν τις αποφάσεις μιας κοινότητας και διάφοροι έμποροι, οι οποίοι μπορούσαν μέσω της οικονομικής τους δύναμης να επηρεάσουν έμμεσα την κοινότητα. Από την άλλη, ήταν οι πολυάριθμοι χωρικοί. Βυθισμένοι σε μια οικονομική δυσπραγία και κατ' επέκταση ανίκανοι σε μεγάλο βαθμό να ορίσουν και να προωθήσουν τα δικά τους συμφέροντα, ακολουθούσαν τα κελεύσματα της πλειοψηφίας των παραπάνω παραγόντων, όποια κι αν ήταν αυτά. Γίνεται, λοιπόν, κατανοητό, γιατί οι κοινότητες άλλαζαν μεριά κάθε τόσο. Στην ουσία, οι λιγοστές καίριες θέσεις της άρχουσας τάξης της εκάστοτε κοινότητας ήταν αυτές που άλλαζαν χέρια, και μαζί με αυτή όλο το σύνολό της[179]. Αυτοί που στρέφονταν εναντίον τους, γνώριζαν ότι χωρίς αυτούς, μπορούσαν να χειραγωγήσουν όπως επιθυμούν το ακέφαλο σώμα της κοινότητας, δηλαδή το πλήθος των χωρικών. Σίγουρα, όμως, δεν μπορούσε ένας εξαρχικός προεστός απλά να γίνει πρόεδρος ενός εξ ολοκλήρου ελληνόφιλου χωριού. Ακόμη και να γινόταν, σύντομα θα αντικαθίστατο, μιας που θα έπρεπε πάντα να υπάρχουν κάποιοι να τον στηρίζουν συνειδητά, πέρα από τον οικονομικό αποκλεισμό ή και τις πιέσεις ένοπλων σωμάτων. Αυτοί, μπορεί να ήταν μερικές οικογένειες[180], ένας δάσκαλος, ένας ιερέας, μερικοί έμποροι, μερικοί προεστοί, μέχρι και ένα ολόκληρο δίκτυο. Για παράδειγμα, μετά την αποσύνθεση της ρουμανικής κοινότητας των Άνω Ποροΐων σε νομικό πλαίσιο (μάλλον λόγω πίεσης από τον Βλάχμπεη) το 1907, είναι ευνόητο ότι παρέμειναν φιλορουμανικές εστίες στο χωριό. Αυτοί ήταν που συνεργάστηκαν με τους Βούλγαρους στην

[178] Συναντώνται με διάφορα ονόματα κατά τόπους. Μερικά απ' αυτά είναι: τσορμπατζήδες, κοτζαμπάσηδες, δημογέροντες κ. ά. Έχει ενδιαφέρον η περίπτωση της τάξης των Κυρατζήδων στο Μελένικο, οι οποίοι από απλοί μεταφορείς (κυρατζήδες) πού ήταν, απέκτησαν μεγάλη οικονομική δύναμη και έτσι ο τίτλος του κυρατζή κατέληξε να έχει ίση αξία με αυτόν του τσορμπατζή βλ. Βλάχος Ιωάννης, "Ο Μακεδονικός Αγών εις την περιοχήν Μελενίκου (Εκθέσεις Μητροπολιτών Ειρηναίου και Αιμιλιανού)", στα *Σερραϊκά Χρονικά*, τομ. Η', Αθήνα, 1979, σ. 139.

[179] Η σημασία του ρόλου των προκρίτων σχετικά με την υπαγωγή μιας κοινότητας στα εθνικά στρατόπεδα, φανερώνει την αιτία που σημειώνονται τόσοι φόνοι προκρίτων εκείνη τη περίοδο. Αυτό αποδεικνύουν διάφορες λίστες δολοφονημένων πατριαρχικών από τους κομιτατζήδες, τις οποίες εξέδιδε κάθε τόσο το Οικουμενικό Πατριαρχείο, προκειμένου να παρουσιάσει τους οπαδούς της Εξαρχίας ως επικίνδυνους στην Οθωμανική διοίκηση. Ένα παράδειγμα, αποτελεί ο *Κατάλογος των υπό των οργάνων του Βουλγαρικού Κομιτάτου Δολοφονηθέντων Ορθοδόξων εν Μακεδονία και Θράκη κατά τα τελευταία πέντε έτη, μετά παραρτήματος σχετικών τινών εγγράφων,* Πατριαρχικό Τυπογραφείο, εν Κωνσταντινουπόλει, 1904, στον οποίο σημειώνονται τρεις φόνοι προκρίτων από το χωριό Σάβιακο, ένας φόνος του μουχτάρη του Κρουσόβου, δύο φόνοι προκρίτων από τη Τσέρβιστα και ένας φόνος πρόκριτου του χωριού Πιρίν, όλα χωριά του καζά Ντεμίρ Χισάρ, ενώ κανένας από άλλα επαγγέλματα. Λιγότερο συχνά, σημειώνονται και δολοφονίες χωρικών, οι οποίοι είτε όντως δολοφονήθηκαν από κομιτατζήδες καθώς δεν υπάκουσαν στις εντολές τους, είτε επρόκειτο για Έλληνες αντάρτες, οι οποίοι παρουσιάζονται στους καταλόγους ως έμποροι, αγρότες, ανθρακοπώλεις κ.ά., για να μην φανεί στην Οθωμανική διοίκηση η υπόθαλψη εγκλημάτων από μεριάς των πατριαρχικών.

[180] Διαβάζουμε σχετικά από ένα τηλεγράφημα του Πρόξενου Σερρών Αντώνιου Σακτούρη με ημερομηνία 10 Μαΐου 1907 ότι, μεταξύ άλλων: "*Ετέρα συμμορία ευρίσκετο εν τω χωρίω Κρουσόβω του καζά Δεμίρ-Ισάρ, κρυπτομένη εν τη οικία του φανατικωτάτου Βούλγαρου. Ο στρατός επολιόρκησε το χωρίον, αλλ' η συμμορία, ως συνήθως κατώρθωσε να διαφύγη.*" Βλ.Λαούρδας Β., Πέννας Π., "Ο Μακεδονικός Αγών εις την περιοχήν των Σερρών κατά το 1907 (Εκθέσεις του προξένου Σαχτούρη)", στα *Σερραϊκά Χρονικά,* τομ. Γ', Αθήνα, 1959, σ. 59.

πυρπόληση του πατριαρχικού ναού στο χωριό λίγο αργότερα και πάλι αυτοί έλαβαν ξανά κρατική υπόσταση μετά τη διακήρυξη του Συντάγματος των Νεοτούρκων τον Ιούλιο του 1908[181].

4.5. Ο ρόλος των δασκάλων

Οι δάσκαλοι ήταν τα όργανα της εθνικής προπαγάνδας που συνόδευαν τις αλλαγές στρατοπέδων[182]. Αυτοί ήταν συνδεδεμένοι με το αντίστοιχο εθνικό δίκτυο, οπότε λειτουργούσαν ως πυρήνες που στήριζαν την ενδυνάμωση του με κάθε μέσο όπου στέλνονταν και έφερναν τους χωρικούς κοντά στην εθνική προπαγάνδα που αντιπροσώπευαν. Χαρακτηριστική είναι η δράση του Χρήστο Κούσλεφ στα Κάτω Πορόια, ο οποίος σε συνεννόηση με το ευρύτερο βουλγαρικό δίκτυο, τοποθετήθηκε εκεί και οργάνωσε τη περιοχή: “"*Στα αρχή του σχολικού έτους 1900/1901 πήγα στο Κιλκίς, απ' όπου και είχα διοριστεί διευθυντής του σχολείου στα Κάτω Πορόια. Διορίστηκα* (αυτή τη φορά) *από τον δήμο Σερρών. Στα Πορόια έμεινα μέχρι τις διακοπές. Εδώ ήμουν ηγέτης στην περιοχή των Ποροΐων. Σχεδόν σε όλα τα χωριά είχαν εγκατασταθεί επιτροπές* (κομιτάτα) *με εξαίρεση τα χωριά Λιπούς και Τοντορίτς. Η Ράμνα είναι βλάχικο χωριό. Υπήρχαν κανονισμοί, καταστατικά τα οποία είχαν σταλθεί σε όλα τα χωριά. Σε κάθε χωριό διορίζονταν* (οι κατα τόπους) *πρόεδροι και σύμβουλοι. Συγκεντρώνονταν οι εισφορές από τα μέλη. Υπήρχαν αγγελιοφόροι. Οι οικειοθελείς παροχές προσδιορίστηκαν από το ηγετικό σώμα. Ρώτησα τον πρόεδρο σε κάθε χωριό ποιός και πόσα* (χρήματα) *μπορεί να δώσει, και σύμφωνα με αυτά που μου έλεγαν αυτά τους επιβάλλονταν να συγκεντρώσουν. Υπήρχαν και συγκεκριμένοι τρομοκράτες. Είχα στα Κάτω Πορόια δύο, ένας εκ των οποίων ήταν ο Αλέξο Ποροϊλίατα*[183]*. Τους έστελνα σε άλλα χωριά και καμιά φορά*

---

[181] Μπάκας Ιωάννης Θ., *Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 51.

[182] Βλ. Γκισδαβίδης Αποστόλος Κ., *Σελίδες του Μακεδονικού ελληνισμού. Το Μελένικον ως φωτοδότρα πηγή πολιτισμού, Μελέτη λαογραφική και ιστορική*, Τόμοι Β' & Γ', Θεσσαλονίκη, 1959, σ. 208-209, όπου παρατίθεται η επιστολή του Μητροπολίτη Μελενίκου Αιμιλιανού προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο με ημερομηνία 27 Νοεμβρίου 1906, στην οποία αποτυπώνεται η ανάγκη Ελλήνων δασκάλων στα χωριά της περιφέρειας του Πέτριτς, τα οποία είχαν μόλις γίνει πατριαρχικά.

[183] Ο Αλέξο Νικολόφ Μάλτσεφ ή απλά Αλέξο Ποροϊλίατα ήταν ένας βούλγαρος επαναστάτης αρχικά και στη συνέχεια αρχηγός μιας συμμορίας από τα Κάτω Πορόια. Μία φιλελληνική παρουσίασή του δίνεται στο βιβλίο *Ο Μακεδονικός αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη. 1904-1908*, Τόμος Α', Αθήνα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2014, σ. 87, σημ. 2: "*Ο Ντόντσιο Ζλάτκοφ και ο Αλέξης των Πορροΐων ήταν οπλαρχηγοί της περιοχής όπως και ο Κώττας. Μισούσαν θανάσιμα την τουρκική εξουσία και βρίσκονταν σε έντονη αντίθεση με τους ηγετικούς κύκλους της Ε.Μ.Ε.Ο., τους σέβονταν όμως οι κάτοικοι της περιοχής τους. Η συμμετοχή τους στην εξέγερση* (του Σεπτεμβρίου 1902) *θεωρήθηκε ευκαιρία για αγώνα κατά της τουρκικής εξουσίας. Και οι δύο όμως, όπως και ο Κώττας, δεν συμφωνούσαν με τους φώνους κατά των Πατριαρχικών και των Ελλήνων.*" Η συνεχής παρομοίωση και των δύο με τον Κώττα, ο οποίος ενώ αρχικά ανήκε στην Ε.Μ.Ε.Ο., τελικά έδρασε με την ελληνική πλευρά, δείχνει τον τρόπο που θέλει ο συντάκτης να τους παρουσιάσει: Ως οπλαρχηγούς χωρίς ξεκάθαρη εθνική ταυτότητα, οι οποίοι έτρεφαν μια συμπάθεια για τους πατριαρχικούς και κατ’ επέκταση για τους Έλληνες, ενώ παράλληλα, μισούσαν τους ηγετικούς κύκλους της Ε.Μ.Ε.Ο., η οποία αντιπροσωπεύει την βουλγαρική κίνηση και στρέφονταν κατά των Τούρκων. Στην πραγματικότητα η δράση τους δεν είχε καμία σχέση με τον ελληνισμό. Η αντιπάθεια του Αλέξο απέναντι στην Ε.Μ.Ε.Ο., οφείλεται σε μία αντιπαράθεση με ορισμένους συμμορίτες του Γκότσε Ντέλτσεφ, γεγονός που τον πέταξε

και τους δύο μαζί. Αυτοί δεν προσέφευγαν στη βία, αλλά συνήθως παρείχαν βοήθεια[184]. *Συγκέντρωσα μόνο στα Κάτω Πορόια μόλις 120 λίρες. Από το Σούγκοβο λήφθηκαν 30 λίρες, από τη Μάτνιτσα 10, από τα Άνω Πορόια 150 κ.ά. Ακόμη δεν ήταν επιθυμητό να ζητήσουμε εισφορές από κάθε χωριό, για να μην θρηνήσουν κιόλας θύματα, αλλά οι συνδρομές λαμβάνονταν μόνο από τα μέλη και συγκεκριμένα από τους μυημένους στην οργάνωση*[185]." Μπορεί να είχαν την δύναμη κινήσουν τα νήματα και να συνεννοηθούν με ένοπλα σώματα, αλλά με την υπαγωγή, για παράδειγμα, μιας εξαρχικής κοινότητας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, οι εξαρχικοί δάσκαλοι και ιερείς, αποχωρούσαν, εκδιώκονταν ή δολοφονούνταν.

Όσον αφορά την ελληνική επιτροπή των Άνω Ποροΐων, αυτή συγκροτήθηκε μάλλον μεταξύ 1906-1907, οπότε δηλαδή ο Στέργιος Βλάχμπεης έδρασε στο χωριό, καθώς η παρουσία του έπρεπε να προϋποθέτει την παρουσία ενός δικτύου. Στις σημειώσεις του Δημοσθένη Φλωριά, γραμματέα του Ελληνικού Προξενείου Σερρών εκείνη τη περίοδο, προβλέπονται σε γενικές γραμμές οι ίδιες κινήσεις για τη δικτύωση μιας περιοχής: συμβούλια μελών, μοιρασμένες αρμοδιότητες στη κάθε ομάδα, κρυφά δικαστήρια με σκοπό να ακολουθούνται πιστά οι εντολές, έρανοι για τη συντήρηση του συστήματος κ.ά.. Στο ίδιο έγγραφο σημειώνεται η παρουσία ενός πράκτορα στα Πορόια, του Γεωργίου Παπαηλιάκη, γνωστού με το ψευδώνυμο Χρήστος Γεωργίου. «*Τον Παπαηλιάκη εβοήθησαν ουσιαστικά και αποτελεσματικά οι δύο Πορογιώτισσες δασκάλες, η Άννα Παπαθεοδώρου και η Μαρία Πέννα. Οι δύο αυτές νεαρές ακόμα τότε, εκτός από την παιδαγωγική των εργασία, με άκρατο ενθουσιασμό ανέπτυξαν και εξωσχολικά εξαίρετη δραστηριότητα. Εντεταγμένες και μυημένες στον Εθνικό αγώνα, εκτός άλλων ίδρυσαν κρυφό Σύλλογο για τη συλλογή εράνων υπέρ των Ανταρτικών Σωμάτων και την περίθαλψη όσων δρούσαν*

άδικα έξω από την οργάνωση, μετά το 1900. Αργότερα, εντάχθηκε στην αντίπαλη οργάνωση το Ανώτατο Μακεδονο-Αδριανουπολίτικο Κομιτάτο της Σόφιας. Όσον αφορά την "*μανία του να σκοτώνει Τούρκους*", αυτή επιβεβαιώνεται και από τον Αναστάς Γκ'ρτσέτο (Makedonski Nauchen Institut, 1927, ό.π., σ. 141). Πουθενά, όμως, δεν υπάρχουν πληροφορίες για κάποιου είδους συμπάθεια απέναντι στους Πατριαρχικούς. Αντιθέτως, ήταν στενός φίλος του Μιχαήλ Ποροϊλίατα από τα Άνω Πορόια, του οποίου "*μανία ήταν να σκοτώνει Βλάχους*" (ό.π., σ. 141).

184 Σχετικά με τη βοήθεια της ΕΜΕΟ προς τους χωρικούς διαβάζουμε: "*Στα χωριά που επικρατούσε η ΕΜΕΟ, επιδίωκε να ρυθμίζει τις οικονομικές σχέσεις μεταξύ τσιφλικάδων και κολίγων, εργοδοτών και εργαζομένων, καθώς και να εισπράττει το φόρο της δεκάτης. Προσπαθούσε να αντικαθιστά την τουρκική δικαστική εξουσία και εξωθούσε τους χωρικούς να μην απευθύνονται για τις διαφορές τους στα τουρκικά δικαστήρια ή στους εκπροσώπους του Οικουμενικού Πατριαρχείου, αλλά να απευθύνονται στους κατά τόπους αντιπροσώπους της. Παράλληλα, οργάνωσε εκτελεστική αστυνομία η οποία είχε τρομοκρατική δράση και εκτελούσε αμέσως κάθε ύποπτο για τους σκοπούς της οργάνωσης ή καθένα που δεν ακολουθούσε τις εντολές της ΕΜΕΟ.*" *Ο Μακεδονικός αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη. 1904-1908*, Τόμος Α', Αθήνα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2014, σ. 79.

185 *Materiyali za Istoriyata na Makedonskoto osvoboditelno dvizhenie, Dvizhenieto otsam Vardara i Borbata s Varhovistite, Po spomeni na Yane Sandanski, Chernyo Peev, Sava Mihailov, Hr. Kuslev, Iv. Anastasov Garcheto, Petr. Hr. Yurukov i Nikola Pushkarov*, Kniga VII, sobshtava L. Miletich, Sofiya, Makedonski Nauchen Institut, 1927, σ. 110-111.

στην περιοχή, κάτω από την καθοδήγηση των Οπλαρχηγών Στέργιου Βλάχμπεη και Αλεξάνδρου Ευρυθιώτη και γενικά σε άμεση επαφή με το Ελληνικό Προξενείο πρωτοστατούσαν σε κάθε εθνική εκδήλωση[186]*"*. Στις αρχές του 1908, το ελληνικό δίκτυο του σαντζακίου Σερρών κινούμενο με βάση τις εντολές του Δημοσθένη Φλωριά, γραμματέα του Ελληνικού Προξενείου Σερρών, είχε ορίσει ότι τα ένοπλα σώματα του Στέργιου Βλάχμπεη και του Αλέξανδρου Ευρυθιώτη θα κινούνται στη περιοχή του Ντεμίρ Χισάρ και του Μπέλες[187]. Όσον αφορά τη δράση των σωμάτων αυτών και του ελληνικού δικτύου των Άνω Poροΐων, αναφέρεται ότι: "*Το έργο των δύο Σωμάτων συνεπικουρούσε αποτελεσματικά και η συγκρότηση μέσα στα Πορόια Επιτροπής διεξαγωγής του αγώνα* [...]. *Η Επιτροπή δρούσε με βάση τις επίσημες οδηγίες του Προξενείου Θεσσαλονίκης, βοηθούσε στη διακίνηση όπλων και ιματισμού προς τη Ράμνα και σ' όλα τα τριγύρω χωριά, όπως τα Πλατανάκια* (Σούγκοβο)*, το Καλοχώρι* (Γκλαμπόφτσα)*, τη Μακρυνίτσα* (Μάτνιτσα) *κ.λ.π., και τις μετακινήσεις των Σωμάτων ή μεμονωμένων Ανταρτών, στους οποίους παρείχαν άσυλο ασφαλές*[188]." Οι εντολές που αφορούσαν το εθνικό έργο των δασκάλων, μπορούν να συνοψιστούν στις εξής:

«*Διδακτικόν προσωπικόν / Σύλλογος Διδασκάλων*

1ον) Να καταρτισθή υπό της διοικήσεως πρόγραμμα επί τη βάσει του οποίου να γίνωνται ομιλίαι σχετικαί του επαγγέλματος και πατριωτικαί. Το τοιούτον δύναται να γίνηται άπαξ της εβδομάδος. Εις έκαστον καθηγητήν και εκ των διδασκάλων εις τους δυναμένους αμφότερων των φύλων, ν' ανατεθή ειδικώς η διδασκαλία μαθήματος τινος εν είδει ομιλίας. [...]

4ον) Αι συνεδριάσεις και ομιλίαι δύνανται και πρέπει να γίνωνται από τούδε με τους καθηγητάς και διδασκάλους αμφότερων των φύλων της πόλεως και προαστίων. Κατά τας διακοπάς του θέρους δύνανταί να είναι συνεχέστεραι. [...]

6ον) Δέον να καταβληθή μεγάλη προσοχή όπως κατά το προσεχές σχολικόν έτος διορισθώσιν εις τα βουλγαρόφωνα χωριά οι άριστοι εκ των διδασκάλων και διδασκάλισσων. Να λείψη το άτοπον, όπερ συνέβη κατά το παρελθόν έτος, καθ' ό τα χωρία Εγρί Δερέ, Γκόρνιτσα, Σάβγιακον κλπ. Έμειναν σχεδόν άνευ διδασκάλων.

7ον) Επειδή εις τα βουλγαρόφωνα χωρία οι μισθοί είναι μικροί και οι καλοί διδάσκαλοι έχουσι φυσικώς και τας απαιτήσεις των, εν ανάγκη να συμπληρούνται οι μισθοί αυτών εκ του ταμείου

---

[186] Πέννας Πέτρος, *Τα Άνω Πορόια Σερρών. Το διαμάντι του Μπέλλες, Ιστορία και Λαογραφία*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Σερρών - Μελενίκου, Αθήνα, 1989, σ. 61.

[187] Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Λαούρδας Β., Πέννας Π., "Σημειώσεις και οδηγίαι Δημοσθένους Φλωριά", στα *Σερραϊκά Χρονικά*, τομ. Δ', Αθήνα, 1963, σ. 97-144.

[188] Πέννας, 1989, ό.π., σ. 88.

των εισφορών. [...]

9ον) Αι νηπιαγωγοί να διορισθώσι εις τα βουλγαρόφωνα χωρία.

10ον) Τα (εθνικά) *Κέντρα της Θεσσαλονίκης, Σερρών και Καβάλας να συνεννοούνται ως προς τον διορισμόν διδασκάλων εκ του ενός εις το έτερον Κέντρον.*

11ον) Οι διδάσκαλοι και διδασκάλισσαι να διέρχωνται τας εορτάς εις τα χωρία με τους χωρικούς και μαθητάς και να μην έρχωνται εις Σέρρας. Ιδίως εις τα σλαβόφωνα χωρία[189]».

4.6. - Ο ρόλος της Εκκλησίας

Ο καζάς του Ντεμίρ Χισάρ δεν αποτέλεσε εξαίρεση στον κανόνα καθώς και εδώ η εκκλησία χρησιμοποιήθηκε για να προωθήσει εθνικά συμφέροντα. Οι ιερείς χρησιμοποιούνταν, όπως και οι δάσκαλοι, ως όργανα των δικτύων στα οποία υπάγονταν. Η διαφορά μεταξύ δασκάλων και ιερέων είναι ότι οι πρώτοι ταξίδευαν από τόπο σε τόπο, ενώ οι ιερείς ήταν σε μεγάλο βαθμό ντόπιοι εκεί όπου συναντούνταν. Επιπλέον, οι μεν έδιναν πρώτα λογαριασμό στο Προξενείο Σερρών ή στις εκάστοτε κοινότητες, ενώ οι δε στην Μητρόπολη. Χαρακτηριστική είναι η δραστηριότητα δύο μοναστηρίων κοντά στο Ντεμίρ Χισάρ: της Μονής Μπουτκόβου και Μονής της Κούλας. Η Μονή Μπουτκόβου ήταν ένα μοναστήρι, υπαγόμενο στο Οικουμενικό Πατριαρχείο δίπλα σε ένα εξαρχικό χωριό, το Ντελή Χασάν. Η πατριαρχική μερίδα του χωριού μαζί με τη Μητρόπολη Μελενίκου συντηρούσε το μοναστήρι και ένα ελληνικό σχολείο, όμως τα μέλη της λιγόστευαν συνεχώς[190], ενώ η αντίστοιχη εξαρχική δυνάμωνε. Με σκοπό οι πατριαρχικοί να διασφαλίσουν την ασφάλεια της Μονής και του σχολείου είχαν οργανώσει μια ένοπλη 6μελή τσέτα[191] απέναντι στις επιθέσεις των κομιτατζήδων[192]. Μία από τις επιθέσεις έγινε και μαζί με πλήθος εξαρχικών χωρικών του Ντελή Χασάν[193]. Επιπλέον, ο ηγούμενος της Μονής το 1905 υπογράφει ως ένας από τους οργανωτές ενός 24μελούς ένοπλου σώματος που επρόκειτο να δημιουργηθεί στα Άνω

---

[189] Λαούρδας Β., Πέννας Π., "Σημειώσεις και οδηγίαι Δημοσθένους Φλωριά", στα *Σερραϊκά Χρονικά*, τομ. Δ', Αθήνα, 1963, σ. 114-115.

[190] Το 1912 με βάση τα στοιχεία του ελληνικού στρατού, η πατριαρχική μερίδα του χωριού αριθμούσε σε μόλις πέντε άτομα, ενώ με βάση την ελληνόφιλη στατιστική του Αθ. Χαλκιόπουλου μόλις δύο χρόνια πριν σημειώνονται 80 άτομα, σε συνολικό πληθυσμό γύρω στα 500.

[191] Πέννας Πέτρος, *Τα Άνω Πορόια Σερρών. Το διαμάντι του Μπέλλες, Ιστορία και Λαογραφία*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Σερρών - Μελενίκου, Αθήνα, 1989, σ. 85. Η παρουσία της ένοπλης ομάδας επιβεβαιώνεται και από ένα έγγραφο του Προξενείου Θεσσαλονίκης: Αρχείο Υπ. Εξωτερικών, Φ. 1905, υπ. αρ. 843/24-11-1905, Προξενείου Θεσσαλονίκης.

[192] Λαούρδας Β. – Πέννας Π., «Ο Μακεδονικός Αγών εις την περιοχήν των Σερρών κατά το 1907 (Εκθέσεις του Πρόξενου Σακτούρη» στα *Σερραϊκά Χρονικά*, Τομ. 3., Σέρρες, 1959, σ. 59 καθώς και ΑΜΘ, *Πρωτόκολλον της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλαμίκης του έτους 1908*, *446/ Μαΐου 22/ Δοηράνη*.

[193] Κάκκαβος Δημήτριος, *Απομνημονεύματα (Μακεδονικός Αγών)*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1972, σ. 120.

Πορόια. Μεταξύ των οπλιτών, σημειώνεται ένας Σάββας Κρίτζαλης με καταγωγή από την Προύσα, ο οποίος ήταν μοναχός[194]. Πιθανόν στο Μοναστήρι να λάμβαναν χώρα διαβουλεύσεις για την προώθηση του ένοπλου αγώνα, όμως οι πηγές δεν επαρκούν για να στηρίξουν κάτι τέτοιο.

Η Μονή της Κούλας φαίνεται και αυτή να είχε ένα σώμα Ελλήνων πολιτοφυλάκων αποτελούμενο από 3 άτομα[195]. Η δολοφονία του Μήτα Κέπα[196], φύλακα της Μονής, καθώς και η μετέπειτα πυρπόλησή της απο κομιτατζήδες[197] φανερώνουν την εθνική δραστηριότητα που λάμβανε χώρα.

Οι Μητροπολίτες συχνά τοποθετούνταν επικεφαλείς τέτοιων κινήσεων. Ο ίδιος ο Μητροπολίτης Μελενίκου Κωνσταντίνος Ασημιάδης (Ιανουάριος 1912 – Ιούνιος 1913), ο οποίος βρήκε μαρτυρικό θάνατο από τους Βούλγαρους στρατιώτες τον Ιούνιο του 1913, υποστηρίζεται ότι ήταν υπεύθυνος για τη δημιουργία ένοπλων σωμάτων κατά τη διάρκεια του πολέμου. Τα σώματα αυτά επιτίθεντο στους Βούλγαρους στρατιώτες και αμάχους που υποχωρούσαν άτακτα από την κλεισούρα του Ρούπελ με κατεύθυνση τη Βουλγαρία μετά τη μάχη του Κιλκίς[198]. Ο Μητροπολίτης Στρώμνιτσας, αντίστοιχα, είχε συνεννοηθεί να λάβει από τον Περικλή Αργυρόπουλο έξι περίστροφα, τα οποία παρέλαβε στα τέλη Μαρτίου 1905[199]. Οι Βούλγαροι συνέδεαν αναλόγως την εκκλησία με την ένοπλη δραστηριότητα. Ο Χρήστο Κούσλεφ μαρτυρεί πως στα Κάτω Πορόια μάζευαν τα νέα μέλη του κομιτάτου στην εκκλησία, όπου εξασκούνταν στη σκοποβολή[200].

Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί και η επιρροή της εκκλησίας γενικότερα, καθώς και των εκάστοτε ιερέων ειδικότερα, στην εθνική τοποθέτηση των χωρικών. Το δίκτυο της Εκκλησίας, είτε επρόκειτο για το Οικουμενικό Πατριαρχείο είτε όχι, ασκούσε επιρροή στους χωρικούς για διάφορους λόγους. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο από το 1905 εξέδιδε προκηρύξεις στις οποίες καλούσε τους Βλάχους να μην ακολουθήσουν το βλαχικό μιλλέτ

---

[194] Το συμφωνητικό παρατίθεται στο βιβλίο του Πέννα. Βλ. Πέννας Πέτρος, ό.π., 1989, σ. 83-84.
[195] Αρχείο Υπ. Εξωτερικών, ό.π..
[196] Στιβαρός Γ., "Δεμίρ Ισσάριον", *Μακεδονικόν Ημερολόγιον 1910*, Εν Αθήναις, 1909, σ. 215-216.
[197] Λαούρδας Β. – Πέννας Π., «Ο Μακεδονικός Αγών εις την περιοχήν των Σερρών κατά το 1907 (Εκθέσεις του Πρόξενου Σακτούρη» στα *Σερραϊκά Χρονικά*, Τομ. 3., Σέρρες, 1959, σ. 83.
[198] *Report of the International Commission To Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan* Wars, Carnegie Endowment for International Peace, Publication No. 4, Washington, 1914, σ. 92-95.
[199] Αργυρόπουλος Περικλής Α., *Ο Μακεδονικός Αγών (Απομνημονεύματα),* εκδ. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1957, σ. 36-37.
[200] *Materiyali za Istoriyata na Makedonskoto osvoboditelno dvizhenie, Dvizhenieto otsam Vardara i Borbata s Varhovistite, Po spomeni na Yane Sandanski, Chernyo Peev, Sava Mihailov, Hr. Kuslev, Iv. Anastasov Garcheto, Petr. Hr. Yurukov i Nikola Pushkarov*, Kniga VII, sobshtava L. Miletich, Sofiya, Makedonski Nauchen Institut, 1927, σ. 111.

το οποίο μόλις είχε δημιουργηθεί[201]. «*Έξαιτίας αυτής της στάσης του Πατριαρχείου, αλλά και της παρουσίας στην ύπαιθρο ελληνικών ανταρτικών ομάδων που παρεμπόδιζαν τέτοιες εξελίξεις, δεν εκδηλώθηκε μεγάλη προθυμία εκ μέρους των Ελληνόβλαχων να ιδρύσουν ρουμανικές κοινότητες με εκκλησία και σχολείο. Ωστόσο υπήρξαν και ιερείς, δάσκαλοι και λαϊκοί, που προσχώρησαν στο ρουμανισμό*»[202]. Γνωρίζοντας την επιρροή της Εκκλησίας, πολλοί στράφηκαν εναντίον της με σκοπό να πλήξουν τα συμφέροντα που εκπροσωπούσε. Έτσι, για παράδειγμα, η δολοφονία του εξαρχικού ιερέα της Κάτω Τζουμαγιάς από το ένοπλο σώμα του Βλάχμπεη κλόνισε το ηθικό των Βούλγαρων στη γύρω περιοχή[203]. Κάτι ανάλογο προσπάθησαν να κάνουν οι Βούλγαροι μαζί με τους ρουμανόφιλους Βλάχους μετά την διάσπαση της κοινότητας των τελευταίων: πυρπόλησαν την ορθόδοξη εκκλησία των Άνω Ποροΐων[204]. Για τους ίδιους λόγους, όταν ο ιερέας Κυριάκος Αργυρίου με καταγωγή από το Στάρτσοβο προσχώρησε στην Εξαρχία, το ίδιο έπραξε και ο μισός πληθυσμός του χωριού[205].

4.7. - Το σύνολο των παραγόντων και οι Οθωμανοί υπήκοοι απέναντί τους

Κατά συνέπεια, είδαμε παραπάνω ότι οι παράγοντες που επηρέαζαν ένα πληθυσμό να επιλέξει το δίκτυο που θα ακολουθήσει ήταν:

1. Οικονομικοί (δύναμη & πίεση). Κατά πόσο ένα δίκτυο μπορεί να προσφέρει οικονομικές διευκολύνσεις σε κάποιον, τόσο στη δουλειά όσο στην εκπαίδευση των παιδιών του, αλλά και εάν αυτό μπορούσε να διεξάγει οικονομικό πόλεμο σε μέλη αντίπαλων δικτύων, ώστε να τα πιέσει να το ακολουθήσουν. Η μορφή του θα μπορούσε να είναι από απαγόρευση κτηνοτρόφων να πάνε στα βοσκοτόπια τους μέχρι απόσπαση χρημάτων από εμπόρους ως φόρο διέλευσης από εμπορικούς δρόμους.
2. Τα ένοπλα σώματα. Σε ποιο σημείο τα ένοπλα σώματα του κάθε δικτύου είναι σε θέση να προστατέψουν τα μέλη του, και αντίστοιχα να πλήξουν τα αντίπαλα. Δεν επενέβαιναν κάθε φορά που οι εντολές τους δεν εφαρμόζονταν, όπως, για παράδειγμα, με κάθε αλλαγή

[201] Ζιώγας Παναγιώτης Χρ., *Γεώργιος Μ. Παπαηλιάκης και Άνω Πορρόια Σερρών*, Θεσσαλονίκη, 2015, σ. 127-128. Για μια σειρά από προκηρύξεις βλ. σ. 411-413.
[202] ό.π., σ. 127.
[203] Πέννας Πέτρος, *Ιστορία των Σερρών από της αλώσεως αυτών υπό των Τούρκων μέχρι της απελευθερώσεως των υπό των Ελλήνων (1363-1913), Εκδ. δευτέρα βελτιωμένη και ε πηυξημένη*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρία Σερρών-Μελενίκου, Αθήναι, 1966, σ. 238.
[204] Ζιώγας Παναγιώτης Χρ., Γεώργιος Μ. Παπαηλιάκης και Άνω Πορρόια Σερρών, Θεσσαλονίκη, 2015, σ. 132-136. Πέννας Πέτρος, Τα Άνω Πορόια Σερρών. Το διαμάντι του Μπέλλες, Ιστορία και Λαογραφία, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Σερρών - Μελενίκου, Αθήνα, 1989, σ. 76-78.
[205] Μπάκας Ιωάννης Θ., *Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 240.

σχετικά με την υπαγωγή ενός χωριού, αλλά μόνο όταν τους το επέτρεπαν οι συνθήκες. Συνήθως, αρκούσε ένα περιστατικό για να επηρεάσει άλλους ενενήντα εννέα.

3. Η παράδοση. Η επιρροή της παράδοσης έβρισκε εύφορο έδαφος όταν είχαν εξασφαλιστεί οι άλλοι δύο παράγοντες[206].
4. Η εθνική προπαγάνδα. Οι δάσκαλοι και οι ιερείς ήταν τα όργανα προώθησης της εκάστοτε εθνικής προπαγάνδας. Είδαμε ότι τα εθνικά ιδρύματα άρχισαν να επηρεάζουν τους χριστιανούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τα τέλη του 19ου αιώνα. Επόμενο είναι ότι όσο περνούσε ο καιρός, οι νέες γενιές επηρεάζονταν από αυτήν. Οι νέες ιδέες που έκαναν γνωστές στους χωρικούς, κυρίως όσον αφορά την ταύτιση γλώσσας-έθνους λειτουργούσαν αρνητικά ως προς την παράδοση, που ήθελε ένα πολύγλωσσο ορθόδοξο γένος με ελληνόφωνη άρχουσα τάξη, και συγκεκριμένα αρνητικά ως προς τα ελληνικά συμφέροντα, κάνοντας με αυτό το τρόπο τους σλαβόφωνους και βλαχόφωνους νέους να νιώσουν ότι μάλλον δεν είναι οι προεκτάσεις του ελληνικού εθνικού κράτους[207]. Όπως και η παράδοση, αυτός ο παράγοντας ερχόταν μετά την ικανοποίηση των αναγκών της τροφής-εργασίας και της ασφάλειας, και έτσι δεν υπάρχουν πολλοί μη ελληνόφιλοι κοντά στη πόλη των Σερρών[208].

Πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο κάθε παράγοντας δεν επηρέαζε τον κάθε Οθωμανό υπήκοο στον ίδιο βαθμό. Για παράδειγμα, εάν ένας φτωχός σλαβόφωνος γεωργός άκουγε ότι ο Ελληνικός σύλλογος πληρώνει το ¼ του μισθού του δασκάλου του παιδιού του, και παράλληλα βοηθάει τον ίδιο με επιδόματα, ενώ ο βουλγαρικός όχι, ήταν επόμενο να σκεφτεί σοβαρά να ακολουθήσει την ελληνική κοινότητα. Απο την άλλη, ένας βούλγαρος έμπορος, έχοντας μεγαλύτερη οικονομική ανεξαρτησία, δεν θα σκεφτόταν καθόλου να την ακολουθήσει. Επιπλέον, δεν θα είχε σε ίδιο βαθμό ανάγκη την προστασία ένας κάτοικος της πόλης του Ντεμίρ Χισάρ, όπου υπήρχε στρατός και

[206] Για την παραδοσιακή προσκόλληση των χωρικών της Μακεδονίας στη θρησκεία βλ. Brailsford H. N., *Macedonia: Its races and their future, with photographs and two maps*, London, 1906, σ. 59-63, 74-75.

[207] Φαίνεται πως γι' αυτό το λόγο στον άλλοτε απόρθητο για τους Βούλγαρους καζά Σερρών, το 1912 είχαν αλλάξει σε τέτοιο βαθμό τα πράγματα ώστε το 20% των κατοίκων του ενστερνίζονταν την βουλγαρική εθνική ιδέα, τη στιγμή που οι Έλληνες (μεταξύ των οποίων σλαβόφωνοι, Βλάχοι, Ρομ, τουρκόφωνοι) αποτελούσαν το 47,4 %. Βλ. Επιτελική Υπηρεσία του Ελληνικού Στρατού, *Στατιστικοί Πίνακες του πληθυσμού κατ' εθνικότητας των νομών Σερρών και Δράμας*, Αθήνα, 1919, σ. 4-5.

[208] Παρόλο που υπήρξαν ορισμένοι, η οικονομική δύναμη των Ελλήνων των Σερρών τους έκανε να αλλάξουν στρατόπεδο. Πιθανότατα, η συνείδησή τους να μην άλλαξε. Βλ. Πέννας Πέτρος, *Ιστορία των Σερρών από της αλώσεως αυτών υπό των Τούρκων μέχρι της απελευθερώσεως των υπό των Ελλήνων (1363-1913), Εκδ. δευτέρα βελτιωμένη και επηυξημένη*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρία Σερρών-Μελενίκου, Αθήναι, 1966, σ. 263-267.

χωροφυλακή, με τον χωρικό ενός ορεινού και απομακρυσμένου χωριού. Όσον αφορά τη παράδοση, αυτή επηρέαζε κυρίως τους αγροτο-κτηνοτροφικούς πληθυσμούς και τους ανθρώπους μεγαλύτερων ηλικιών, ενώ οι νέες ιδέες τους εμπόρους, διότι στις πόλεις που ταξίδευαν υπήρχαν ήδη, καθώς και τους νέους μέσω της εκπαίδευσης.

5. - Οι Μουσουλμάνοι

Παρατέθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο κάποιες βασικές πληροφορίες διάφορων λαών, μουσουλμάνων στο θρήσκευμα, οι οποίοι κατοικούσαν στο καζά Ντεμίρ Χισάρ. Σε γενικές γραμμές οι ίδιες εθνότητες βρίσκονταν σε κάθε καζά των Ευρωπαικών εδαφών των Οθωμανών, αν και κατά περιοχές ποίκιλαν τα ποσοστά της κάθε μίας: για παράδειγμα, στους βορειοδυτικούς καζάδες οι μουσουλμάνοι ήταν Αρναούτηδες ως επί το πλείστον, στο Τίκβες ήταν Πομάκοι, όπως και στο καζά Νευροκοπίου. Αλλά ποια ήταν η ταυτότητα αυτών των μουσουλμάνων; Ακολούθησε άραγε η ταυτότητα του Μουσουλμάνου τον ανάλογο κατακερματισμό που έλαβε χώρα στην ορθόδοξη χριστιανική με αποτέλεσμα την διαδοχή της από τις εθνικές ταυτότητες;

Αν εξετάσουμε διεξοδικά τον τρόπο που σχηματίστηκαν οι εθνικές ταυτότητες διαδεχόμενες αυτήν του ορθόδοξου χριστιανού, θα καταλάβουμε πολλά πράγματα για την αντίστοιχη μουσουλμανική. Στην περίπτωση των χριστιανών υπήρχαν τα εθνικά κράτη που διεκδικούσαν ένα μέρος απ' αυτούς και όχι το σύνολό τους (γεγονός που ήταν βασική αιτία για την διάσπαση της ορθόδοξης ταυτότητας), εγχείρημα που στήριξαν με βοηθήματα (στον οικονομικό και τον εκπαιδευτικό τομέα), με ιδρύματα στα οθωμανικά εδάφη τα οποία προωθούσαν την εκάστοτε εθνική προπαγάνδα στην προσπάθειά τους να εμφυσήσουν μια εθνική ταυτότητα και μέσω ένοπλης δραστηριότητας η οποία στρεφόταν είτε κατά της Οθωμανικής εξουσίας ή κατά των αντίπαλων χριστιανικών παρατάξεων, σφυριλατώντας μ' αυτόν τον τρόπο την εκολαπτόμενη εθνική ταυτότητα. Πάλι, όμως, η πλειονότητα των χριστιανών παρέμεινε με ρευστή εθνική συνείδηση[209], καθώς οι αιτίες που τους έσπρωξαν προς την κατεύθυνση των εθνικών ανταγωνισμών, δεν ήταν ιδεολογικές, αλλά κοινωνικο-οικονομικές. Επόμενο είναι οι μουσουλμάνοι να μην διασπάστηκαν σε αντίστοιχες εθνικές ή γλωσσικές ομάδες, γιατί απλά εξέλειπαν όλοι οι παράγοντες που θα οδηγούσαν σε ένα τέτοιο αποτέλεσμα[210]. Αντιθέτως, όλη η πορεία προς τον 20ο αιώνα, ομογενοποίησε τον μουσουλμανικό πληθυσμό.

---

[209] Ο Χαρίλαος Τρικούπης σε συνέντευξή του στην εφημερίδα The Manchester Guardian τον Ιούλιο του 1899 δήλωσε σχετικά με τις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις και την κατάσταση στη Μακεδονία ότι «*η Ελλάδα και η Βουλγαρία θα συγκρούονταν στη Μακεδονία σε 3, 5, 8 έτη και, ανάλογα με τον νικητή η Μακεδονία θα γινόταν ελληνική ή βουλγαργική. Αν οι νικητές ήταν Βούλγαροι, σε μερικά χρόνια θα εκσλάβιζαν τον πληθυσμό μέχρι τα θεσσαλικά σύνορα, αν νικητές ήταν οι Έλληνες θα εξελλήνιζαν τον πληθυσμό μέχρι την Ανατολική Ρωμυλία. Κατά τον Έλληνα πρωθυπουργό στη πλειοψηφία του πληθυσμού δεν υπήρχε εθνική συνείδηση και μπορούσε να εκκολαφθεί η ελληνική ή βουλγαρική ταυτότητα*». Σφέτας Σπυρίδων, *Ελληνοβουλγαρικές αναταράξεις 1880-1908*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2008, σ. 160-161.

[210] Εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση των Αλβανών στο βαλκανικό χώρο, η ιντελιγκέντσια των οποίων είχε σπουδάσει στην Ιταλία, όπου είχε έρθει σε επαφή με τις ιδέες του εθνικισμού. Στην διάδοση της ιδέας του αλβανικού εθνικισμού

Οι μουσουλμάνοι (ανεξαρτήτως γλώσσας, κοινωνικής τάξης ή γεωγραφικής θέσης) καθ' όλη την οθωμανική περίοδο μοιράζονταν κάποια κοινά στοιχεία. Είχαν κοινή θρησκεία, αντιμετωπίζονταν από το νόμο ως μουσουλμάνοι με συγκεκριμένα προνόμια και υποχρεώσεις απέναντι στο καθεστώς και μεγάλωναν με αυτή την ιδέα, έστελναν από κοινού τα παιδιά τους σε μεντρεσέδες, υπηρετούσαν τον Οθωμανικό στρατό[211] και ήταν πιστοί στην εξουσία του εκάστοτε σουλτάνου. Αυτά τα χαρακτηριστικά σε πρώτη φάση διαμόρφωσαν την ταυτότητα των Μουσουλμάνων. Αν λάβει κανείς υπόψην και τη στάση τους απέναντι στους χριστιανούς[212] και το αντίστροφο[213], κατανοεί τον φαύλο κύκλο όξυνσης των δύο κόσμων.

Έστω, λοιπόν, κι αν διάφορες εθνότητες μουσουλμάνων μοιράζονται την ίδια γλώσσα, τα ίδια έθιμα κ.ο.κ. με χριστιανικούς λαούς (οι Πομάκοι με τους Βούλγαρους, οι Βαλαάδες με τους Έλληνες, οι Αρναούτηδες με τους Αλβανούς), η υπαγωγή των πρώτων στη κοινότητα των μουσουλμάνων και η περαιτέρω αντιμετώπιση τους από τη μεριά κράτους σαν μουσουλμάνους, τους έκανε να αισθάνοται Μουσουλμάνοι. Είναι η θέση που υποστήριξε και ο Abner Cohen, έχοντας μελετήσει το φαινόμενο του εθνοτισμού στη Νιγηρία, το Λονδίνο και τη Σιέρα Λεόνε, ότι

έπαιξε ρόλο και η συγκέντρωση συμπαγών μαζών του συγκεκριμένου πληθυσμού σε μια περιοχή, σε αντίθεση με τους διασκορπισμένους Αρναούτηδες οι οποίοι διατήρησαν την μουσουλμανική τους ταυτότητα, και τους Αρβανίτες, οι οποίοι κράτησαν την αντίστοιχη ελληνορθόδοξη, όντας και οι δύο μακριά από τις ιδέες του αλβανικού εθνικισμού. Είναι σίγουρο ότι, όπως στη περίπτωση των χριστιανών, πολλοί ακόμα παράγοντες μεσολάβησαν στη διάδοση της αλβανικής εθνικής ιδέας.

[211] Ο Κάντσοφ αναφέρει ότι οι σλαβόφωνοι μουσουλμάνοι από το Τίκβες πλαισίωναν την φρουρά του σουλτάνου, στην προσπάθειά του να δείξει την αξία τους, συγκριτικά με τους υπόλοιπους μουσουλμάνους. Kanchov Vasil, *Makedoniya. Etnografiya I Statistika,* Sofiya, 1900, σ. 53.

[212] Ο Δημητριάδης στις υπομνηματικές σημειώσεις του για το Ντεμίρ Χισάρ, σχετικά με τον τρόπο που πλούτισαν οι Τσερκέζοι γράφει σχετικά με την απόδοση της δικαιοσύνης στους χριστιανούς: «*Άπαντες σχεδόν εύποροι, πλουτήσαντες εκ της γεωργίας και της κλοπής πρόσθες, ην ως τέχνην συνήθη επιτηδεύονται μετά τόλμης μεγάλης και ελευθερίας, διότι τίς ραγιάς δύναται να εύρη δίκαιον δικαζόμενος προς Μουσουλμάνον;*». Δημητριάδης Σωτήριος, "Υπομνηματικαί τινές σημειώσεις περί Δεμίρ Ισσαρίου", *Παρνασσός*, 1878, σ. 536-537. Για τις αυθαιρεσίες του μουσουλμανικού στοιχείου προς τους χριστιανούς της Μητρόπολης Μελενίκου, όπου και υπαγόταν ο καζάς Ντεμίρ Χισάρ, κατά τη περίοδο 1850-1878 βλ. Μπάκας Ιωάννης Θ., *Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 205-212.

[213] Οι γέροι και οι γριές του Ντεμίρ Χισάρ το 1878, αφηγούμενοι το ξέσπασμα πανώλης στη πόλη το 1836 λένε χαρακτηριστικά: «*ξεκοιτίσθηκαν τα άπιστα σκυλιά*», αναφερόμενοι στα χίλια περίπου θύματα μουσουλμάνων. Δημητριάδης Σωτήριος, "Υπομνηματικαί τινές σημειώσεις περί Δεμίρ Ισσαρίου", *Παρνασσός*, 1878, σ. 531.

δηλαδή: «*...η εθνοτική οργάνωση -η επιδίωξη των συλλογικών συμφερόντων*[214]*- είναι ο λόγος ύπαρξης (raison d' etre) της εθνοτικής ταυτότητας*»[215].

5.1. - Οι μουσουλμάνοι στους εθνικούς ανταγωνισμούς της περιοχής

Πλησιάζοντας τον 20ο αιώνα, λαμβάνουν χώρα διάφορες εξεγέρσεις και αναταραχές τους χριστιανικούς λαούς, οι οποίες επηρέασαν ως ένα βαθμό τους μουσουλμάνους του Ντεμίρ Χισάρ, όπως και όλο το υπόλοιπο σύνολο των μουσουλμάνων. Η ένωση της Ανατολικής Ρωμυλίας με τη Βουλγαρία το 1885 και η έξοδος χιλιάδων μουσουλμάνων προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία[216], η εξέγερση στο Μελένικο το 1895[217], ο Ελληνο-οθωμανικός πόλεμος του 1897, η εξέγερση της Άνω Τζουμαγιάς το 1902[218], οι προεκτάσεις του Ίλιντεν το 1903 και οι αντίστοιχες μάχες στα ορεινά σημειά του βορειοδυτικού καζά Ντεμίρ Χισάρ[219] είναι οι βασικότερες αιτίες που υποδαύλισαν το μίσος μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων, τόσο από τις ενέργειες των χριστιανών ανταρτών και στρατιωτών, όσο και από τον τρόπο που αντιμετώπισε ο οθωμανικός στρατός τους αμάχους, όταν επρόκειτο για ανεπιτυχείς εξεγέρσεις. Όσον αφορά τις παραπάνω εξεγέρσεις είχαν καθαρά αντιοθωμανικά συνθήματα: από αναδιανομή της γης των μουσουλμάνων μπέηδων μέχρι και υποσχέσεις για απελευθέρωση από τους Οθωμανούς.

Εν τω μεταξύ, από τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του 1890 είχαν αρχίσει οι Βούλγαροι να οργανώνονται, προωθώντας την ένοπλη πίεση για την επίτευξη των συμφερόντων τους. Ορισμένες μουσουλμανικές συμμορίες κάνουν τότε την εμφάνισή τους, αλλά δεν είναι γνωστό αν είχαν ληστρικό ή επαναστατικό χαρακτήρα. Έτσι, για παράδειγμα, ο Χρήστο Κούσλεφ γράφει στα απομνημονεύματά του, ότι τον Απρίλιο του 1902 έπρεπε να αντιμετωπίσουν μια ολιγάριθμη

---

[214] Αυτά που αναφέρθηκαν παραπάνω: Από τη κοινή θρησκεία, την στράτευση κ.ά., τα κοινά συμφέροντα μπορεί να αφορούν στην ορθή κατανόηση του Θείου Λόγου σε σχέση με τους υπόλοιπους μη μουσουλμάνους υπηκόους και στη διάδοση του Ισλάμ σ' αυτούς, στη κοινή αντιμετώπιση των χριστιανών και των σιιτών που κινούνται εχθρικά εντός και εκτός της επικράτειας μέχρι την πίστη στον θεσμό του «ιερού πολέμου», όπως αυτό επηρέασε το Οθωμανικό κράτος στους πρώτους του αιώνες.

[215] Hylland – Eriksen Thomas, *Μικροί τόποι, Μεγάλα ζητήματα. Μια εισαγωγή στην κοινωνική και πολιτισμική ανθρωπολογία*, Εισαγωγή και επιστημονική επιμέλεια Ιωάννης Μάνος, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2007, σ. 421.

[216] Ο Κάντσοφ σημειώνει ότι ένα μέρος των Τούρκων του καζά Ντεμίρ Χισάρ προέρχονται από το Πριγκιπάτο της Βουλγαρίας. Βλ. Kanchov Vasil, "Patuvane po dolinite na Struma, Mesta i Bregalnica, Bitolsko, Prespa i Ohridsko", v *Izbrani proizvedeniya*, Tom 1, Sofiya, 1970, σ. 113.

[217] Κατά τη διάρκεια αυτής της εξέγερσης, η τουρκική συνοικία του Μελενίκου κάηκε σχεδόν ολόκληρη. Βλ. Μπάκας Ιωάννης Θ., *Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 234.

[218] Σε αυτή την εξέγερση σημειώθηκαν μεγάλες βιαιότητες κατά του ντόπιου πληθυσμού που συμμετείχε σ' αυτήν, έστω και υπό την απειλή των όπλων. Βλ. *Μακεδονικός αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη. 1904-1908*, τομ. Α', Αθήνα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2014, σ. 87-89.

[219] Tomov Lazar, *Spomeni za revoljucionnata deynost v Serskiya okrag*, Sofiya, 1952, σ. 37.

τουρκική τσέτα, διευκρινίζοντας ότι αυτή αποτελείτο από 2 Πομάκους και 2 Αλβανούς[220], τρανή απόδειξη της ενιαίας μουσουλμανικής ταυτότητας.

5.2. - Μουσουλμάνοι επικουρούντες τα ελληνικά ένοπλα σώματα

Από την άλλη, οι Έλληνες άργησαν πολύ να αντιδράσουν. Ελλείψει ενός δικτύου, χρημάτων, πρόθυμων ατόμων κ.ο.κ, μόλις στα μέσα του 1904 μπόρεσε η ελληνική πλευρά να κάνει τα πρώτα της βήματα στο σαντζάκι Σερρών. Τον επόμενο χρόνο, το Ελληνικό Προξενείο Σερρών συντηρούσε ένα σώμα Τουρκαλβανών στη περιοχή του Πέτριτς[221]. Τότε στο Ντεμίρ Χισάρ, οι Μουσουλμάνοι στην προσπάθειά τους να αμυνθούν στα βουλγαρικά ένοπλα σώματα, τα κατέδιδαν στις αρχές, σε συνεργασία με τους πατριαρχικούς. Πολλοί ήταν επίσης αυτοί που εντάχθηκαν ή υπέθαλπαν συμμορίες που δρούσαν για τη προώθηση των ελληνικών συμφερόντων. Ο Πέννας γράφει σχετικά: «*Σε ορισμένες περιοχές, όπως αυτές των καζάδων Μελενίκου, Πετριτσίου και ιδιαίτερα στη περιοχή των Ποροΐων όπου ο πυκνός τουρκικός πληθυσμός αντιμετώπιζε προβλήματα όμοια μ' εκείνα των ορθοδόξων πληθυσμών, οι Τούρκοι πρόθυμοι στην αρχή εβοήθησαν μέχρις ενός βέβαια σημείου στην αντιμετώπιση της βουλγαρικής καταπίεσης. Ιδίως Τούρκοι της περιοχής των Ποροΐων χρησιμοποιήθηκαν ως τροφοδότες, ως οδηγοί και γιαταξήδες και ακόμη σε ορισμένες περιπτώσεις και ως εκτελεστές, όπως ο Τούρκος φυγόδικος Χασά-Καπετάνης που αργότερα εντάχθηκε στο Σώμα του Στέργιου Βλάχμπεη*»[222].

[220] *Materiyali za Istoriyata na Makedonskoto osvoboditelno dvizhenie, Dvizhenieto otsam Vardara i Borbata s Varhovistite, Po spomeni na Yane Sandanski, Chernyo Peev, Sava Mihailov, Hr. Kuslev, Iv. Anastasov Garcheto, Petr. Hr. Yurukov i Nikola Pushkarov*, Kniga VII, sobshtava L. Miletich, Sofiya, Makedonski Nauchen Institut, 1927, σ. 125.

[221] Για περισσότερες πληροφορίες βλ. ΑΥΕ, Προξενείο Σερρών προς Υπ. Εξ., Φ. 1905, υπ. αρ. 273/14-11-1905 με τίτλο «*Κατάστασις απροβλέπτων δαπανών γενομένων υπό του Προξενείου Σερρών κατά του μήνα Οκτώβριον του 1905*», ΑΥΕ, Προξενείο Σερρών προς Υπ. Εξ., Φ. 1905, υπ. αρ. 292/2-12-1905 με τίτλο «*Κατάστασις απροβλέπτων δαπανών γενομένων υπό του Προξενείου Σερρών κατά τον μήνα Νοεμβριον 1905*» και ΑΥΕ, Προξενείο Σερρών προς Υπ. Εξ., Φ. 1906, υπ. αρ. 6/13-1-1906 με τίτλο «*Κατάστασις απροβλέπτων δαπανών γενομένων υπό του Προξενείου Σερρών κατά τον μήνα Δεκέμβριον 1905*». Στους καταλόγους εξόδων σημειώνονται αρκετές πληροφορίες για τους Τουρκαλβανούς που υποστήριζαν το ελληνικό Προξενείο. Έτσι αναφέρεται σε καθένα από τους 3 παραπάνω μήνες ο μισθός «*της ομάδος Πετρίτσης*» καθώς και τα έξοδα για όλο τον εξοπλισμό τους. Υπεύθυνος ως παραλήπτης των χρημάτων που φθάνουν από το Προξενείο των Σερρών σημειώνεται κάποιος Κιαζίμ Βέης (Kyazim Bey). Σημειώνονται, επίσης, ορισμένα ονόματα από τα μέλη των ένοπλων ομάδων. Έτσι, στις 30 Νοεμβρίου 1905 δόθηκαν «*τοις Αλβανοίς Ρετζέπ Ιμπραήμ και Ρασίλ Σαλή δι' εθνικάς ανάγκας 8 λίραι & 20 γρόσια*». Τα ονόματα αυτών των δύο εμφανίζονται αρκετά συχνά, όσον αφορά τις ανάγκες του ένοπλου σώματος Πετριτσίου. Ένας ακόμη που αναφέρεται είναι ο Αμπντουλάχ Τσαούς, ο οποίος θα ηγηθεί ενός ένοπλου σώματος στη περιοχή γύρω στο 1908.

[222] Πέννας Πέτρος, *Άνω Πορόια, Το Διαμάντι του Μπέλες*, Αθήνα, 1989, σ. 87.



Η περιγραφή της φωτογραφίας είναι παρμένη από τη πηγή. «*Φωτογραφία του Χασάν Τσιαούση (Hassan Tsiaus, καθιστός στο κέντρο), αλβανικής καταγωγής, ληστή που έδρασε στην περιοχή του Μελένικου και του Πετριτσίου. Μαζί με τους Έλληνες και Βούλγαρους αντάρτες βρήκαν ευκαιρία και διάφοροι ληστές, που λημαίνονταν την ύπαιθρο της Μακεδονίας, να παρουσιαστούν στις αρχές και να πάρουν μέρος στις εορταστικές εκδηλώσεις των Νεοτούρκων. Με αυτό τον τρόπο, πολλοί από αυτούς κατάφεραν να αμνηστευτούν σαν ήρωες του Μακεδονικού Αγώνα*». Πηγή: http://www.imma.edu.gr/imma/dbs/Artifacts/index.html?start=0&lq=%CF%87%CE%B1%CF%83%CE%AC%CE%BD%20%CF%84%CF%83%CE%B9%CE%B1%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%B7%CF%82&show=1 (15-1-2017).

Πέρα από τον Χασάν Τσαούς, σημειώνονται τα ονόματα τεσσάρων μουσουλμάνων (*Μουσταφά Μπεκήρ*, *Χασάν*, *Μουσταφά Σαΐτ*, *Σαΐδ Σινάν*) σε ένα συμφωνητικό για τη δημιουργία

μιας εικοσαμελούς ένοπλης ομάδας[223], η οποία μάλλον δεν συγκροτήθηκε, όπως δείχνει η έλλειψη στοιχείων για τη δράση της. Σε αντίθεση με τη συγκεκριμένη ομάδα, υπήρχε ένα αντίστοιχο εξαμελές σώμα πολιτοφυλάκων, του οποίου η παρουσία επιβεβαιώνεται και από άλλα έγγραφα[224], που φρουρούσε την πατριαρχική Μονή Μπουτκόβου από επιθέσεις εξαρχικών του χωριού Ντελή Χασάν, δίπλα στο οποίο είναι χτισμένη η Μονή. Στον κατάλογο των ονομάτων σημειώνεται το όνομα *Ετέμ Τσαούσης*[225], ενός μουσουλμάνου, μάλλον από το κοντινό χωριό. Αντίστοιχα, στον αγώνα κατά των Βουλγαρικών συμμοριών συμμετείχαν και τα πομακικά χωριά Πάλμες[226], Γκόρνο και Ντόλνο Γκορμπάσοβο, όπως και πολλοί Τουρκαλβανοί. Πρόκειται για τις περιπτώσεις των οπλαρχηγών Ριζά στο καζά του Μελενίκου και του Αμπντουλάχ Τσαούς στο καζά του Πετριτσίου[227]. Σημαντικές πληροφορίες για τις συγκεκριμένες μουσουλμανικές συμμορίες μας παραθέτει και ο Αντρέι Τόσεφ σε μια επιστολή του στον Στάντσοφ με ημερομηνία 28 Νοεμβρίου 1907:

«*Τουρκικές τσέτες*:

Τον τελευταίο καιρό οι Οθωμανικές αρχές ξεκίνησαν να χρησιμοποιούν ξανά Τουρκαλβανούς ληστές και τις συμμορίες τους, οι οποίες μετά την επανάσταση του 1903 (ενν. του Ίλιντεν) *είχαν σταματήσει σχεδόν τελείως να περιφέρονται, από φόβο των ομάδων των επαναστατών. Επιπλέον, υπό την αιγίδα των αρχών και με τη γνώση τους, σχηματίστηκαν τουρκικές επιτροπές, οι οποίες στήριζαν αποσπάσματα με άμεση εντολή να διώξουν και να εξοντώσουν μόνο τους Βούλγαρους. Τέτοιες περιπτώσεις γίνονται για παράδειγμα:*

Στη ναχία Ποροΐων

Οι κάτοικοι της περιοχής υποφέρουν για αρκετούς μήνες από την αγριότητα των τριών τουρκικών συμμοριών: Η πρώτη, υπό την αρχηγία του Σερίφ Τσαούς, από το Αρσλανλή (Κιλκισίου), δρα στη περιοχή των Ποροΐων και του Κιλκίς συνεχώς τα τελευταία χρόνια. Η δεύτερη, υπό τις διαταγές του Ιμπραήμ Μολλά Τσαούς, από το Τσαΐρ Μαχαλέ (Σερρών). Στην αρχή ήταν μισθοφόρος του ελληνικού κομιτάτου και διετέλεσε ως αντάρτης. Μετά από εντολή από την ελληνική πλευρά, διέπραξε μια δολοφονία στο Κεσετζί Τσιφλίκ, όπου και συνελήφθη, φυλακίστηκε στις Σέρρες και

---

[223] Πέννας Πέτρος, *Τα Άνω Πορόια Σερρών. Το διαμάντι του Μπέλλες, Ιστορία και Λαογραφία*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Σερρών - Μελενίκου, Αθήνα, 1989, σ. 84.
[224] Αρχείο Υπ. Εξωτερικών, Φ. 1905, υπ. αρ. 843/24-11-1905, Προξενείου Θεσσαλονίκης.
[225] Πέννας, 1989, ό.π., σ. 85.
[226] Η βοήθεια που παρείχε το χωριό Πάλμες στο ελληνικό δίκτυο επιβεβαιώνεται και από τον Πέννα. Βλ. Πέννας, 1989, ό.π., σ. 82.
[227] Λαούρδας Β., Πέννας Π., "Σημειώσεις και οδηγίαι Δημοσθένους Φλωριά", *Σερραϊκά Χρονικά*, τομ. Δ', Αθήνα, 1963, σ. 103-104.

καταδικάστηκε τον Φεβρουάριο σε 15 χρόνια φυλάκιση. Αλλά, μετά από μερικές μέρες δραπέτευσε και έγινε αρχηγός μιας συμμορίας. Η τρίτη, δρα επίσης στη περιοχή των Ποροΐων, αλλά το όνομα του βοέβοδα (αρχηγού της συμμορίας) *δεν μου είναι γνωστό. Όλες αυτές οι συμμορίες καταδιώκουν τους Βούλγαρους, ενώ τους επιβάλλουν και εισπράττουν μεγάλα ποσά σε λύτρα. Έτσι για παράδειγμα από το χωριό Τοντορίτς εισέπραξαν 30 λίρες, από το Σταρόσοβο 5, από το Δελή-Χασάν-Μαχαλέ 6 κ.ά.. Οι χωρικοί τους δίνουν λεφτά και δεν τολμούν να διαμαρτυρηθούν. Κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων μηνών, αυτές οι ληστο-συμμορίες έχουν διαπράξει 8 δολοφονίες Βουλγάρων*[228]*. Οι Βούλγαροι χωρικοί στο χωριό Σφέτα Πέτκα είναι 45 οικογένειες ανάμεσα σε 140 τουρκικές. Τα γειτονικά χωριά Πάλμες, Άνω και Κάτω Γκορμπάσοβο είναι καθαρά τουρκικά*[229]*, το πρώτο έχει 250 σπίτια, το δεύτερο 300 και το τρίτο 200. Όλα αυτά χρησιμοποιούν κάθε δυνατή προσπάθεια για να εκδιώξουν τους Βούλγαρους από τη Σφέτα Πέτκα. Πρώτα, άρχισαν να τους κλέβουν τα ζώα και ύστερα τους ανάγκασαν να πουλήσουν όλα τα πρόβατα, τα κατσίκια και τα βοοειδή τους. Έπειτα, άρχισαν να τους κλέβουν και να τους καταστρέφουν το καλαμπόκι. Πρόσφατα σκοτώθηκαν και δύο αγρότες, και απείλησαν ότι θα τους σκοτώσουν όλους, εάν δεν φύγουν από το χωριό. Επιπλέον, μια τουρκική συμμορία έστειλε μια προειδοποίηση σε τρεις χωρικούς, να τους φέρουν 60 λίρες, εάν δεν θέλουν να πεθάνουν με τις οικογένειές τους*[230].

5.3. - Οι μουσουλμάνοι κατά των χριστιανών

Ενώ άλλοι συνέχιζαν να υποστηρίζουν την ελληνική πλευρά για δικούς τους λόγους, πολλοί μουσουλμάνοι αναλαμβάνουν πρωταγωνιστικό ρόλο στον σχηματισμό συμμοριών, πλέον με καθαρά μουσουλμανικό χαρακτήρα. Άλλες έδρασαν ληστρικά, ενώ άλλες κυρίως επιδόθηκαν σε δολοφονίες κατά των Βουλγάρων, απλών ανθρώπων και μελών συμμοριών, και δευτερευόντως κατά των Ελλήνων. Η αιτία αυτής της στάσης των μουσουλμάνων, η οποία έλαβε μεγαλύτερες διαστάσεις γύρω στο 1907, αφορούσε και την αλλαγή πολιτικής των βουλγαρικών συμμοριών, οι οποίες μετά από μια συνεδρίαση στα τέλη του 1907 αποφάσισαν να στρέψουν όλες τις δυνάμεις τους κατά των πλούσιων μπέηδων και γενικότερα των μουσουλμάνων, θεωρώντας ότι με αυτό το

---

[228] Οι συγκεκριμένες δολοφονίες στο δυτικό μέρος του καζά Ντεμίρ Χισάρ επιβεβαιώνονται και από τον Έλληνα Πρόξενο Σακτούρη. Βλ. Λαούρδας Β., Πέννας Π., "Ο Μακεδονικός Αγών εις την περιοχήν των Σερρών κατά το 1907 (Εκθέσεις του προξένου Σαχτούρη)", στα *Σερραϊκά Χρονικά*, τ. Γ’, Αθήνα, 1959, σ. 103 & 105 για τον φόνο έξι Βουλγάρων από Οθωμανούς στις 16 Οκτωβρίου 1907 στο Τζαφερλή και το Ντερβέντ Τσιφλίκ από μουσουλμάνους και για τον φόνο δύο Βουλγάρων στο Χατζή Μπεϊλίκ στις 26 Οκτωβρίου 1907 από άγνωστους.

[229] Αυτά τα χωριά αποτελούν την νησίδα Πομάκων στα δυτικά όρια του καζά Ντεμίρ Χισάρ, αλλά προφανώς η στάση των κατοίκων απέναντι στους Βούλγαρους τον έκανε να τα λογίζει ως τουρκικά χωριά.

[230] НА БАН, ф. 175, оп. 1, а. е. 33, л. 1-302.

τρόπο θα προωθήσουν το ζήτημα της αυτονομίας της Μακεδονίας[231], προβάλλοντας ταυτόχρονα προβάλλοντας ταυτόχρονα μια φιλολαϊκή στάση με αιτήματα αναδιανομής των τσιφλικιών κ.ά..

Οι μητροπολίτες Μελενίκου και ο Πρόξενος Σερρών Σακτούρης παραθέτουν καταλόγους με δολοφονίες μουσουλμάνων από τους Βούλγαρους. Λίγο αργότερα σημειώνονται τα αντίποινα από τους μουσουλμάνους, βάζοντας με αυτό το τρόπο τις δύο πλευρές σε ένα φαύλο κύκλο ασταμάτητων αντεκδικήσεων. Συμμορίες συγκροτούνται έχοντας τη στήριξη του τοπικού μουσουλμανικού πληθυσμού οι οποίες στρέφονται και κατά των πατριαρχικών[232]. Τον Οκτώβριο του 1907, σημειώνεται παράλληλα με την δημιουργία τριών τουρκικών συμμοριών, ένα συνέδριο μουσουλμάνων μπέηδων του κάμπου των Σερρών, με σκοπό να πάρουν τη κατάσταση στα χέρια τους όσον αφορά στην άμυνα απέναντι στις βουλγαρικές συμμορίες[233].

Παράλληλα, στα τέλη του 1907 εμφανίζεται στο σαντζάκι των Σερρών μια συμμορία από ελληνόφωνους μουσουλμάνους από την Κρήτη (Τουρκοκρητικούς). Χρησιμοποιώντας την ελληνική γλώσσα, παρίστανε το ελληνικό σώμα με σκοπό να την οδηγήσουν οι Έλληνες στις άλλες ελληνικές συμμορίες, τις οποίες θα αποκάλυπτε στις αρχές[234].

5.4. - Οι εθνικοί ανταγωνισμοί μετά το κίνημα των Νεοτούρκων

Αυτός ο αλληλοσπαραγμός Ελλήνων, μουσουλμάνων και Βουλγάρων μεταξύ τους, συνεχίστηκε μέχρι το κίνημα των Νεότουρκων, τον Ιούλιο του 1908. Με βασικές αρχές την εναντίωση στο δεσποτισμό (ο οποίος είχε εκφραστεί κυρίως με την κατάργηση του Συντάγματος του 1876 τον Φεβρουάριο του 1878), τον εκσυγχρονισμό και τη διατήρηση των εδαφών της Αυτοκρατορίας, η οργάνωση «Οθωμανικό Κομιτάτο Ένωσης και Προόδου», με κύριο στήριγμα τις τάξεις των αξιωματικών και οπλιτών του Γ' Οθωμανικού Σώματος στρατού με έδρα τη Μακεδονία οργανώθηκε το Κίνημα των Νεότουρκων. Αυτό έλαβε χώρα στις αρχές του Ιουλίου 1908 με τη μορφή εξεγέρσεων σε επαρχιακές πόλεις όπως στη Θεσσαλονίκη, στις Σέρρες, στα Ιωάννινα κ.ά..

Μετά την συμφιλίωση όλων των εθνοτήτων κατά τις πρώτες ημέρες μετά το Κίνημα,

---

[231] «*Από το καλοκαίρι του 1907 η βουλγαρική κυβέρνηση, αμέσως μόλις σταθεροποίησε τη θέση της στους κόλπους της ΕΜΕΟ, προσπάθησε να επαναφέρει στην ενέργεια τους αρχικούς σκοπούς της Εσωτερικής Οργάνωσης. Έτσι οι τσέτες άρχισαν μια σειρά επιθέσεων κατά τουρκικών αγροκτημάτων και συγχρόνως προσπάθησαν να προκαλέσουν τα σκληρά αντίποινα των Τούρκων, γιατί με αυτούς πίστευε η βουλγαρική κυβέρνηση ότι θα ανανέωνε τις συμπάθειες των Μεγάλων Δυνάμεων προς το μέρος της». Ο Μακεδονικός αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη*. 1904-1908, Τόμος Β', Αθήνα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2014, σ. 301.

[232] Λαούρδας Β., Πέννας Π., "Ο Μακεδονικός Αγών εις την περιοχήν των Σερρών κατά το 1907 (Εκθέσεις του προξένου Σαχτούρη)", *Σερραϊκά Χρονικά*, τομ. Γ', Αθήνα, 1959, σ 43-44, 47-48, 53, 61, 70, 87- 89, 99-102.

[233] ό.π., σ. 104.

[234] Πέννας Πέτρος, *Ιστορία των Σερρών από της αλώσεως αυτών υπό των Τούρκων μέχρι της απελευθερώσεως των υπό των Ελλήνων (1363-1913), Εκδ. δευτέρα βελτιωμένη και επηυξημένη*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρία Σερρών-Μελενίκου, Αθήναι, 1966, σ. 276.

παραδόθηκαν και οι περισσότερες ένοπλες ομάδες. Οι συμμορίες θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής: Ελληνικές, Βουλγαρικές αυτονομιστικές (ΕΜΕΟ), Βουλγαρικές σεντραλιστικές (Βερχοβιστές) και μουσουλμανικές[235]. Μετά την παράδοση των ελληνικών συμμοριών, πολλοί χωρικοί παρασυρόμενοι από τα συναισθήματα ειρήνης και αδελφοσύνης στα πλαίσια του κινήματος, αποκάλυψαν πολλά μυστικά των συμμοριών, καθώς θεωρούσαν πως οι ημέρες τους μακεδονικού αγώνα δεν πρόκειται να ξαναγυρίσουν. Οι Νεότουρκοι, όμως, κράτησαν αυτές τις πληροφορίες, ακινητοποιώντας σε μεγάλο βαθμό το ελληνικό δίκτυο την περίοδο μετά το 1909[236].

Πολλά σημεία της ελληνικής βιβλιογραφίας γύρω από το Κίνημα των Νεότουρκων κάνουν λόγο για βαθύτερους στόχους των κινηματιών όπως ο εκτουρκισμός της Μακεδονίας και της Θράκης, οι οποίοι εκδηλώθηκαν στη πορεία. Δεν είναι βέβαιο εάν επεδίωκαν την δημιουργία του τουρκικού έθνους εκ των προτέρων, ή αν στόχευαν αρχικά στα κηρύγματα περί ελευθερίας και ισότητας και τελικά προσαρμόστηκαν στην πραγματικότητα. Αυτό που προσπάθησαν οι Νεότουρκοι ήταν όντως την δημιουργία του τουρκικού έθνους, βασισμένοι στο τουρκόφωνο μουσουλμανικό στοιχείο σε πρώτη βάση και έπειτα ενσωματώνοντας ορισμένες μη τουρκόφωνες μουσουλμανικές ομάδες, όπως Βόσνιους, Πομάκους, Τσερκέζους, Αρναούτηδες κ.ά.. Το μέλλον των μειονοτήτων προβλεπόταν δυσοίωνο: είτε θα αφομοιώνονταν ως Τούρκοι πλέον πολίτες, ή θα εξισλαμίζονταν. Συγκεκριμένα, όσον αφορά την αφομοίωση, οι Νεότουρκοι στόχευαν στην αντιστροφή των επιτυχιών που είχαν σημειώσει οι ξένες (ελληνικές, βουλγαρικές, σερβικές) επιρροές και κατ' επέκταση οι εθνικές ταυτότητες στα οθωμανικά εδάφη από τα μέσα του 19^ου^ αιώνα, τακτική που έπρεπε να αναλάβουν μπροστά στον κίνδυνο διαμελισμού των ευρωπαϊκών τους εδαφών. Πλέον, ήταν όλοι «ραγιάδες»[237], δηλαδή όχι Έλληνες, Βούλγαροι, Σέρβοι και Αλβανοί, αλλά υπήκοοι του Οθωμανικού κράτους. Στην περίπτωση των ρουμανόφιλων Βλάχων οι Νεότουρκοι άσκησαν μια πιο διαλλακτική πολιτική, προωθώντας την ρουμανική ταυτότητα, γνωρίζοντας ότι αυτή η κίνηση θα αποδυνάμωνε την πατριαρχική – ελληνόφιλη παράταξη[238].

Για να μπορέσουν να αποκόψουν τους υπηκόους τους από τις επιρροές των εθνικών

[235] Ριτζαλέος Βασίλης, "Το κίνημα των Νεότουρκων και ο αντίκτυπος στις Σέρρες", δημοσιευμένο στα *Σερραϊκά Ανάλεκτα*, Δημοτική Επιχείρηση Πολιτιστικής & Κοινωνικής Ανάπτυξης των Σερρών, τ. Δ', Σέρρες, 2006, σ. 157-159.
[236] Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος Α., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού – Μακεδονία*, Γ' έκδοση, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α. Ε., Θεσσαλονίκη, 1996. σ. σ. 513-520.
[237] ό.π., σ. 512-513.
[238] Μπάκας Ιωάννης Θ., *Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 272.

βαλκανικών κρατών, έθεσαν υπό αυστηρό έλεγχο τους εκπαιδευτικούς, τα σχολικά προγράμματα και βιβλία. Με αυτόν τον τρόπο τα σχολεία έπαυαν να αποτελούν φυτώρια των βαλκανικών εθνικών ιδεών και δεδομένου ότι σε πολλές περιπτώσεις οι δάσκαλοι ήταν ένα σημαντικό εργαλείο προώθησης της εκάστοτε εθνικής προπαγάνδας, οι οποίοι λάμβαναν συμμετοχή στην οργάνωση και διεξαγωγή της ένοπλης δράσης, οι Νεότουρκοι απαλλάσονταν από έναν σημαντικό κίνδυνο[239]. Σ' αυτό το πλαίσιο εντάσσεται μεταξύ άλλων και η σύλληψη του Γεώργιου Μ. Παπαηλιάκη[240], επισήμως γνωστού ως Χρήστου Γεωργίου ο οποίος είχε τοποθετηθεί στη θέση του διευθυντή των ελληνικών σχολείων των Άνω Ποροΐων, διετελώντας, παράλληλα, πράκτορας[241] του ελληνικού δικτύου[242]. Αντίστοιχα, οι Νεότουρκοι περιόρισαν τις πολιτικές εξουσίες των θρησκευτικών κεφαλών στη προσπάθειά τους να ασκήσουν τον απόλυτο έλεγχό τους σε όλη την κοινωνία[243]. Σχετικά μ' αυτό θα μπορούσε να συνδεθεί η απομάκρυνση της καμπάνας από το χριστιανικό ρομικό χωριό Ερνί-Κιοΐ, με απόφαση του μουδίρη Κάτω Τζουμαγιάς. Οι Ρομά σε αυτό το χωριό ήταν τουρκόφωνοι και η ελληνική διπλωματία ερμήνευσε αυτή τη κίνηση ως κομμάτι ενός σχεδίου εκτουρκισμού των κατοίκων[244].

Σε αντίθεση με τους Έλληνες αντάρτες, οι Βουλγαρικές συμμορίες, κυρίως Σενταλιστές και λιγότερο Βερχοβιστές, δρούσαν ανενόχλητες σε όλη τη Μητροπολιτική Περιφέρεια Μελενίκου μετά τον Ιούλιο του 1908[245]. Η αιτία μάλλον για την ανενόχλητη δράση των Σενταλιστών οφείλεται στην συνεργασία τους με τους Νεότουρκους, για την αποδυνάμωση των υπόλοιπων ομάδων[246]. Μπροστά στην οικονομική κρίση που λάμβανε χώρα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1908[247], οι Σενταλιστές διέτρεχαν τα χωριά του Ντεμίρ Χισάρ και υπόσχονταν διαγραφή των χρεών των αγροτών, διανομή γης στους ακτήμονες χωρικούς, κατέκριναν τον πλούτο των μητροπολιτών κ.ά.. Με αυτόν τον τρόπο οι πατριαρχικές κοινότητες του Σπάτοβο, του

[239] Βλ. σχετικά Σφέτας Σπυρίδων, *Εισαγωγή στη Βαλκανική Ιστορία, Τόμος Α', Από την Οθωμανική κατάκτηση των Βαλκανίων μέχρι το Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1354-1918)*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2009, σ. 446.
[240] Βλάχος Ιωάννης, "Ο Μακεδονικός Αγών εις την περιοχήν Μελενίκου (Εκθέσεις Μητροπολιτών Ειρηναίου και Αιμιλιανού)", στα *Σερραϊκά Χρονικά*, τομ. Η', Αθήνα, 1979, σ. 130-131.
[241] Λαούρδας Β., Πέννας Π., "Σημειώσεις και οδηγίαι Δημοσθένους Φλωριά", στα *Σερραϊκά Χρονικά*, τομ. Δ', Αθήνα, 1963, σ. 128.
[242] Για όλη του τη πορεία από τα Άνω Πορόια, στη Σμύρνη και τη Κομοτηνή βλ. Ζιώγας Παναγιώτης Χρ., *Γεώργιος Μ. Παπαηλιάκης και Άνω Πορρόια Σερρών*, Θεσσαλονίκη, 2015, σ. 145-334.
[243] Σφέτας Σπυρίδων, 2009, ό.π., σ. 446. Φιλιππίδου Ανθούλα, *Το Κίνημα των Νεότουρκων και οι επιπτώσεις του στις ελληνικές κοινότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1908-1922)*, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, 2014, σ. 168. Μπάκας Ιωάννης Θ., 2003, ό.π., σ. 269.
[244] ό.π., σ. 270.
[245] Μπάκας Ιωάννης Θ., 2003, ό.π., σ. 263-268.
[246] Ριτζαλέος Βασίλης, 2006, ό.π., σ. 159.
[247] Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος Α., 1996, ό.π., σ. 518-519.

Μπαρακλή, του Κουπρί και άλλων χωριών περιορίστηκαν σε ελάχιστες οικογένειες[248].

Το ελληνικό κράτος μπροστά σε αυτή την κατάσταση προχώρησε στον μετασχηματισμό του Μακεδονικού Κομιτάτου, απ' όπου προέκυψε το Σεπτέμβριο 1908 η Πανελλήνια Οργάνωσις[249]. Καθώς δεν ήταν δυνατόν να παρέμβει με τον ίδιο τρόπο που παρενέβαινε το Μακεδονικό Κομιτάτο πριν το Κίνημα των Νεότουρκων, περιορίστηκε στην αποστολή όπλων και πυρομαχικών στις πατριαρχικές κοινότητες[250]. Αν και δεν εμφανίστηκαν τα αντίστοιχα σώματα της περιόδου πριν το 1908, αναφέρονται συνολικά 12 πολιτοφύλακες κατά το έτος 1909 σε 6 χωριά του Ντεμίρ Χισάρ[251].

Οι Νεότουρκοι δημιούργησαν στις αρχές του 1909 ένα εξαμελές σώμα μουσουλμάνων πολιτοφυλάκων στα Πορόια[252] και ένα δεκαμελές στη Κάτω Τζουμαγιά, τα οποία λειτουργούσαν και ως δυνάμεις καταστολής σε τυχόν αντιφρονούντα στοιχεία[253]. Με αυτόν τον τρόπο τόνωναν ταυτόχρονα το ηθικό του μουσουλμανικού πληθυσμού, ο οποίος έβλεπε ότι μπορούσε πλέον να απαντήσει στις προκλήσεις των χριστιανικών συμμοριών. Αυτή η μεταβολή στον τομέα του ένοπλου ανταγωνισμού φαίνεται ότι έδεσε ακόμη παραπάνω τους μουσουλμάνους μεταξύ τους. Ανάμεσα στον Ιούνιο και τον Σεπτέμβριο 1910 σημειώνονται διάφορα συμβάντα από μουσουλμάνους συμμορίτες, όπως δολοφονίες πατριαρχικών και εξαρχικών, προπηλακισμοί χωρικών κ.ά. στα χωριά Σπάτοβο, Ράντοβο και Καμαρέτο[254]. Παρόλο που αυτά τα χωριά βρίσκονται κοντά στη Κάτω Τζουμαγιά, δεν είναι γνωστό αν όντως το εκείθεν σώμα ήταν υπεύθυνο για αυτές τις ενέργειες. Παράλληλα με την δημιουργία σωμάτων πολιτοφυλακής, οι Νεότουρκοι γνωρίζοντας για τον εξοπλισμό των πατριαρχικών κοινοτήτων από την Ελλάδα, κατά τον αφοπλισμό του 1910 πίεζαν με διάφορα μέσα τους χωρικούς να αποκαλύψουν τις κρύπτες των

---

[248] Μπάκας Ιωάννης, 2003, ό.π., σ. 265-267.
[249] Για τους στόχους της οργάνωσης βλ. *Ο Μακεδονικός αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη. 1904-1908*, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, Τόμος Β', Αθήνα, 2014, σ. 333-339.
[250] Βλ. ό.π., Παράρτημα 12ο, «Εκθεσις αποστολής όπλων εις Μακεδονίαν», σ. 386-387. & Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος Α., 1996, ό.π., σ. 515-517.
[251] Μπάκας Ιωάννης Θ., *Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2003, σ.
[252] Κατά το καλοκαίρι του 1913, οι μουσουλμάνοι των Κάτω Ποροΐων κλείστηκαν με τη βία από τους χριστιανούς σε 40 βαγόνια του συρμού με κατεύθυνση τη Θεσσαλονίκη βλ. *Report of the International Commission To Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*, Carnegie Endowment for International Peace, Publication No. 4, Washington, 1914, σ. 201. Χωρίς να συνδέονται τα δύο αυτά γεγονότα, μπορεί η συμπεριφορά των χριστιανών να συνδέεται με τη δράση του εξαμελούς μουσουλμανικού σώματος που έδρασε σε εκείνη τη περιοχή από το 1909 μέχρι το 1912.
[253] ό.π., σ. 265-266.
[254] Βλάχος Ιωάννης, "Ο Μακεδονικός Αγών εις την περιοχήν Μελενίκου (Εκθέσεις Μητροπολιτών Ειρηναίου και Αιμιλιανού)", στα *Σερραϊκά Χρονικά*, τομ. Η', Αθήνα, 1979, σ. 131-135.

όπλων[255].

Ο Μπάκας γράφει σχετικά για την κατάσταση που ακολούθησε τα επόμενα χρόνια: «*Στα τέλη του Αυγούστου του 1911, η δημόσια ασφάλεια στη περιφέρεια των Σερρών, έφτασε ίσως στο χειρότερο σημείο συνεπεία της μεγάλης αδιαφορίας των οθωμανικών αρχών. Καθημερινά διαπράττονταν εγκλήματα και βιαιοπραγίες σε βάρος των χριστιανών κατοίκων από τουρκικές ληστρικές συμμορίες και ομάδες φενταήδων, τουρκικών δηλαδή ανταρτικών σωμάτων εξοπλισμένων απο την Οθωμανική Κυβέρνηση*»[256]. Την ίδια περίοδο, διάφορες βουλγαρικές συμμορίες τριγυρνούσαν στον καζά Ντεμίρ Χισάρ, άλλες με περισσότερο πολιτικό χαρακτήρα (πίεση προς αντίπαλες παρατάξεις) και άλλες με καθαρά ληστρικό[257]. Αυτή η κατάσταση συνεχίστηκε μέχρι την κήρυξη του Α’ Βαλκανικού Πολέμου, ακόμα και κατά τη διάρκεια των Ελληνοβουλγαρικών προσεγγίσεων.

---

[255] Μπάκας Ιωάννης Θ., 2003, ό.π., σ. 270.
[256] ό.π., σ. 272-273.
[257] ό.π., σ. 270-275.

Επίλογος

Βλέπουμε ότι οι εθνικοί ανταγωνισμοί όπως εξελίχθηκαν στην παραπάνω επαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν είχαν να κάνουν σε μεγάλο βαθμό με ιδεολογίες και ιδανικά, αλλά προωθήθηκαν με βάση τα μικροσυμφέροντα των κεφαλών των κάθε κοινοτήτων, γεγονός που φανερώνει και την στάση της μάζας των αναλφάβητων χωρικών που ακολουθούσαν πιστά. Εξηγήθηκε ότι η εικόνα που είχε ο κάθε ένας που συμμετείχε σε αυτή την εθνική διαμάχη ήταν πολύ συγκεχυμένη, πράγμα που οδήγησε στη ρευστότητα όσον αφορά την επιλογή εθνικού στρατοπέδου. Την τρέλα των «ανεπίσημων» πολέμων έληξαν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (Οκτώβριος 1912 – Ιούλιος 1913).

Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους, το Ντεμίρ Χισάρ ενσωματώθηκε στην ελληνική επικράτεια, εκτός από το βορειοανατολικό μέρος του καζά που έλαβε η Βουλγαρία. Τον διαμελισμό των Οθωμανικών εδαφών ανάμεσα στα βαλκανικά κράτη, ακολούθησε η αφομοίωση των κατοίκων από αυτά. Οι Μουσουλμάνοι σταδιακά εκδιώκονταν ή εγκατέλειπαν τις εστίες τους φοβούμενοι τυχόν ξεσπάσματα βίας με προορισμό την Ανατολική Θράκη και τη Μικρά Ασία. Οι Έλληνες και ελληνόφιλοι των εδαφών που δόθηκαν στη Βουλγαρία γνώριζαν ότι σε περίπτωση που έμεναν πλέον εκεί, αργά ή γρήγορα θα είχαν την ίδια μοίρα με τους Έλληνες της Ανατολικής Ρωμυλίας: αφομοίωση ή μετανάστευση στην Ελλάδα. Έτσι, οι περιουσίες των πρώην πατριαρχικών κοινοτήτων (σχολεία, εκκλησίες, ιδρύματα κ.ά.) περιήλθαν στο Βουλγαρικό κράτος, και αυτοί μετανάστευσαν στο Ντεμίρ Χισάρ και σε άλλα χωριά, τονώντας το δημογραφικό τοπίο, το οποίο επηρεάστηκε από τις πολεμικές επιχειρήσεις. Η Ελλάδα, έχοντας κατακτήσει την Μακεδονία άσκησε αφομοιωτική πολιτική απέναντι σε οτιδήποτε που θα μπορούσε μελλοντικά να θέσει την κυριαρχία της σε αμφισβήτηση. Τα τοπωνύμια εξελληνίστηκαν, οι μη ελληνόφωνοι που παρέμειναν στη περιοχή μάθαιναν πλέον υποχρεωτικά την ελληνική γλώσσα, τα «ντόπικα» τραγούδια έγιναν βουβά κ.ο.κ.. Από κει και πέρα μία νέα εποχή ξεκινούσε.

Bibliography

Abbott G. F. (1903). *The tale of a tour in Macedonia, With Illustrations*, London.

Ducellier, A. (1994). *Οι Αλβανοί στην Ελλάδα (13ος-15ος αι.), Η μετανάστευση μιας κοινότητας*,μετάφραση Κατερίνα Νικολάου, εκδ. Ίδρυμα Γουλανδρή – Χορν, Αθήνα.

Jelavich, B. (2006). Ιστορία των Βαλκανικών Λαών ΙΙ. 20ος αιώνας, Μετάφραση: Σταυρούλα Γιαννοπούλου, εκδ. Πολύτροπον, Αθήνα.

Brailsford H. N. (1906). *Macedonia: Its races and their future, with photographs and two maps*, London.

Danford Loring, M. (1999). *Η Μακεδονική Διαμάχη, Ο εθνικισμός σε έναν υπερεθνικό κόσμο*, Μετάφραση Σπύρος Μαρκέτος, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα.

Gavrilova, R. (1999), *Bulgarian Urban Culture in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Massachusetts.

Hylland – Eriksen, T. (2007). *Μικροί τόποι, Μεγάλα ζητήματα. Μια εισαγωγή στην κοινωνική και πολιτισμική ανθρωπολογία*, Εισαγωγή και επιστημονική επιμέλεια Ιωάννης Μάνος, εκδ. Κριτική, Αθήνα.

Iorga, N. (1989). *Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο*, εκδ. Gutenberg.

Kanchov, V. (1970). "Patuvane po dolinite na Struma, Mesta i Bregalnica, Bitolsko, Prespa i Ohridsko", v *Izbrani proizvedeniya*, Tom 1, Sofiya, σ. 102-116.

Минов, Н. (2013). Влашкото прашање и романската пропаганда во Македонија (1860-1903), Скопје, Арс Либрис.

Picot. M. E. (1875). *Les Roumains de la Macedoine*, Paris.